

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANA BİLİMDİM DALI

**ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDA KALAN BÖLGELERDE TESCİL- YETKİ
İLİŞKİSİ VE UZAY HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Feriha Beyza ERYAVUZ

BURSA – 2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDA KALAN BÖLGELERDE TESCİL- YETKİ
İLİŞKİSİ VE UZAY HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Feriha Beyza ERYAVUZ

Danışman

Dr. Öğr.Üyesi Gülsüm KAYA

BURSA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Milletlerarası Hukuk Bilim Dalında 702180016 numaralı Feriha Beyza Eryavuz'un hazırladığı "Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgelerde Tescil Yetki İlişkisi ve Uzay Hukukundaki Görünümü," konulu Yüksek Lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 25.07.2024 tarihinde, 11-13 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara verilen cevaplar sonucunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Danışman

Dr.Öğr.Üyesi Gülsüm KAYA

Üye

Dr.Öğr.Üyesi Sercan REÇBER

Üye

Doç.Dr.Sezercan BEKTAŞ

20.08.2024

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih:25/07/2024

Tez Başlığı / Konusu: Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgelerde Tescil-Yetki İlişkisi ve Uzay Hukukundaki Görünümü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin, 29/06/2024 tarihinde şahsım tarafından *TURNİTİN* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25/07/2024

Adı Soyadı:	Feriha Beyza Eryavuz
Öğrenci No:	702180016
Anabilim Dalı:	Kamu Hukuku
Programı:	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KAYA

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi/ Çalışması olarak sunduğum “**Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgelerde Tescil-Yetki İlişkisi ve Uzay Hukukundaki Görünümü**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih 28.07.2024

Adı Soyadı	: Feriha Beyza Eryavuz
Öğrenci No	: 702180016
Anabilim/Anasanat Dalı	: Kamu Hukuku
Programı	: Kamu Hukuku Yüksek Lisans
Statüsü	: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Feriha Beyza ERYAVUZ
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Kamu Hukuku
Bilim Dalı : Milletlerarası Hukuk
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı : Dr.Öğr.Üyesi. Gülsüm KAYA

Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgelerde Tescil-Yetki İlişkisi ve Uzak Hukukundaki Görünümü

1600’lü yılların başından günümüze uluslararası hukukun içtihatları ve düzenlemeleri temel kavramlardan birini ön plana çıkarmaktadır: yetki. Devletin egemenliğine dayanan hakların demetini oluşturan yetki, uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Vestfalya Barış Andlaşması sonrası ortaya çıkan uluslararası sistemin yapısı kapsamında devletlerin yetkisi, devletlerin ülkelerinde kurulmuş bir otorite olarak kabul edilmiştir. Söz konusu dönemde yetki, egemenlik gibi devletlerin ülkeleri ile sınırlı görülmekteydi. Söz konusu tartışmaların yapıldığı zamanlarda devletler arasındaki yetki çatışmalarının önlenmesi için bu tarz bir yaklaşım benimsenmişti. Ancak zamanla devletlerin belirli durumlarda ülke dışı yetki kullanımının mümkün olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde, uluslararası hukukun temel yaklaşımı devletlerin ancak kabul edilen uluslararası normlara dayanarak ülke dışı yetki kullanabileceği yönündedir. Bu standart yöntemlerin temellerinden biri, tescilden kaynaklanan yetkilere dayanmaktadır. Tescilden doğan yetkilerin özellikle Antarktika, açık denizler, uzay vb. ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde kullanımı farklılık göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetki kullanımı özellikle uzay hukuku düzenlemeleri dikkate alınarak incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, devlet yetkisi kavramının tanımı ve çerçevesi genel olarak çizilmeye çalışılacaktır. Sonrasında ise uluslararası deniz hukuku, uluslararası hava hukuku ve Antarktika’ya ilişkin uluslararası düzenlemeler esas alınarak tescil ve yetki ilişkisi tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde uzay hukuku hükümleri kapsamında tescil ve yetki ilişkisi incelenecektir. Bu bölümde özellikle devletlerin yetkilerinden doğan hukuki sonuçlar tartışılacaktır. Son bölümde, devletlerin uzay objelerinin tesciline ilişkin getirdiği ulusal mevzuat düzenlemeleri incelenerek Türkiye için tescile ilişkin hükümler özelinde ve örnek niteliğinde bir ulusal mevzuat değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: tescil, yetki, açık denizler, Antarktika, uzay hukuku, uluslararası sorumluluk.

ABSTRACT

Author Name and Surname : Feriha Beyza ERYAVUZ
University : Bursa Uludağ University
Institute : Social Sciences Institute
Field : Public Law
Branch : Public International Law
Degree Awarded : Master Thesis
Supervisor : Ass.Prof. Gülsüm KAYA

Relationship Between Jurisdiction and Registration in the Areas Beyond National Jurisdiction and Its Aspect under Space Law

The first precedents and regulations of international law emphasize one of the fundamental concepts: jurisdiction. Jurisdiction, which constitutes the foundation of a state's rights based on sovereignty, has played a significant role in the development of international law. Under the classical structure of the system following the Peace of Westphalia, state jurisdiction was considered the authority established within the territories of states. Jurisdiction was seen as limited to states' territories, much like sovereignty. The conditions of the time were deemed necessary to prevent jurisdictional conflicts that could arise among these states. However, in today's world, states can exercise jurisdiction outside their borders under certain circumstances. The fundamental approach of international law is that states can only exercise extraterritorial jurisdiction based on accepted international norms. Among the accepted methods, jurisdiction derived from registration are prominent. The use of jurisdiction derived from registration varies, especially in areas beyond national jurisdiction, such as Antarctica, open seas, space, etc.

In this study, the exercise of jurisdiction in areas beyond national jurisdiction, especially taking into account space law regulations, will be examined. In the first section of the study, an attempt will be made to outline the definition and framework of the jurisdiction concept in general. Subsequently, the relationship between registration and jurisdiction will be discussed, with a focus on international maritime law, international aviation law, and international regulations related to Antarctica. In the second section of the study, the relationship between registration and jurisdiction will be examined within the framework of space law provisions. In this section, potential responsibilities and obligations arising from jurisdiction will also be discussed. In the final section, national legislative regulations introduced by states concerning the registration of space objects will be examined, and a possible evaluation of national legislation for Türkiye will be made.

Keywords: registration, jurisdiction, high seas, Antarctica, space law, international responsibility.

ÖNSÖZ

Benim için oldukça verimli ama bir o kadar da zorlayıcı olan bu tez yazım sürecinde yanımda olan, başta annem Nilüfer Eryavuz ve babam Prof.Dr. Abdullah Eryavuz olmak üzere bütün aileme teşekkür ediyorum. Çok fazla söylenip durmama rağmen bu süreci benimle birlikte yakından takip eden eski yurt arkadaşlarıma (Beyza, Merve, Hayrunnisa, Büşra ve Zeyneb), yakın arkadaşlarıma ve kıymetli hocam Dr.Merve Erdem Burger'e sevgilerimi yolluyorum. Tez danışman hocam Dr.Öğr.Üyesi Gülsüm Kaya'ya ve kürsü hocalarım Dr.Öğr.Üyesi Sercan Reçber ile Arş.Gör.Dr.Habip Ünyılmaz'a saygılarımı sunmak istiyorum. Son olarak desteklerinden dolayı araştırma görevlisi meslektaşlarıma ve dekan hocamıza teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
USAD	: Uluslararası Daimi Adalet Divanı
ICAO	: Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
UNCOPUOS	: Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanımı Komitesi
UNTS	: United Nations Treaty Series
BM	: Birleşmiş Milletler
M	: madde
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
VAHS	: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
ESA	: Avrupa Uzay Ajansı
ITU	: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
INTELSAT	: Uluslararası Telekomünikasyon Uydusu Organizasyonu
FAA	: Federal Aviation Administration
RLV	: reusable launch vehicle
TUA	: Türkiye Uzay Ajansı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
Vb	: ve benzeri
V	: versus
Y.y.	: yüzyıl
Km	: kilometre

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Uluslararası Hukukta Yetki	5
A. Genel Hatları ile Yetki Türleri.....	9
1- Devletlerin Ülksel Yetkisi	15
2- Devletlerin Ülke Dışı Yetkisi	16
II. Uluslararası Hukuk Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgeler ..	19
III. Uluslararası Hukukta Yetkinin Görünümü Olarak Uyruluk ve Tescil	21
A. Uyruluk ve Yetki	22
B. Tescil ve Yetki	24
C. Uluslararası Deniz Hukukunda Tescil Rejimi	29
1- Genel Hatları ile Uluslararası Deniz Hukukunda Uyruluk Rejimi	29
2- Açık Denizlerde Tescil ve Yetki.....	31
D. Uluslararası Hava Hukukunda Tescil Rejimi	39
1- Genel Hatları ile Uluslararası Hava Hukukunda Tescil-Yetki İlişkisi	39
2- Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan (Uluslararası) Hava Sahalarında Tescil ve Uyruluk	44
E. Antarktika’da Tescil Rejimi.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

I. Uzak Hukukunda Tescil ve Yetki	53
A. Uzak Hukukunda Yetki Tartışmalarının Gelişimi ve Uluslararası Hukukun Dünya-Dışı (Extraterrestrial) Uygulaması.....	53
1- Uluslararası Hukukun Mekânsal Uygulaması	53
2- Uluslararası Hukukun Dünya-Dışı Uygulaması	55
B. Uzak Hukukunun Temel Metinleri	57
1- Uzak Faaliyetlerinin Kapsamı	62
a. Hava Sahasının Genişliği ve Dış Uzak Kavramı	63
b. Ay ve Diğer Gök Cisimlerinin Statüsü ve İnsanlığın Ortak Mirası Kavramı	65

c. Ulusal İktisaba Konu Olmama İlkesi	68
d. Uzay Faaliyetlerinin Aktörleri	75
C. Uzay Hukukunda Tescilin Hukuki Rejimi.....	80
1- Uzay Hukukunda Tescilin Etkileri	81
a. Uzay Hukukunda Tescil ve Yetki İlişkisi	82
b. Tescilin Uzay Hukuku Bağlamında Uluslararası Sorumluluğa Etkileri	91
2- Tescilin Fırlatan Devletin Belirlenmesine Etkileri	93
a. Uzay Aracının Tescili	98
b. Fırlatma Platformunun Tescili	99
c. Uzay Faaliyeti Gösteren Şirketin Tescili	100
3- Bir Tescil-Yetki İlişkisi Örneği Olarak Uluslararası Uzay İstasyonu	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Uzay Hukukunda Ulusal Düzenlemelerin Önemi	106
A. Sorumluluk, Tescil ve Ulusal Uzay Mevzuatı	109
II. Tescile İlişkin Ulusal Mevzuatın İncelenmesi.....	112
A. Avustralya Ulusal Mevzuatı Örneği	112
B. ABD Ulusal Mevzuatı Örneği	116
C. Rusya Federasyonu Ulusal Mevzuatı Örneği	121
D. Avusturya Ulusal Mevzuatı Örneği	125
E. Hollanda Ulusal Mevzuatı Örneği	128
F. Çin Ulusal Mevzuatı Örneği	131
III. Türkiye için Ulusal Mevzuat Değerlendirmesi.....	132
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	142

GİRİŞ

Uluslararası hukukun temel kavramlarından biri olan devletlerin yetkisi gerek ülkesel gerek ülke dışı uygulamaları bakımından önemli bir yere sahiptir. Yetki kavramı uluslararası hukukun ortaya çıkışından bu yana uluslararası hukuk içtihatlarında ve doktrininde geniş yer bulmaktadır. Yetkinin belirlenmesinde temel hareket noktası olarak devletlerin ülkeleri esas alınmaktadır¹. Bu kapsamda yetki; devletlerin kendi sınırları içerisinde egemenlik haklarını kullanabilme kapasitesi ile ilgilidir. Bundan hareketle devletlerin yetki kullanımında temel ilke olarak, aksine bir uluslararası hukuk hükmü olmadığı sürece devletlerin kendi ülkeleri dışında yetki kullanamayacağı kabul edilmiştir². Bu yaklaşım günümüzde özellikle ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde seyrüsefer gerçekleştiren gemi, hava araçları ve uzay objelerine ilişkin yetki kullanımı bağlamında önem arz etmektedir.

Uluslararası alanda faaliyet gösterecek araçların uyrukluğunun belirlenmesi, başta uluslararası deniz hukuku, hava hukuku ve uzay hukuku olmak üzere, uluslararası hukukun birçok farklı dalında özel bir öneme sahiptir. Bu belirleme, devletlerin egemenlik haklarının korunması ve uluslararası düzende işbirliğinin teşviki açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Devletlerin ülke sınırları dahilinde gerçekleşen faaliyetlerde münhasıran yetkili olması esastır³. Ancak ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler söz konusu olduğunda yetkili devletin belirlenmesinde başka unsurlar söz konusu olmaktadır. Bunlardan en önemlisi tescildir. Uluslararası hukuk kapsamında tescile ilişkin ilk düzenleme uluslararası deniz hukuku bağlamında 1958 Açık Denizler Sözleşmesinde getirilmiştir⁴. Uluslararası hukukta, bir devletin yetkisini kullanabilmesi, uluslararası bir talepte bulunabilmesi veya

¹ Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri, Devletin Yetkisi*, (İstanbul Beta Yayınları, 4. Baskı, 1989), 1, (Toluner-1989).

² Toluner-1989, 2.

³ Toluner-1989, 2.

⁴ BM, Cenevre Açık Denizlere İlişkin Sözleşme, United Nations Treaty Series (UNTS) 450, (1958), (Açık Denizlere İlişkin Sözleşme), m.5; Gbenga Oduntan, *Sovereignty and Jurisdiction in the Air and Outer Space, Legal Criteria for Spatial Delimitation* (Routledge, Routledge Research in International Law, 2019), 143. (Oduntan-2019).

belirli bir kişiye haklar veya görevler yükleyebilmesi için egemenliğe dayalı bir uyrukluğun belirlenmesi gerekir⁵. Özellikle hava araçlarında ve uzay objelerinde uyruklu⁶, kontrol ile belirlenmektedir⁷.

Bu çalışma kapsamında gündeme gelebilecek sorulardan biri şu şekilde ifade edilebilir: tescil uluslararası hukuk bünyesinde neden özel öneme sahiptir? Tescilin farklı hukuki sonuçları gündeme gelebilir. Ancak uygulamada en fazla dikkat çeken etkisi uyrukluğudur. Uyrukluğun belirlenmesinde yararlanılan yollardan belki de en önemlisi ise tescildir⁸.

Peki uyrukluğun belirlenmesinin hukuki önemi nedir? Uyrukluğun önemli etkilerinden biri tescil edilen obje veya araç üzerinde kimin yetkisi ve kontrolü olduğunun belirlenmesidir⁹. Bu kapsamda yetki ve tescil kavramlarının pratikte birbirini tamamladığı söylenebilir. Yetki ve kontrol kavramları, tescil devletin ulusal (territorial) olmayan faaliyetlerde obje üzerindeki hakları ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetki kullanımı, o bölgede yer alan birim ve unsur üzerinde yasama, yürütme ve yargı erki kullanma hakkını ifade etmektedir¹⁰. Bunun en önemli sonucu, tescil devletin ulusal hukukunun söz konusu obje ve üzerindeki personeli ile ilgili uyumsuzluklara uygulanabilmesidir¹¹. Bu kapsamda

⁵ Bkz: Benedict Kingsbury, "Sovereignty and Inequality" *European Journal of International Law*, 9, (1998):610-616.

⁶ İngilizce'deki 'nationality' kavramının farklı Türkçe çevirileri olmakla birlikte, genel olarak uyruklu⁶ şeklinde çevrilmektedir. Bu sebeple çalışmanın devamında bu kavram uyruklu⁶ şeklinde kullanılacaktır. Örneğin bkz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, (Ankara, Turhan Kitabevi, 12. Baskı, 2021), 60. (Pazarcı-2021); Toluner-1989, 31. Selami Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, (Beta yayınları, 6. Baskı, Ocak 2020), 290. (Kuran-2020); Seha Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, (Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964), 280-288 (Meray-1964).

⁷ Oduntan-2019, 67.

⁸ Bakınız, International Civil Aviation Organization (ICAO), *Convention on Civil Aviation*, (7 Aralık 1944) m. 17(*Chicago Konvansiyonu*); BM Genel Kurulu, *Convention on the Law of the Sea, Un Treaty Series* 397, 10 Aralık 1982 (BMDHS), m. 91, Türkçe çeviri için bkz. Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, (Ankara, Beta Yayınları, 8. Baskı, 2015), 771 (Gündüz-2015), 246.

⁹ Oduntan-2019, 67.

¹⁰ Michael Chatzipanagiotis, "Using Space Objects in Orbit as Transaction Objects: Issues of Liability and Registration, de lege lata and de lege ferenda", *Conference: The Space Treaties at Crossroads: Considerations for de lege ferenda, At: Athens, Greece*, (2015) https://www.researchgate.net/publication/308947804_Using_space_objects_in_orbit_as_transaction_objects_Issues_of_liability_and_registration_de_lege_lata_and_de_lege_ferenda (E.T.: 11.04.22), 3.

¹¹ Bkz: BM, Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Andlaşma, UNTS 187, (1966), Uzay Andlaşması (Outer Space Treaty) m.8; Stephen Hobe, *Article I Cologne Commentary on Space Law, Vol. 1*, Editörler: Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl, (Carl Heymanns Verlag, 2010), 146-168.

belirtmek gerekir ki çoğu durumda yetki ve kontrol birlikte kullanılmaktadır ve yetkiyi belirlemede kontrol düzeyi incelenmektedir¹².

Doktrinde, herhangi bir devletin ulusal yetki alanı içerisinde yer almayan alanlar olarak tanımlanabilen ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler, uluslararası alanlar şeklinde de ifade edilmektedir¹³. Uluslararası hukukta bu tip alanlar şu şekilde sıralanabilir: açık denizler, Antarktika ve uzay¹⁴.

Bu tezin amacı, uzay hukukunda tescil rejimini incelemek olduğu için uluslararası hukukun her alan için getirdiği tescil rejimlerinden ziyade açık denizler, Antarktika veya uluslararası hava sahaları gibi ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler bağlamında tescilin etkileri incelenecektir. Nitekim açık denizler, Antarktika ve uzay için ayrı uluslararası hukuk rejimlerinin kurulması, çağdaş uluslararası hukukta ulusal yetki alanı içinde kalan ve ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler arasında temel bir ayrım yaratmıştır. Belirtmek gerekir ki ulusal egemenliğin ve ülkesel yetkinin devletin ülkesi ile sınırlı olduğu görüşü belirli uluslararası hukuk sözleşmelerinde de düzenleme altına alınmıştır¹⁵.

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler aşağıda da inceleneceği üzere belirli ortak düzenlemelere sahiptir. Örneğin, uluslararası hukukta, belirli bölgeler için birtakım kısıtlamalar getirilmiş olmakla birlikte¹⁶, sayılan uluslararası alanların ortak özelliği bu

¹² Stefan Talmon, "The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist," *International and Comparative Law Quarterly* 58, (2009), 13. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Loizidou v Turkey (Merits)*, Başvuru No 15318/89, Mahkeme Kararı (18 Aralık 1996), para 56.

¹³ Oduntan-2019, 132.

¹⁴ Oduntan-2019, 132.

¹⁵ Bkz: Örneğin BM Genel Kurulu, *Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone*, (29 Nisan 1958, UN, *Treaty Series* 516, https://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_territorial_sea.pdf (E.T.: 28.11.22)

¹⁶ Örneğin, Uluslararası boğazlar üzerinden hava sahasından transit geçiş durumunda transit uçuşun bir parçası olmayan bir uçağın herhangi bir faaliyetinin serbest geçişten hariç tutulabileceği savunulmaktadır. Bunun temel dayanak noktası olarak devletlerin boğazlarında söz konusu olan güvenlik probleminin hava sahası için de söz konusu olabileceğidir. Bkz: Oduntan-2019, 134.

alanlarda serbest dolaşım hakkının benimsenmiş olmasıdır¹⁷. Bununla birlikte devletin yetkileri bakımından bu bölgeler farklılık göstermektedir¹⁸.

Bu çalışma kapsamında, açık denizler, uluslararası deniz yatağı¹⁹, Antarktika ve uzay gibi ulusal yetki alanlarının dışında kalan bölgeler üzerinde yetki problemi detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İlk bölüm kapsamında ülke dışı yetki merkeze alınarak, tescil ve yetki ilişkisi tartışılacaktır. Ardından, tescile ilişkin hava ve deniz hukuku kapsamında getirilen düzenlemeler ele alınacaktır. İkinci bölümde ise uzay hukuku kuralları kapsamında tescil ve yetki kullanımı incelenecektir. Son olarak üçüncü bölümde devletlerin uzay objelerinin tesciline ilişkin ulusal mevzuatı incelenecek ve Türkiye için belirli öneriler yapılacaktır.

¹⁷ BMDHS m.36, m.38, m.87; Uzay Andlaşması m.1; Antarktika Andlaşması m.2. BM, *The Antarctic Treaty, Conference on Antarctica*, 15 Aralık 1959, <https://www.gc.noaa.gov/documents/1959-Antarctic-treaty.pdf> (E.T.: 30.11.22) (Antarktika Andlaşması); Gerald Graham, *The Freedom of Scientific Research in International Law: Outer Space, the Antarctic and the Oceans*, (Cenevre: Doktora Tezi, Cenevre Üniversitesi, 1981), 16-30. (Graham-1981)

¹⁸ Örneğin, BMDHS m.56’da MEB’de devletin keşfetme ve kullanma ile ilgili bazı egemen hakları olduğu düzenleme altına alınmıştır. Benzer şekilde BMDHS m.33’de bitişik bölge için devlete belirli sınırlar dahilinde bir denetim yetkisi tanınmıştır.

¹⁹ Belirtmek gerekir ki deniz yatağı, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelere önemli bir örnek teşkil etmekle birlikte çalışma sürecinde öncelik tescil ve yetki ilişkisi olduğu için ayrıntılı olarak incelenmeyecektir. Deniz yatağı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ali İbrahim Akkutay, “Uluslararası Hukuk Bakımından Derin Deniz Yatağında Yer Alan Kaynakların Araştırılması, Keşfi ve İşletilmesi,” *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2016), 159-163; Şule Anlar Güneş, “Maden Kaynaklarının Yönetimi Bağlamında Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesinin Rolü,” *Uluslararası İlişkiler* 17, (2020), 105. Uluslararası deniz yatağı, açık denizlerin altındaki deniz yatağını ve ve toprak altını ifade etmektedir. Bu alanlarda kaynakların işletilmesi için getirilen hukuki kurallar bu bölgenin üzerindeki suların ve hava sahasının rejimini etkilememektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Figen Tabanlı, *Uluslararası Hukukta Deniz Yatağı Faaliyetlerinden Kaynaklı Deniz Kirliliğı ve Devletlerin Sorumluluğı*, (Yetkin, 2021), 38-61.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Uluslararası Hukukta Yetki

İngilizcede ‘*jurisdiction*’ şeklinde ifade edilen yetki kavramı Latince de belirtmek, konuşmak, söylemek anlamına gelen *dicere* fiilinden ve yasa, doğru anlamına gelen *ius* fiilinden türemiştir²⁰.

Uluslararası hukuk kapsamında önemli bir yere sahip olan yetki, devletin egemen haklarından birini teşkil etmektedir ve doktrinde, genel hatları ile “*yasama, yürütme ve yargı organlarının eylemleri vasıtasıyla hukukî ilişkiler ve yükümlülükler meydana getiren, değiştiren veya ortadan kaldıran bir otorite kullanma biçimi*”²¹ şeklinde tanımlanmaktadır²². Uluslararası hukukun alt alanları kapsamında farklı anlamlara gelebilen bir kavram olmakla birlikte²³ yetkiyi ifade etmek için genelde düzenleyici otoriteyi merkeze alan tanımlamalar ön plana çıkmaktadır: devletin veya diğer düzenleyici otoritenin kişiler, yerler ve şeyler üzerinde hukuki güç kullanabilme kapasitesi ve sınırlarıdır²⁴.

²⁰ Maria Drakopoulou, “Of the Founding of Law’s Jurisdiction and the Politics of Sexual Difference: The Case of Roman Law,” *Jurisprudence of Jurisdiction*, Ed. Shaun McVeigh, Taylor & Francis e-Library, (2007):33.

²¹ Ali Bal, *Uluslararası Hava Hukuku Hava Sahasının Hukukî Rejimi*, (Ankara, Seçkin, 2019), 198. (Bal-2019). 198-199; Malcolm N. Shaw, *International Law*, (Cambridge University Press, 8. Baskı, 2017), 483 (Shaw-2017).

²² Ayrıca bkz. Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, (Yetkin Yayınları, 7. Baskı, 2023), 313 (Aksar-2023); Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, (Tıpkı Baskı, İstanbul, 16. Baskı, 2022): 121(Sur-2022); Cedric Ryngaert, *Jurisdiction in International Law*, (Oxford University Press, 2. Baskı, 2015): 5 (Ryngaert-2015); James Crawford, *Brownlie’s Principle of public International Law*, (Oxford University Press, 8. Baskı, 2012). 448 (Crawford-2012); Toluner-1989, 31; Alex Mills, “Rethinking Jurisdiction in International Law”, *The British Yearbook of International Law*, 84, sayı 1, (2014): 194. (Mills-2014).

²³ Aksar-2023, 313.

²⁴ Kaius Tuori, “The Beginnings of State Jurisdiction in International Law until 1648,” *The Oxford Handbook on Jurisdiction in International Law*, (Stephen Allen, Daniel Costelloe, Malgosia Fitzmaurice, Paul Gragl, Edward Guntrip ed., Oxford University Press, 2019), 38. (Tuori-2019), 41.

Kavramsal farklılığın altını çizmek adına yetki ve egemenlik²⁵ arasındaki ayırmadan bahsetmek gerekmektedir. Nitekim özellikle pratik manada bu kavramlar bazen birbirlerine karıştırılabilmektedir. Egemenliğin genel hatları ile devletlerin tüzel kişiliğini temsil ettiği düşünülürken, yetkinin; devletlerin hakları, özgürlükleri ve iktidarı şeklinde ortaya çıkan genel hukuki otoritesini ifade ettiği belirtilmektedir²⁶. Bu kapsamda yetkinin hukuki bir otoriteyi ifade ettiği²⁷ ve egemen hükümet ile onun ülkesi ve nihayetinde halkı arasındaki bağlantıyı sağladığı söylenebilir²⁸.

Uluslararası hukuk bağlamında, yetki kavramının anlamı, çeşitli faktörler ve dönemsel değişkenlerden etkilenebilmektedir. Nitekim uluslararası hukukta yetkinin ulusal hukuka göre daha geniş yorumlandığı söylenebilir²⁹. Ulusal düzeyde daha çok mahkemelerin yargı yetkisi ile ilişkilendirilen yetki kavramı uluslararası düzeyde herhangi bir düzenleyici otoriteyi ifade edebilir³⁰.

Yetkinin kaynağı ise uluslararası hukukta tartışmalıdır. Yeni gelişmeye başladığı zamanlarda uluslararası hukuk doktrininde yetkinin kaynağı ülkenin toprağı ile ilişkilendiriliyordu³¹. Vestfalya Barış Andlaşmasından sonraki dönemin klasik yapısında devletlerin yetkisi, sadece devletin ülkeleri üzerinde kurulan bir yetki olarak kabul ediliyordu³². Bu aslında devletlerin yetkilerinin birbiri ile çatışmaması için bir çeşit önlem olarak da görülüyordu³³. Ancak günümüzde bu görüş kabul edilmemektedir nitekim artık

²⁵ Egemenlik kavramı uluslararası hukukta önemli bir yere sahiptir. Nitekim egemenlik, hukuki bir statü olarak görülmekte ve devletleri hukukun kaynağı konumuna getirdiği savunulmaktadır. Bkz. İlhan Lütem, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, (Ankara, Sakarya Basımevi, 1947); 34.

²⁶ Haijian Yang, *Jurisdiction of the Coastal State over Foreign Merchant Ships in Internal Waters and Territorial Sea*, (Springer, Berlin, Hamburg Studies on Maritime Affairs cilt 4, 2006), 30 (Yang-2006); F. A. Mann. ‘The Doctrine of International Jurisdiction Revisited after Twenty Years’ *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* 186, (1984), 20.

²⁷ JH Beale, “The Jurisdiction of a Sovereign State” *Harvard Law Review* 36, sayı 241, (1923), 252.

²⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Julia Hörnle, *Internet Jurisdiction Law and Practice*, (New York, Oxford University Press, 2021), 4-5; Ryngaert-2015, 5; Crawford-2012, 448.

²⁹ Mills-2014, 194.

³⁰ Nitekim yetki kavramının temel niteliklerle tanımlaması oldukça geniştir: ‘herhangi bir düzenleyici iktidar kullanımı’ (*exercise of regulatory power*). Herhangi bir düzenleyici otorite ile kastedilen, yasam, yürütme ve yargıya ilişkin her türlü düzenleyici işlemdir. Mills-2014, 194.

³¹ Tuori-2019, 38.

³² “*Emperor and Empire, or enjoyed long before these wars, with a full jurisdiction within the enclosure of their walls, and their territories[...]*” The Peace of Westphalia, 24 Ocak 1648, s.4. <https://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf> (E.T.: 26.09.22)

³³ Bkz: Daimi Tahkim Mahkemesi (DTM), Palmas Adası Davası, (Netherlands v. USA), Tahkim Kararı, *UN Reports of International Arbitral Awards* 2, (4 Nisan 1928), 839. Nitekim ülkesel yetki ayrımını

devletler tarafından ülke dışı yetki (*extraterritorial jurisdiction*) kullanımı söz konusudur³⁴. Bu kapsamda yetkinin kaynağına ilişkin ilk görüş ileri sürenlerden biri de *Grotius*’du. O zamanlarda geçerli olan yaygın kaniya göre yetkiyi elde etmek ve mülkiyet hakkı tanımak, devletin ülkesel yetkilerinden kaynaklanmaktaydı ve devletlerin ülkeleri ile ilişkilendiriliyordu³⁵. Ancak *Grotius*’un kendi zamanından ayrışan yönü bu tarz yetkilerin devletlerin ülkelerinden ziyade devlet olmanın doğal niteliğinin bir sonucu olarak görmesidir³⁶.

1927 tarihli Bozkurt v. Lotus davasında Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD), devletlerin, uluslararası hukuk tarafından aksine yasaklayıcı bir kural belirlenmediği sürece, prensip olarak belirli bir uyumsuzluk için kural belirlemekte ve yetki kullanmakta serbest olduğuna yönelik bir değerlendirme yapmıştır³⁷. Mahkemenin söz konusu yargılamada değindiği en önemli kısıtlama ise başka bir devletin ülkesel egemenliğinin ihlal edilmemesinin gerekliliğidir³⁸. Buna benzer bir şekilde Uluslararası Adalet Divanı (UAD) *Nükleer Silahların Kullanımının Hukukiliğine İlişkin* danışma görüşünde devletlere uluslararası hukuk bünyesinde getirilen kısıtlamaların varsayılamayacağını belirtmiştir³⁹. Doktrinde bu yaklaşım ‘kalıntı kuralı’ (*residual rule*) şeklinde adlandırılmıştır⁴⁰. Kalıntı kuralının, Avrupa’da ilk modern anayasal sistemlerin oluşmaya başladığı zamanlara kadar geri gittiği⁴¹ ve genel olarak bir eylem veya durumunun yasaklanmadığı sürece, herkes için serbest olduğu şeklinde bir yaklaşımı esas aldığı⁴²

Palmas Adası davasında mahkeme şu şekilde ifade etmiştir: “...insan faaliyetlerinin üzerinde kullanıldığı alanı uluslar arasında bölmeye hizmet eder...”

³⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Menno T Kamminga, “Extraterritoriality” *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press online, (2020), 1-3.

³⁵ Tuori-2019, 38.

³⁶ Tuori-2019, 38.

³⁷ Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD), *Lotus Davası*, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice A*, sayı 10, 18-19.

³⁸ *Lotus Davası*, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice A*, sayı 10, 18-19.

³⁹ UAD, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Danışma Görüşü, 8 Haziran 1996, ICJ Reports 1996, 238. Mahkeme benzer bir yaklaşımı *Nicaragua* kararında da benimsemiştir. Bkz: UAD, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Mahkeme Kararı, 27 Haziran, 1986, ICJ Reports 1986, 135.

⁴⁰ Robert Kolb, *Theory of International Law*, (Hart Publishing, 2016), 220. (Kolb-2016).

⁴¹ Kolb-2016, 221.

⁴² Ancak kuralın, özgürlük kavramını hangi noktadan ele aldığı belirsizdir. Doktrinde kuralın uygulamasının meydana gelebileceği boşluk durumlarına şunlar örnek verilmiştir: “1. Açık düzenleme; 2. zımni emirler (yorumla belirlenecek); 3. Kıyas yoluyla elde edilen ihtiyati tedbir kararları; 4. Hukukun genel ilkelerine göre alınan tedbir kararları; 5. Hukuk sisteminin genel rasyonellikleri dikkate

ifade edilmektedir⁴³. Bu görüşün, zamanında uluslararası hukukta büyük ilgi görmesinin sebebi ülkesellik ilkesinin⁴⁴ sınırlayıcı yapısı yanında koruyucu bir yapısının da bulunmasıdır. Nitekim ülkesellik ilkesi, bir devleti başka devletlerin müdahalesinden koruduğu gibi bir devletin başka devletlerin ülkesine müdahale etmesini de yasaklamaktadır⁴⁵. Günümüzde gerek doktrinde gerek devletler arasında bu yaklaşım geniş bir kabul bulmamış⁴⁶ ve bir devletin ancak geçerli bir uluslararası hukuk kuralı tarafından belirli bir temele dayandırılmışsa, ülke dışında yetki kullanabilmesi gerektiği ileri sürülmüştür⁴⁷. Nitekim her ne kadar *Lotus* davasında ülke dışı yetki benimsenmiş olsa da⁴⁸ artık bir uluslararası teamül kuralı haline geldiği iddia edilen tarihi yaklaşım gereği ülkesel yetkinin esas olduğu ve devletlerin belirli bir kurala dayanmadan ülkeleri dışında yetki kullanamayacağı belirtilmektedir⁴⁹.

Sonuç olarak, yetki ilk oluşmaya başladığı zamanlarda uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde sadece belli başlı durumlarda söz konusu olabiliyordu. Bu durum *Lotus* davası ile farklı bir şekil almış ve kapsamı genişletilmiştir. Nitekim, *Lotus* davası kapsamında ortaya çıkan Lotus yaklaşımının, yasaklanmayan her şey serbesttir mantığına sahip olduğu ve bunun, devletlere oldukça geniş bir hareket alanı tanıdığı için uluslararası hukukta yetki kapsamında yapılan tartışmalar açısından problemli bir yaklaşım olduğu

alınarak alınan tedbir kararları ve 6. Hukuk sisteminin genel değerleri veya dönemin toplumsal ihtiyaçları dikkate alınarak alınan tedbir kararları.” Daha fazla bilgi için bkz. Kolb-2016, 222

⁴³ Bununla birlikte bu kuralın uygulamasının iki tezat hali bir araya getirdiği ileri sürülmüştür: i- Yasama organının ortaya çıkabilecek durumu hiç dikkate almadığı durumlar ve ii- Yasama organı özgür seçime izin vermeyi tercih ederek belirli bir kural getirmekten bilinçli bir şekilde kaçınmıştır. Kolb-2016, 220.

⁴⁴ Crawford-2012, 458.

⁴⁵ Hannah L. Buxbaum, “Territory, Territoriality, and the Resolution of Jurisdictional Conflict”, *The American Journal of Comparative Law*, 57, (2009): 668.

⁴⁶ Örneğin R. Kolb’a göre, bu tarz bir yaklaşım yasaklayıcı bir kural çıkmadığı sürece devletler arasında her türlü eylemin hukuki olduğu şeklinde saçma bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Nitekim tam tersi bir şekilde uluslararası hukuk devletin yetkilerini ülkesel ve kişisel bazda kısıtlamaktadır. Kolb-2016, 228-229.

⁴⁷ Stephan Hobe; Philip de Man, "National Appropriation of Outer Space and State Jurisdiction to Regulate the Exploitation, Exploration and Utilization of Space Resources," *German Journal of Air and Space Law*, 66, sayı. 3, (2017): 465; Bkz: UAD, *Arrest Warrant (Democratic Republic of Congo v. Belgium)*, 14 Şubat 2002, ICJ Reports 2002, 214. Separate opinion of Judge Guillaume, “under the law as classically formulated, a State normally has jurisdiction over an offence committed abroad only if the offender, or at the very least the victim, has the nationality of that State, or if the crime threatens its internal or external security” ; Crawford-2012, 458.

⁴⁸ *Lotus Davası*, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice* A, sayı 10, 20.

⁴⁹ Ryngaert-2015, 35.

iddia edilmektedir⁵⁰. Buna karşın günümüzde özellikle ülke dışı alanlar için daha sınırlayıcı bir rejimin kabul edildiği söylenebilir⁵¹ dahi yetkinin kapsamı hala belirsizlikler mevcuttur.

A. Genel Hatları ile Yetki Türleri

Yetki kavramının devlet teorileri ile yakından bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda devletin yetkileri yönünden iki farklı yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Pozitif hukuk⁵² teorisinde devletin ve onun gereksinimlerinin öncelikli olduğu kabul edilmektedir⁵³. Devlet temelde sınırsız yetkiler ile donatılmıştır ve devletin (devlet izin verdiği ölçüde) yetkilerini sınırlayan hukuk ikincildir⁵⁴. Bu görüşten yola çıkıldığında devletlerin izni olmadan uluslararası nitelikte bir hukuk kuralı da oluşturulmamaktadır. Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki kamusal veya özel ilişkileri düzenlemekte belirli istisnalar haricinde serbesttirler⁵⁵. Bununla birlikte, devletler arasında olası bir hiyerarşik yapıyı engelleyebilmek için devlet yetkisinin sınırlandırılması ve yetkinin devlete atfedilmesi, yalnızca devletin üstünde konumlanan bir uluslararası hukuk düzeni aracılığıyla gerçekleştirilebileceği öne sürülmektedir⁵⁶. Bu sayede devletlerin yetkileri arasında muhtemel bir çatışma durumu çözümlenmiş olacaktır. Günümüzde genel olarak tercih edilen yaklaşımın ikinci yaklaşım olduğu savunulabilir. Nitekim bir devletin yetki kullanımına, diğer devletlerin uluslararası hukuk kapsamındaki haklarıyla çeliştiği gerekçesiyle itiraz edilebilir veya tanınmaları reddedilebilir⁵⁷. Bu durum aslında devletin yetkilerinin sınırsız olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, belirli hukuk kurallarını

⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Hugh Handeyside, “The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship Ever Afloat?” *Michigan Journal on International Law* 29, sayı 1, (2007), 72.

⁵¹ Günümüzde kabul edilen rejim Bozkurt Lotus davasından farklı olarak, devletlerin kendi toprakları dışında ancak uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde yetki kullanabilecektir. Bkz. Zachos A. Paliouras, “The Non-Appropriation Principle: The Grundnorm of International Space Law”, *Leiden Journal of International Law* 27, sayı1, (2015): 42. (Paliouras-2015). İleride ele alınacağı üzere bu belirsizlik devletin kendi toprakları dahilinde (ülkesel yetki) katı bir şekilde söz konusu değildir.

⁵² Pozitif hukuk anlayışında egemenlik kavramına öncelik tanınmıştır, hatta uluslararası hukukun üstünde değerlendirilmiştir. Bu teoriden yola çıkıldığı zaman yetki de egemenlikten kaynaklandığı için öncelikli olacaktır ve iki devletin yetkisinin çatışması durumunda ikisi de eşit derecede kısıtlanmış olacaktır. Bkz. Mills-2014, 193.

⁵³ Kolb-2016, 217.

⁵⁴ Kolb-2016, 217.

⁵⁵ Sur-2022, 121.

⁵⁶ Kolb-2016, 217.

⁵⁷ Bkz: Alexander Orakhelashvili, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, (Routledge, 9. Baskı, 2022), 228. (Orakhelashvili-2022)

yürürlüğe koymak ve bu hukuk kurallarını uygulamak devlet egemenliğinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir ve diğer devletlerin haklarına hâle getirmemelidir⁵⁸.

Altını çizmeyi gerekli gördüğümüz diğer bir ayrıntı ise egemenlik ve yetki kavramlarının pratik anlamda kapsamlarının birbirinden farklı olmasıdır. Özellikle söz konusu kavramların uluslararası hukuktaki görünümüne baktığımızda pratik farklılıklar göze çarpmaktadır. Aksi kesin bir şekilde belirtilmedikçe devletlerin egemenliği devletin ülkesi ile sınırlıdır⁵⁹. Ancak çalışmanın devamında daha ayrıntılı ele alınacağı üzere yetki için aynı durumun söz konusu olduğunu söylemek doğru olmayacaktır⁶⁰.

Belirtmek gerekir ki yetkinin uygulamasını, güncel uluslararası hukuk normlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Nitekim, Müller, uluslararası hukukta yetkinin, “uluslararası hukuk düzeninin yapısını ve onun yol gösterici ilkelerini” yansıttığını belirtmiştir⁶¹. Yetkinin, uluslararası hukuka hâkim olan devletlerin eşitliği, iç işlere müdahale etmeme, suçluların iadesi⁶² ve devlet egemenliği gibi önemli ilkeler ile yakın bir ilişkisi vardır⁶³. Nitekim, yetkinin unsurlarından olan uygulama (*enforcement*) yetkisi

⁵⁸ Bkz: Black’s Law Dictionary de egemenlik kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “Herhangi bir bağımsız devletin yönetildiği en yüksek, mutlak ve kontrol edilemez güç; en yüksek siyasi otorite; hükümet ve idaresinin anayasası ve çerçevesinin en üst düzeyde kontrolü; tüm belirli siyasi güçlerin türetildiği kendi kendine yeten siyasi güç kaynağı; bir devletin uluslararası bağımsızlığı, yabancı bir dikte olmaksızın iç işlerini düzenleme hak ve gücüyle birleştirilmiş; aynı zamanda egemen ve bağımsız bir siyasi toplum veya devlet.” Henry Campbell Black, M. A. Black’s Law Dictionary, Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern, (West Publishing, 4. Baskı, 1968), 1568. Bu tanımdan yola çıktığımızda egemenliğin görünümlerinden birinin kendi kurallarını dikte edebilme kapasitesi olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu durum yetki ile sağlanmaktadır; Daimi Uluslararası Adalet Divanı (DUAD), *Legal Status of Eastern Greenland*, Mahkeme kararı, Seri A/B. No 53,05 Nisan 1933, 26, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), “Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind with Commentaries”, *Yearbook of the International Law Commission*, 2, part iki, (1996): 28.

⁵⁹ Sürekli Hakemlik Mahkemesi, *The North Atlantic Coast Fisheries Case, (United Kingdom v. USA)*, Tahkim Kararı, (07 Eylül, 1910), 180.

⁶⁰ Belirtmek gerekir ki devletlerin yetkilerinin ülke dışına uzanmasının egemenlik ile bağlantısı olduğu kabul ediliyor olsa da bu iki kavramın birbirinden ayrılması için aralarındaki farkın belirtilmesi gerekir. Bununla birlikte, yetkinin aksine hüküm olmadığı sürece ülke sınırları dışında kullanılamayacağını savunan görüşler de vardır. Bkz. Bal-2019, 198.

⁶¹ Bruno Simma & Andreas Th. Müller, “Exercise and Limits of Jurisdiction”, *The Cambridge Companion to International Law*. (Editörler: Crawford & M. Koskenniemi, Cambridge University Press, 2012), 156.

⁶² Daha fazla bilgi için bkz. M. Cherif Bassiouni, “Theories of Jurisdiction and Their Application in Extradition Law and Practice,” 5 California Western International Law Journal 2, (1975), 2.

⁶³ Bal-2019, 198-199; Shaw-2017, 485; Sur-2022, 128-129; Ceren Karagözoğlu, *İnsan Hakları Sözleşmelerinin Ülke Dışına Uygulanabilirliği Çerçevesinde Devletin Yetkisi ve Sorumluluğu*, (İstanbul, On iki Levha Yayınları, 2023): 10 (Karagözoğlu-2023); Tuori-2019, 46.

kullanımının, uluslararası hukukta devletlerin ülkeleri ile kısıtlandığı ve başka devletlerin ülkeleri üzerinde uygulanması halinde müdahale etmeme ilkesinin ihlaline yol açabileceği kabul edilmektedir⁶⁴. Bu sebeple uluslararası hukuk bağlamında yetki, egemenliğin ana unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir⁶⁵. Bunun sonucu olarak devlet otoritesinin kullanımını gerektiren (suçların kovuşturulması, mülkün kamulaştırılması vb.) herhangi bir durumda aslında yetkinin kullanılmasının söz konusu olduğu kabul edilmiştir⁶⁶.

Çalışma sürecinde, yetki kavramının kapsamını daha iyi çizebilmek adına yetkinin farklı kullanımlarından bahsetmekte fayda görüyoruz. Yetki kavramı incelenirken ikili bir yaklaşım söz konusu olmaktadır; yargı yetkisini merkeze alan bir yaklaşım⁶⁷ ve bu çalışma kapsamında esas alınan ‘herhangi bir düzenleyici otoriteden’ yola çıkarak değerlendirme yapan yaklaşım. Bu yaklaşımları genel olarak Yang şu şekilde sınıflandırmıştır:

“i- geniş anlamıyla, bir devletin, uluslararası hukuk kapsamında izin verilen her türlü iktidar ve otorite kullanımı dahil olmak üzere, egemenliğini kullanma yetkisini ifade etmektedir, biraz daha dar bir yorum ile ii- bir devletin davranış kuralları oluşturma ve bu kuralların ihlallerini ve bunların sonuçlarını belirleyerek, getirdiği kuralları uygulamasını kendi mahkemelerinde yargılama hakkını ifade etmektedir. iii- dar anlamıyla yalnızca "mahkemelerin karar verme yetkisini ifade etmektedir”⁶⁸”.

Yang'ın analizi dikkate alındığında, son iki kullanımın genellikle yargı yetkisi ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışma kapsamında merkeze alınacak yaklaşım birinci kategoride ifade edildiği üzere egemenliğe dayalı otorite kullanımı durumlarıdır. Bu bağlamda, egemenliğe dayalı otorite kullanımının kendi içinde belirli ayrımlara tabi

⁶⁴ Mills-2014,195.

⁶⁵ Shaw-2017, 483; Crawford-2012, 456.

⁶⁶ Alexander Orakhelashvili, "Chapter 1: State jurisdiction in international law: complexities of a basic concept". *Research Handbook on Jurisdiction and Immunities in International Law*. (Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 2022), 1.

⁶⁷ Yang-2006, 31.

⁶⁸ Bkz. Yang-2006, 31.

tutulduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim yetkinin kapsamı konusunda gerek türleri gerek ilkeleri gerekse unsurları yönü ile belirli ayrımlar vardır. Bu kapsamda ilk başta unsurlar yönünden yapılan ayrıma değinmekte fayda görüyoruz. Genel olarak devletin yetkisinin üç farklı unsuru olduğu kabul edilmektedir: emir verici (*prescriptive*), yargılayıcı (*adjudicative*) ve uygulayıcı (*enforcement*) yetki⁶⁹.

Yetkinin bazı unsurları da kendi içinde farklı ayrımlara tabi tutulabilmektedir. Örneğin emir verici yetkinin genel hatları ile üç boyutu olduğu kabul edilmektedir: kurallar, yargılamalar ve yaptırımlar⁷⁰.

Yetkinin türlerine yönelik temel yaklaşım ikili bir ayrım yoluna gitmektedir: ülkesel yetki (*territorial jurisdiction*) ve ülke dışı yetki (*extraterritorial jurisdiction*). Devletlerin ülkesel yetkisi, genel olarak devletlerin kendi ülkeleri üzerindeki münhasır yetkisini temsil etmektedir⁷¹. Devletlerin ülkesel yetkileri uluslararası hukukun en temel ilkelerinden biri olan ülkesellik ilkesinden (*territoriality principle*) gelmektedir⁷². Bu ilke kapsamında devletlerin ülkeleri içerisinde gerçekleşen bütün eylemler üzerinde aksi öngörülmedikçe yetkisi olduğu esastır⁷³.

Uluslararası hukuk kapsamında yetkinin kullanılmasının temelini oluşturan ilkeler de söz konusudur. Bu ilkeler aslında devletlere yetkinin atfedilebilmesinin temellerini ifade etmektedir⁷⁴. Bu ilkeler sırasıyla şu şekilde sıralanabilir: ülkesellik ilkesi (*territorialty principle*), vatandaşlık ilkesi (*nationality principle*), koruma ilkesi (*protective principle*), pasif kişilik ilkesi (*passive personality principle*), etki doktrini (*the effect doctrine*) ve evrensellik ilkesi (*universalialty principle*)⁷⁵. Bu çalışma kapsamında önemli olduğu için, aşağıda ülkesellik ilkesi ve pasif kişilik ilkesi daha ayrıntılı bir şekilde ele

⁶⁹ Tuori-2019, 41; Ayrıca benzer bir ayrım için bkz: Orakhelashvili-2022, 229. “Devletin yetkisi, kişiler, mülkler veya olaylarla ilgili yasama yetkilerini, bir devletin mahkemelerinin söz konusu kişiler, mülkler veya olaylarla ilgili davalara bakma yetkilerini (adli veya yargılama yetkisi) veya yürütme tarafından kullanılan, kişilerin tutuklanması veya mülklere el konulması gibi icrei yetkileri içerir.”

⁷⁰ Pia Castro, “Universal Jurisdiction: Concept, Logic, and Reality”, *Chinese Journal of International Law*, (2011), .504.

⁷¹ Pazarcı-2021, 30; Toluner-1989, 31; Sur-2022, 122.

⁷² Daha fazla bilgi için Bkz Ryngaert-2015, 49-68.

⁷³ Ryngaert-2015, 49.

⁷⁴ Yang-2006, 31.

⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz: Orakhelashvili-2022, 234-241; Crawford-2012, 458-463; Aksar-2023, 316

alınacaktır⁷⁶. Ancak kısaca koruma ilkesi, vatandaşlık ilkesi, etki doktrini ve evrensellik ilkesine değinmekte fayda görüyoruz. Koruma ilkesi kapsamında bir devletin, söz konusu fiil yurtdışında işlenmiş olsa bile kendi güvenliğine zarar veren kişileri yargılayabileceği kabul edilmektedir⁷⁷. Vatandaşlık ilkesi kapsamında ise eylemin nerede gerçekleştiğine bakılmaksızın devletin kendi vatandaşları üzerinde yetkisi olduğu kabul edilmektedir⁷⁸. Uluslararası hukuk düzeni, devletlere uyrukluğu altında bulunan vatandaşlar için diplomatik koruma hakkı tanımıştır ancak uygulama yetkisi vatandaşlar üzerinde ülkesel sınırlar dahilinde kullanılmaktadır⁷⁹.

Evrensellik ilkesi kapsamında değerlendirme yapacak olursak, belirli suçların⁸⁰, ülkesellik, vatandaşlık veya diğer herhangi bir devlet menfaatine gerek olmaksızın bütün devletlerce yargılanabileceğini belirtilmektedir⁸¹. Etki doktrini ise devletin ülkesi dışında meydana gelen bir fiilden dolayı zarar görmesi durumunda ortaya çıkabilmektedir⁸². Bu ilkenin koruma ilkesinden farkı söz konusu devletin iç veya dış güvenliği için hayati bir çıkarı temsil etmemesidir⁸³. Nitekim koruma ilkesinde temel olarak korunmaya çalışılan devletin güvenliğidir⁸⁴. Bu kapsamda fiil ülke sınırları dışında gerçekleşmiş olsa dahi devletler yetkili kılınabilmektedir⁸⁵.

Yetkinin, özellikle ulusal ceza yargılamaları kapsamında, uluslararası hukukta kabul edilen ilke türü ülkesellik ilkesidir⁸⁶. Ülkesellik ilkesinin iki tipi olduğu kabul

⁷⁶ Daha fazla bilgi için Bkz. Aksar-2023, 316-327.

⁷⁷ Orakhelashvili-2022, 236; Crawford-2012, 462.

⁷⁸ Aksar-2023, 318.

⁷⁹ Aksar-2023, 318.

⁸⁰ Evrensel yetkiye tabi olan suçlar, belirli bir sözleşmede düzenlenebilir veya uluslararası örf ve âdet hukuku kapsamında evrensel yetkiye tabi olduğu kabul edilebilir. Örneğin İşkenceye Karşı Uluslararası Andlaşmada bu konuda bir düzenleme yer almaktadır: BM Genel Kurulu, “Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”, UN Treaty Series 1465, (10 Aralık 1984), m. 5/1: “Each State Party shall take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences referred to in article 4...”; UAD, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, (Bosnia & Herzegovina Yugoslavia) Mahkeme Kararı, (11 Temmuz 1996), ICJ Reports 1996, para. 616; Aksar-2023, 320.

⁸¹ Orakhelashvili-2022, 237-238.

⁸² Orakhelashvili-2022, 236.

⁸³ Crawford-2012, 462-463.

⁸⁴ Aksar-2023, 319.

⁸⁵ Aksar-2023, 319.

⁸⁶ Daha fazla bilgi için Bkz: Jean-Baptiste Maillart, “The Limits of Subjective Territorial Jurisdiction in the Context of Cybercrime”, *Era Forum*, 19, (2018): 375. (Maillart-2018); Aksar-2023, 317.

edilmektedir: sübjektif ülkesellik ve objektif ülkesellik⁸⁷. Bu ayrım özellikle yargı yetkisi dikkate alınarak yapılmaktadır. Sübjektif ülkesellik ilkesi, ülkesel yetkinin oldukça geniş bir şeklini temsil etmektedir ve devletin bir suçun kurucu unsurlarından en az biri (örneğin sadece sonucu veya sadece başlangıcı) kendi ülkelerinde meydana geldiğinde, bu suç üzerindeki yetkisini kullanabileceğini ifade etmektedir⁸⁸. Fakat günümüzde objektif ülkesellik ilkesi, daha yaygın olarak kabul görmektedir. Buna göre, ancak suçun temel unsurlarının herhangi biri devletin ülkeleri içinde gerçekleştirilirse devlet o suç üzerinde yetkisini kullanabilir⁸⁹. *Lotus* davasında, mahkemenin yaklaşımının daha çok objektif ülkesellik ilkesini yansıttığı kabul edilmektedir, nitekim mahkeme suçun temel unsurlarını dikkate almıştır⁹⁰.

Uluslararası hukukun alt alanları kapsamında (uluslararası deniz hukuku, uluslararası hava hukuku ve uzay hukuku vb.) yetki kullanımına ilişkin kurallar, bu alanların kendine özgü kuralları olduğu için farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmanın devamında ilgili alt alanlar bağlamında değerlendirmeler yapılacaktır. Bununla birlikte, uluslararası hukuk kapsamında devlet, yetkilerini ulusal alanlarda ve uluslararası alanlarda farklı şekillerde kullanmaktadır⁹¹. Benzer şekilde, bu çalışmanın devamında daha ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere, uluslararası hukuk kapsamında ulusal yetki alanı dışında kalan alanlarda (Antarktika, uzay, açık denizler) ve uluslararası alanlarda devletlerin yetki kullanımı farklı bir değerlendirme gerektirmektedir. Nitekim, devletin uluslararası alanda kullanabileceği yetkileri, denetleme yetkisi⁹², kontrol yetkisi⁹³, doğal kaynakların kullanımına ilişkin yetkiler⁹⁴ vb. şeklinde olabilir. Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde ise daha kısıtlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir ve uluslararası hukukun getirdiği çerçevede yetkinin kullanılması yolu ile devletler arasında muhtemel bir yetki çatışmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır.

⁸⁷ Crawford-2012, 458; Aksar-2023, 317.

⁸⁸ Crawford-2012, 458; Aksar-2023, 317.

⁸⁹ Crawford-2012, 458-459; Maillart-2018, 2.

⁹⁰ Aksar-, 317. Tuori-2019, 52.

⁹¹ Nitekim uluslararası alanlardan farklı olarak ulusal alanlarda devletin münhasıran yetkili olması esastır. Bkz: BM Şartı m. 2/7. BM, Charter of the United Nations, UNTS 16, (24 Kasım 1945); UAD, Fisheries, (United Kingdom v. Norway) Mahkeme Kararı, ICJ Reports 1951, 20. Leland M. Goodrich, "The United Nations and Domestic Jurisdiction", *International Organization*, 3, sayı 1, (1949): 14-15.

⁹² BMDHS, m.33.

⁹³ Uzay Andlaşması, m.6.

⁹⁴ BMDHS, m.56.

1- Devletlerin Ülkesel Yetkisi

Devletlerin uluslararası hukukta gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ülkesel bağlar ile yakından ilişkisi vardır⁹⁵. Bu kapsamda bir sınıflandırma yapılarak devletlerin ülkeleri deniz, hava ve kara ülkesi olarak üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur⁹⁶. Bu alanları düzenleyen farklı hukuki rejimler olmakla birlikte⁹⁷ ortak noktaları da vardır. Devletler, egemenlik haklarının bir görünümü olarak kendi ülkeleri üzerinde münhasıran yetkilidirler⁹⁸. Uluslararası hukukun herhangi bir normu kapsamında bir sınırlama getirilmediği sürece belirli bir devletin ülkeleri içinde tek yetkili kurum o devlet olmaktadır. Bu münhasır yetki, devletlere yabancıların statüsü, sınır dışı etme, suçluların iadesi vb. uyuşmazlıkların sonuçlarını belirleme hakkı tanımaktadır⁹⁹. Ancak ülkesel yetki, hakların yanı sıra, devletler için ülkesinde bulunan yabancıların korunması vb. yükümlülükleri de beraberinde getirir¹⁰⁰.

Devletin yetkileri ile kastedilen her türlü yasama, yürütme ve yargı fonksiyonudur¹⁰¹ yani her türlü düzenleyici otoritedir. Ülke üzerinde münhasır yetkinin en önemli sonucu ise devletin yetkilerini hukuka uygun olarak kullandığının varsayılması ve ulusal normların geçerliliğinin esas olmasıdır¹⁰². Ancak, uluslararası hukukta devletin ülkesel yetkilerine belirli sınırlamalar getirilmiştir. Bu kapsamda getirilen belirli sınırlamaları *Pazarıcı*, iki kategori halinde saymıştır: Başka devletlere veya yurttaşlara zarar vermeme ve başka devletlerin ülkesel yetkilerine saygı¹⁰³. Bununla birlikte *Sur* devletin ülkesel yetkilerinin

⁹⁵ Ali Fuat Başgil, *Devletin Ülke Unsuru*, (İsmanil Akgün Matbaası, 1948), 1, (Başgil-1948).

⁹⁶ Başgil-1948, 8.

⁹⁷ Başgil-1948, 8.

⁹⁸ *Sur*-2022, 121; *Palmas Adası Davası*, (Netherlands v. USA), Tahkim Kararı, *UN Reports of International Arbitral Awards* 2, (4 Nisan 1928) 838-839. Sürekli Hakemlik Mahkemesi, *Island of Palmas*, (Netherlands, USA), Tahkim Kararı, (4 Nisan 1928), UN, Reports on International Arbitral Awards 2, 840.

⁹⁹ *Sur*-2022, 122.

¹⁰⁰ *Sur*-2022, 125.

¹⁰¹ *Pazarıcı*-2021, 31.

¹⁰² *Sur*-2022, 127.

¹⁰³ *Pazarıcı*-2021, 31, 32-34.

istisnalarını, ülkesel yetkinin genelliğine getirilen istisnalar ve münhasırlığına getirilen istisnalar şeklinde ayırmıştır¹⁰⁴.

Yukarıda belirtilen kısıtlamalara ek olarak devletlerin ülkesel yetkilerini kullanamayacakları bazı dokunulmazlıklar vardır: (i) devlet dokunulmazlığı, (ii) diplomatik ve konsolosluk dokunulmazlığı ve (iii) uluslararası örgütlerin dokunulmazlığı¹⁰⁵. Bu çalışmanın temel konusu ulusal yetki dışında kalan bölgeler olduğu için çalışmanın devamında ülke dışı yetki daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2- Devletlerin Ülke Dışı Yetkisi

Yukarıda da değinildiği üzere, yetki teriminin ilk ortaya çıktığı dönemlerde, yetki kullanımında öncelik genellikle ülkesel yetki üzerinden tartışılmaktaydı¹⁰⁶. Buna karşılık, yaşanan gelişmeleri takiben ülke dışı yetki önemli bir yere gelmiştir. Devletler ülkeleri üzerinde yetkilerini kullanırken (aksine hüküm yoksa) genel olarak serbesttirler ancak ülke dışına uzanan yetki kullanımları uluslararası hukuk kuralları ile sınırlıdır¹⁰⁷. Çünkü biri kural iken diğeri istisnadır¹⁰⁸.

Ülke dışılık kavramı, ülke dışı yetki kavramından ayrı olarak yorumlanabilmektedir¹⁰⁹. Doktrinde, ülke dışılık, dar ve geniş olmak üzere iki şekilde tanımlanabilmektedir: dar manada, diplomatik ayrıcalıkların güçlendirilmesi için bir araç olarak¹¹⁰, geniş manada ise bir devletin ülkesinde bulunan bazı malların veya kişilerin bu devletin yetkisi altında

¹⁰⁴ Sur, devletin ülkesel yetkilerinin genelliğine getirilen istisnaları şu şekilde saymıştır: 1- Kapitülasyonlar, 2-Dokunulmazlık ve bağımsızlıklar, 3-Devletler özel hukuku kapsamında getirilen kişisel yetki ve 4- Özel Andlaşmalar. Devletin ülkesel yetkilerinin münhasırlığına getirilen kısıtlamaları için ise ülkede yabancı askeri kuvvetler ve üsler bulunması, özel andlaşmalar yolu ile başka bir devlete yetki verilmesi vb. örnekler vermiştir. Bkz. Sur-2022, 125-127.

¹⁰⁵ Dokunulmazlıklar ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Shaw-2017, 523-588.

¹⁰⁶ Tuori-2019, 38.

¹⁰⁷ Karagözoğlu-2023, 10; F. A. Mann, “The Doctrine of Jurisdiction in International Law (Volume 111)”, içinde *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, (Brill, Online, 1964), 9.

¹⁰⁸ Ryngaert-2015, 101.

¹⁰⁹ Karagözoğlu-2023, 20.

¹¹⁰ Karagözoğlu-2023, 20; Toluner-1989, 405.

olmadığını göstermek için¹¹¹. *Zalucki* ülke dışı yetki kullanım durumunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Ülke dışılık” kavramı, belirli bir devletin [egemen] ülkesel gücünün ötesinde bulunan objeler, kişiler ve olaylar anlamına gelir; ayrıca belirli bir devletin coğrafi ve hukuki sınırlarının ötesini ifade etmektedir.¹¹²”

Doktrinde, belirli yazarlar tarafından ülke dışı yetki kavramının ne ifade ettiğinin, yetkinin yapısına göre değişebileceği ileri sürülmektedir¹¹³. Bu kavram, günümüzdeki mânası ile¹¹⁴ devletlerin kendi ülkelerinin ötesindeki bireyler ve unsurlar üzerinde yetki kullanması olarak tanımlamaktadır¹¹⁵. Buna karşılık, tarihi manası ile ülke dışı yetki, bir devletin başka devletlerin ülkelerinde bulunan kendi vatandaşları üzerinde kullandığı yetki olarak ifade edilmekteydi¹¹⁶. Bu kapsamda genel olarak devletlerin, ülkesel bağ aranmaksızın kişiler, mallar veya durumlar üzerindeki yetki kullanımı olarak ifade edilebilir¹¹⁷.

Ülke dışı yetkinin kullanımının, ne tür bir hukuki dayanak ile temellendirilmesi gerektiği de belirli tartışmalara yol açmaktadır. Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte¹¹⁸ *Kant*, ülke dışı yetkinin hukuki dayanağının, bu yetki yolu ile belirli kurallara tabi tutulan kişilerin rasyonel müzakerelerine dayandığını savunmaktadır¹¹⁹. Öte yandan devletin ülkeleri dışında bulunan belirli bir obje veya konu üzerinde ülke dışı yetkinin kullanılması için aranan gerekliliklerden biri de devletin ülkesel yetkisiyle bağlantılı amaç ile üzerinde

¹¹¹ Karagözoğlu-2023, 20; Ömer İlhan Akipek, “Ülke-Dışılık,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sayı 1, (1967) 28-29.

¹¹² Krzysztof Zalucki, “Extraterritorial Jurisdiction in International Law”, *International Community Law Review*, 17, (2015): 407. (Zalucki-2015).

¹¹³ Anthony J. Colangelo, “What is Extraterritorial Jurisdiction?” *Cornell Law Review*, 99, sayı 6, (2014): 1305.

¹¹⁴ Ek olarak, Devletlerin ülkesel bir bağ kurmaksızın, kişiler, mallar ve olaylar üzerinde yetki kullanımı, şeklinde de tanımlanmıştır. Bkz. Karagözoğlu-2023, 20; Ryngaert-2015, 7. Pazarcı’nın yaklaşımı için Bkz. Pazarcı-2021, 55; Shaw’ın yaklaşımı için bkz: Shaw-2017, 515.

¹¹⁵ Zalucki-2015, 404.

¹¹⁶ Zalucki-2015, 404.

¹¹⁷ Ryngaert-2015, 7.

¹¹⁸ ‘Ülke dışılık’ kavramını tarihi olarak, Roma İmparatorluğu veya Antik Yunan’a dayandıran görüşler olmakla birlikte, doktrinde bu konuda getirilen genel yaklaşım ülke dışı uygulamanın ilk örneğinin Fransa ve Türkiye arasındaki 1535 tarihli andlaşma olduğu yönündedir. Nitekim antik çağda ülkesel bir ayırımdan ziyade ırksal ve dini bir ayırma odaklanıldığı ileri sürülmektedir. Bkz: Shalom Kassin, “Extraterritorial Jurisdiction in the Ancient World,” *The American Journal of International Law*, 29, sayı 2, (1935):239-240.

¹¹⁹ Tuori-2019, 87.

ülke dışı yetkinin kurulmaya çalışıldığı konu veya obje arasında gerçek bir bağlantının kurulmasıdır¹²⁰. Bu durumda hukuki güvence olarak gerçek bir bağlantının arandığını söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim ülke dışı yetkinin genel tanımı ve kapsamının tartışmalı olmasının belki de en önemli sebebi bu tarz bir yetkiyi kullanan devletin başka bir devletin egemenlik hakkını ihlal etmesinin mümkün olmasıdır. Nitekim uluslararası hukuk tarafından getirilen yetki kuralları, bir nevi devletlerin kendi düzenleyici otoritelerine sınırlar koymaktadır¹²¹.

Bir devletin yetki kullanması durumunda başka bir devlet bundan etkileniyorsa yetkilerinin çatışması durumu gündeme gelebilmektedir. Ülke dışı yetki kullanımı durumunda ise kısıtlamadan ziyade başka bir devletin yetki kullanımına izin verme durumunun merkeze alındığı söylenebilir.

Ülke dışı yetki kullanımı hallerinde izin verilen durumlar dahi olsa bazı pratik kısıtlamalar gündeme gelebilmektedir. Burada özellikle yetkinin iki unsuru arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir: hukuk yapımı ve hukukun icrası. Bir hukuk kuralının belirlenmesi yönü ile ülke dışı yetki gündeme gelebilmekle birlikte hukukun icrasının genel olarak devletin ülkeleri ile sınırlı kullanılabileceği kabul edilmektedir¹²². *Shaw*, hukuk kuralı oluşturmak ve hukuk kuralını uygulamak arasında önemli bir fark olduğunu ve hukuk kuralını uygulamak için ülkesel faktörlerin belirli kısıtlamalar getirdiğini belirtmiştir¹²³.

Devletlerin uluslararası hukuk çerçevesinde ülke dışında yetki kullanımı, çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Devletlerin, ülkeleri dışında faaliyet gösteren ulusal unsurları üzerinde sahip oldukları yetki, bu kullanım biçimlerinden en yaygın olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın devamında, genel anlamda yetki kullanımının tescil ile ilişkisi ele

¹²⁰ Crawford-2012, 457.

¹²¹ Mills-2014, 188.

¹²² Załucki-2015, 408; Tuori-2019, 51.

¹²³ Bunun sebebi aslında genel olarak hukuku uygulama mekanizmalarının (örneğin mahkemeler), devletlerin ülkeleri içinde yer alıyor olması. Nitekim bir devletin kendi ülkeleri dışında bir yetki olduğu kabul edilse dahi diğer bir devletin toprak bütünlüğünü ihlal ederek bir sanığı yakalatması veya yargılaması mümkün değildir. Bkz: Shaw-2017, 483-484.

alınacaktır. Ancak devletlerin uluslararası andlaşmalarda doğan haklara dayanarak belirli yetkiler kullanması da mümkündür¹²⁴.

Ülke dışı yetkinin önemli bir görünümü olarak, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde faaliyet gerçekleştiren hava, uzay ve deniz araçları üzerinde temelde iki dayanağa bağlı olarak yetki kurulmaktadır: aracın tescili ve üzerinde bulunan kişilerin vatandaşlık bağı. Bunun bir sonucu olarak uyrukluk ve yetki arasındaki ilişkiyi incelemeyi faydalı buluyoruz. Ancak bundan önce ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerin temel özellikleri incelenecektir.

II. Uluslararası Hukuk Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Bölgeler

Uluslararası hukukta ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerin hukuki rejimi uzun yıllardır tartışılmaktadır¹²⁵. Genel kanıya göre, bu tür alanlarda devletlerin yetki kullanma hakkının kollektif çıkarlar özelinde söz konusu olabileceği kabul edilmektedir¹²⁶. Bu bağlamda, belirtmek gerekir ki devletlerin, uluslararası hukuktan kaynaklanan çıkarları

¹²⁴ Bkz. Örneğin BMDHS m.56. Devletlerin münhasır ekonomik bölgeleri üzerindeki yetkileri BMDHS kapsamında tanınmıştır. Bu durumda, devletlerin ülke dışına uzanan yetkilerinin andlaşmalar yolu ile sağlanabileceği söylenebilir. Buna ek olarak işgal bölgeleri üzerinde işgal eden devletin ülkesel yetkiden ziyade ülke dışı yetkisinin olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), *Loizidou v. Turkey*, Mahkeme Kararı, no: 40/1993/435/514, (23 Şubat 1995); The Hague Konferansları, *Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, (18 Ekim 1907), (Hague Konvansiyonu)m.43, Bu tip durumlarda yetki önceliğinin işgal edilen devlete verildiği ve işgal eden devletin ülke dışı yetki kuralları çerçevesinde yani uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde yetki kullanabileceğinin varsayıldığı söylenebilir. Bkz. Hague Konvansiyonu, m.43; Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Dördüncü Ceneva Konvansiyonu)*, UNTS 75, (12 Ağustos 1949), m.64. İşgal kapsamında gündeme gelen ülke dışı yetki kullanımında işgalci devlete ciddi sorumlulukların tanındığı ve bu sorumlulukların bir sonucu olarak işgal edilen devlet ile işgalci devlet arasında yetki çatışması meydana geldiğinde işgal eden devletin hukukunun çoğunlukla dikkate alındığı söylenebilir. Nitekim işgalci devlete mevcut yerel yasaları değiştirme veya yenilerini yürürlüğe koyma vb. geniş yasama yetkilerinin tanınmıştır. Bu durumun temel gerekçesi olarak silahlı bir çatışma sürecinde uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, düzeni ve halkın refahını sağlama sorumluluğunun, çoğunlukla işgal eden devlete yüklenmesindendir. Daha fazla bilgi için bkz. Yutaka Arai-Takahashi, *The Law of Occupation: Continuity and Change of International Humanitarian Law, and its Interaction with International Human Rights Law*, (Tokyo, Martinus Publishers, 2009), 91-136.

¹²⁵ Tullio Treves, "Principles and Objectives of the Legal Regime Governing Areas Beyond National Jurisdiction," içinde *The International Legal Regime of Areas beyond National Jurisdiction: Current and Future Developments*, (Alex G. Oude Elferink & Erik J. Molenaar ed. Martinus Publishers, 2010): 8 (Treves-2010).

¹²⁶ R. Feber, "The Exercise of Jurisdiction in the Antarctic Region and the Changing Structure of International Law: The International Community and Common Interests," *Netherlands Yearbook of International Law*, 21 (1990), 94 (Feber-1990).

bireysel olabileceği gibi kolektif de olabilmektedir¹²⁷. Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetkinin durumunun da devletlerin kolektif çıkarları göz önüne alınarak belirlenmesi gerektiği kabul edilmektedir¹²⁸. Bunun bir sonucu olarak, bu bölgeler kapsamında devletlerin faaliyetleri uluslararası hukuk düzenlemeleri altında güvenceye alınır. Bu bölgelere yönelik düzenlemeler bazı yazarlar tarafından oldukça katı yorumlanmış ve uluslararası toplumun çıkarlarını merkeze aldıkları için *erga omnes* bir niteliğe sahip oldukları ileri sürülmüştür¹²⁹. Özellikle bu alanlarda çevrenin korunması¹³⁰ uluslararası hukuk nezdinde önemli bir *erga omnes* yükümlülük örneği olarak ifade edilmektedir¹³¹.

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde getirilecek kuralların ise evrensel fikir birliğine dayanması gerektiği ve hiçbir devletin uluslararası alanda diğer bir devletten daha fazla yetkiye sahip olamayacağı ifade edilmektedir¹³². Nitekim bu bölgelerde uluslararası toplumun kolektif çıkarlarını önceleyen bir sistemin kurulabilmesi için tüm devletlerin katılımının gerektiği söylenebilir¹³³ ancak bütün devletlerin ortak bir noktada buluşturulması zor olduğu için söz konusu alanlara ilişkin hukuki çalışmaların yavaş ilerlediği söylenebilir.

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde uygulanabilen *lex specialis* nitelikteki düzenlemeler, bu bölgelere ilişkin önemli kaynaklar sunmaktadır. Nitekim bu bölgeler, genel olarak, kendi *lex specialis* andlaşmaları ile düzenleme altına alınmıştır. Özellikle

¹²⁷ Bkz. UAD, *Reservation to Genocide Convention*, Danışma Görüşü, 28 Mayıs 1951, ICJ Reports 1951, 12.

¹²⁸ Feber-1990, 90; bu kapsamda uluslararası toplumun çıkarlarının gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Uluslararası hukuk nezdinde uluslararası toplumun bir kişiliği olmadığı ama yine de haklara sahip olabileceği savunulmuştur. Bunun bir sonucu olarak ortak çıkarların güvence altına alınabilmesi için uluslararası topluluğun bu topluluğa mensup uluslararası kişiler tarafından temsil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bkz. Feber-1990, 93.

¹²⁹ Feber-1990, 91.

¹³⁰ Açık denizlerde çevrenin korunmasının genel hukuki rejimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sercan Reçber, “Açık Denizlerin Korunması ve Deniz Koruma Alanları” *Public and Private International Law Bulletin* 42, sayı 1 (2022), 8-31.

¹³¹ UAD, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, 5 Şubat 1970, ICJ Reports 1970, 32; Feber-1990, 91.

¹³² Feber-1990, 94.

¹³³ Uluslararası toplumun çıkarlarını dikkate alan çok taraflı bir andlaşmanın kabul edilmesi halinde taraf olmayan devletlerin teoride bu kurallar ile bağlı olmayacağı ancak taraf olmayan devletler tarafından geliştirilen kuralların toplumun genel çıkarlarına aykırı olması halinde geçersizliğinin ileri sürülebileceği savunulmaktadır. Bkz. Feber-1990, 95.

açık denizler ve deniz yatağı kapsamında gerçekleştirilen hukuki tartışmalar bu bölgelere ilişkin ilk hukuki düzenlemelerin doğmasına yardımcı olmuştur¹³⁴. İlerleyen süreçte gerek açık denizler ve uluslararası hava sahası gerek uzay ve Antarktika için *lex specialis* nitelikte¹³⁵ düzenlemeler yapılmıştır. Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelere ilişkin hukuki rejimler uluslararası deniz hukukunda, uzay hukukunda veya uluslararası hava hukukunda farklılık göstermektedir. Ancak bu alanların belirli ortak özellikleri dikkat çekmektedir: i- barışçıl kullanım¹³⁶, ii- işbirliğinin teşvik edilmesi¹³⁷, iii- egemenlik iddiasına izin verilememesi¹³⁸ vb. Ek olarak, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde insanlığın ortak mirası veya faydaların paylaşılması vb. ilkeler de gündeme gelebilmektedir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu alanlar için getirilen hukuki rejimler genel hatları ile incelenerek devletlerin yetki kullanımının kapsamı ve sonuçları tartışılacaktır.

Devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetkilerinin temel dayanağı konusunda tartışmalar vardır. Bu bölgelere devletlerin egemenliğinden kaynaklanan belirli haklarının (yetki gibi) söz konusu alana aktarıldığı ve yetkinin, uluslararası alanda kolektif çıkarın hukuken tanınmasının bir sonucu olarak uluslararası hukuktan kaynaklandığı belirtilmektedir¹³⁹. Tarihsel süreçte farklı yaklaşımlar benimsenmekle birlikte devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde kullandığı yetkinin, ülkesel yetkiye dayanmadığı genel olarak kabul edilmektedir¹⁴⁰. Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde bunun yerine tescil ve uyrukluğa dayanarak bir yetki kullanımı kabul edilmektedir¹⁴¹.

III. Uluslararası Hukukta Yetkinin Görünümü Olarak Uyruklu ve Tescil

¹³⁴ Treves-2010, 9.

¹³⁵ Bu alanlar için özel nitelikte hukuki düzenlemeler getirilmiştir. Treves-2010, 13.

¹³⁶ Örneğin, BMDHS, m.88, Uzay Andlaşması m.3, BM, Antarktika Andlaşması, UNTS 71, (1 Aralık 1959) (Antarktika Andlaşması) m.1.

¹³⁷ Örneğin Uzay Andlaşması m.8, Antarktika Andlaşması m.3.

¹³⁸ Örneğin Uzay Andlaşması m.2, BMDHS, m. 89, Antarktika Andlaşması m.4

¹³⁹ Feber-1990, 94.

¹⁴⁰ Feber-1990, 103.

¹⁴¹ Diğer bölgeler üzerinde farklı değerlendirmeler yapılabilmekle birlikte Antarktika bölgesinde yetki kullanımının temeli uyrukluğa dayandırılmakta ve kişisel yetki merkeze alınmaktadır. Bkz. Feber-1990, 101.

A. Uyrukluk ve Yetki

Uluslararası hukukta yetki kavramını ele alırken uyrukluk kavramı ile yetki arasındaki ilişkiden bahsetmek gerekmektedir. Uyrukluk kavramı aslında devlete bağlılığı temsil etmektedir ve ulusal olduğu kadar uluslararası sonuçları da vardır¹⁴². *Nottebohm* davasında Divan bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “Uyrukluk...karşılıklı hak ve görevlerin varlığıyla birlikte gerçek bir varoluş, çıkar ve duygular bağlantısını ifade eden hukuki bir bağdır¹⁴³.”

Uyrukluğun uluslararası hukukta yetkinin belirlenmesinde oynadığı rol kişisel yetkinin belirlenmesinde etkili olmasıdır¹⁴⁴. Belirtmek gerekir ki kişisel yetki, başta devletlerin vatandaşları özelinde kullanılıyor olmasına rağmen devletlerin yetkilerini başka yollarla ülke dışında kullanmaya başlaması ile diğer bazı durumlar (örneğin araçlar) için de söz konusu olmaya başlamıştır¹⁴⁵.

Devletin uyrukluğunu taşıyan kişi veya araçlara ilişkin yetkinin ülke içinde ve ülke dışında kullanımı farklılık göstermektedir. Nitekim devletin ülkesel yetkisi öncelikli kabul edilmekte¹⁴⁶ ve bunun bir sonucu olarak devletin uyruğuna sahip kişiler veya objeler, farklı devletlerin ülkeleri üzerinde yer aldığı anda menşee devletin *enforcement* yetkisi istisnai belirli durumlar haricinde mümkün olmamaktadır. Örneğin, zor kullanma yetkisinin ülke devletinin tekeline olduğu kabul edilmektedir ve bu durum *enforcement* yetkinin ülke dışında kullanımını zorlaştırmaktadır¹⁴⁷.

Peki devletlerin belirli bir kişi veya durum üzerindeki uyrukluluğu nasıl tespit edilmektedir? Belirtmek gerekir ki kişisel yetki yönünden, vatandaşlık daha çok devlet

¹⁴² Vatandaşlık uluslararası hukukta devletlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri ile ilgilidir. Ayrıca 'diplomatik koruma' uygulama hakkı gibi belirli hakları tanıır. Daha fazla bilgi için Bkz: Alice Edwards, *Nationality and Statelessness Under International Law*, Editörler: Alice Edwards & Laura Van Waas, (Cambridge university Press, 2014), 12-13.

¹⁴³ UAD, *Nottebohm Kararı (Liechtenstein v. Guatemala)*; *İkinci Aşama*, 6 Nisan 1955, I.C.J. Reports 1955, .23.

¹⁴⁴ Andrew L. Strauss, "Beyond National Law: The Neglected Role of the International Law of Personal Jurisdiction in Domestic Courts," *Harvard International Law Journal* 36, sayı 2 (1995): 379-380., (Strauss-1995).

¹⁴⁵ Pazarcı-2021, 60.

¹⁴⁶ Sur- 2022, 121.

¹⁴⁷ Sur-2022, 125.

ile bireyler arasında bir uyrukluk sağlanmasına yardımcı olmaktadır¹⁴⁸ tescil ise hava, uzay objeleri ve gemiler ile devlet arasında bir uyrukluk kurulmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim tescil, söz konusu araç veya olay ve devlet arasında gerçek bir bağın (*genuine link*) kurulmasına yardımcı olmaktadır¹⁴⁹. Özellikle ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde devletlerin yetkilerinin belirlenmesinde farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmekle birlikte getirilen temel yaklaşımlardan yaygın olanı gerçek bağlantı testidir. Bu kapsamda belirli bir durum, kişi veya araç üzerinde yetkisini kullanmak isteyen devletin söz konusu olay ile arasında gerçek bir bağlantının olması gerektiği ileri sürülmektedir¹⁵⁰. Gerçek bir bağ kavramından ne anlaşılması gerektiği ise tam olarak belirli değildir çünkü uluslararası hukuk kapsamında bu kavrama ilişkin bir tanım getirilmemiştir¹⁵¹. Bu kavram ilk olarak UAD'nın *Nottebohm* kararında ortaya çıkmıştır¹⁵². Bu kapsamda devlet ile belirli bir kişi veya durum üzerinde bağlantı kurulması halinde yetkinin uygulanabileceği gündeme gelmektedir. Burada tartışma yaratan nokta birden fazla devletin söz konusu olay ile gerçek bir bağlantısı varsa hangisinin dikkate alınması gerektiğidir. Bu durumda genel görüşe göre uluslararası hukukun ilkelerinden biri olan müdahale etmeme ilkesi¹⁵³ kapsamında bir inceleme yapılması gerektiği yönündedir ve devletlerin yetkilerini ancak diğer devletlerin iç işlerine uluslararası hukuka aykırı olarak müdahale etmediği takdirde kullanabilecekleri kabul edilecektir¹⁵⁴. Bu temellendirmenin aranmasındaki temel mantık ise devletlerin,

¹⁴⁸ Uyrukluk kavramının gerçek kişiler kapsamında görünümü vatandaşlık şeklinde olmaktadır. Nitekim vatandaşlık aslen devlet ile onun ülkesinde yaşayan kişiler arasında bir bağ kurulmasını ifade etmektedir ve bu bağ kişiler için belirli haklar yanında sorumluluklar da getirmektedir. Örneğin, vatandaşı olduğun devletin hukuki normlarına uyma yükümlülüğü. Nitekim devletlerin kendi vatandaşları üzerindeki yetkileri uluslararası hukuk kapsamında egemenliğin bir görünümü kabul etmektedir. Buna karşın yabancıların dahil olduğu uyuşmazlıklarda belirli tartışmalar ortaya çıkabilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Strauss-1995, 379.

¹⁴⁹ Gotthard Mark Gauci & Kevin Aquilina "The Legal Fiction of a Genuine Link as a Requirement for the Grant of Nationality to Ships and Humans – the Triumph of Formality over Substance," *International Conference on Learning Representations*, 17, sayı 1, (2017): 169 (Gauci & Aquilina - 2017).

¹⁵⁰ Ryngaert-2015, 43.

¹⁵¹ Tacettin Çalık, *Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmeleri Işığında Bayrak Devletinin Yetkileri ve Yükümlülükleri*, (Ankara, Adalet Yayınevi, 2022), 69 (Çalık-2022).

¹⁵² UAD, *Nottebohm Kararı (Liechtenstein v. Guatemala)*; *İkinci Aşama*, 6 Nisan 1955, ICJ Reports 1955, 23.

¹⁵³ Bkz: BM, *Birlleşmiş Milletler Şartı*. 2/7.

¹⁵⁴ Ryngaert-2015, 43.

hukuki bir gerekçeleri olmadan veya durumdan hiçbir şekilde etkilenmeden yetkisini kullanamayacağıdır¹⁵⁵.

Tescil edilen araç ile devlet arasında bu bağlantının kurulmasının diğer temel sonucu, devletin o araç üzerindeki yetki ve kontrolünün¹⁵⁶ kanıtlanmış olmasıdır¹⁵⁷. Uyrukluğun her ne kadar tarihi manası ile ülkesel yetkiye dayanması gerektiği belirtilmiş olsa da günümüzde bu bağlantının devletlerin, nüfusuna ve egemen otoritesine de dayanabileceği iddia edilmektedir¹⁵⁸.

B. Tescil ve Yetki

Tescil işleminin gemilere uyrukluğun tanımak, hak ve görevler yüklemek üzere gerçekleştirilen idari bir işlem olduğu söylenebilir¹⁵⁹. Tescil sürecinin uyrukluğun kanıtlayacak bir belgeleme aşamasından oluştuğu¹⁶⁰ ve bir aracın kamusal olarak kayıt altına alınmasını ifade ettiği belirtilmektedir¹⁶¹. Temel olarak ise taşımacılık yapan bir aracın ulusal niteliğini ileri sürme amacı taşıdığı kabul edilmektedir¹⁶². Uluslararası hukukun uygulamasında farklı tip araçların tescili gündeme gelebilmektedir: hava araçları, uzay objeleri ve gemiler.

Peki devletlerin bu uzay, hava veya deniz araçlarını tescil ettirmesi uluslararası hukuk kapsamında nasıl bir öneme sahiptir? Yukarıda belirtildiği üzere tescilin en önemli

¹⁵⁵ Madeline Morris, "High Crimes and Misconceptions: the ICC and Non-party States," *Law and Contemporary Problems*, 64, sayı 1, (2001): 47.

¹⁵⁶ Bkz. Örneğin Uluslararası Deniz Hukukunda: BMDHS, m.94.

¹⁵⁷ Belirtmek gerekir ki gerçek bir bağlantının tespit edilememesi halinde nasıl bir değerlendirmenin yapılması gerektiği belirsizdir Carlo Focarelli, *International Law*, (Roma, Edward Elgar Publishing, 2019):321; ancak, uyruğun varlığının ne kadar kabul göreceği ile ilgili tartışmalar özelinde, uygulamada belirli bir dereceye kadar uyrukluğun sistemine sahip gemiler, genellikle uyruksuz gemilerle aynı şekilde değerlendirilmez. Bkz. Örneğin, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, The M/V "Virginia G," (Panama/Guinea-Bissau), Mahkeme Kararı (14 Nisan 2014), 45, para 114.

¹⁵⁸ Bu iddianın temel olarak yetkinin kaynağının devletlerin ülkesinden ziyade devlet olmanın gerekliliklerine dayandırılması ile ilgili olduğu söylenebilir. Ryngaert-2015, 39.

¹⁵⁹ Alperen Furkan Taş, "The Registration of Ships: an Evaluation in the Context of Genuine Link and Flag of Convenience Practices," *Law & Justice Review*, Year: 12, sayı 22, (2021), 72; Simon W. Tache, "The Nationality of Ships: The Definitional Controversy and Enforcement of Genuine Link," *International Lawyer Journal* 16, sayı 2 (1982), 302 (Tache-1982).

¹⁶⁰ Tache-1982, 302-303.

¹⁶¹ Rhea Rogers, "Ship Registration: a Critical Analysis," *The Maritime Commons: Digital Repository of the World Maritime University*, (2010), 7.

¹⁶² Tache-1982, 302-303.

etkilerinden biri, spesifik bir hava, deniz veya uzay aracı üzerinde yetkinin belirlenmesini sağlamasıdır.

Lotus davasında mahkemenin karara bağladığı en önemli ilkelerden biri de açık denizler gibi ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde seyahat eden araçlarda gerçekleştirilen fiillerin ülke içerisinde işlenmiş sayılacağıdır¹⁶³. Kanaatimizce burada söz konusu araçların üzerinde kullanılan yetkinin devletlerin ülkelerinde kullandıkları yetki ile aynı olacağını varsaymak doğru olmayacaktır çünkü tescilden kaynaklanan haklar ülke dışı yetki ile ilişkilendirilmektedir ve ülkesel yetki kapsamında değerlendirilmemektedir. Ancak devletlerin ülkeleri ile ilişkilendirilen genel durum egemenlik ve ülkesel yetkidir¹⁶⁴. Yetkili devletin kim olduğunun belirlenmesinde rol alan en önemli araç tescildir. Çünkü tescil birçok uluslararası düzenlemede uyruğun belirlenmesinde etkili olmaktadır¹⁶⁵. Bundan yola çıkarak özellikle ulusal yetki alanı dışında kalan açık denizler, Antarktika, dış uzay vb. yerlerde seyahat eden araçlar üzerinde bayrak devletinin önemli yetkileri olduğu söylenebilir.

Çalışmanın devamında uluslararası hukukun farklı alt alanları kapsamında¹⁶⁶ tescil ve uyrukluk ilişkisinin nasıl görüldüğü ele alınacaktır. Ancak temel olarak, hava, deniz ve uzay objeleri için tescilin etkileri benzer şekildedir. Genel olarak, gemi, hava ve uzay objeleri üzerinde yetkiye sahip olan devlet aracın tescil edildiği devlettir. Bunun için ise söz konusu aracın veya objenin hukuka uygun bir şekilde tescil edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁶⁷. Bu tescil genellikle devlete ait gemilere ve ilgili devletin vatandaşlarına ait olanlara tanınmış bir yükümlülüktür. Sonuç olarak, belirli bir devletin hukuki olarak atanan ayırt edici işareti veya bayrağı altında seyreden ve ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde bulunan gemiler, uçaklar ve uzay objeleri bir anlamda söz konusu devletin münhasır yetkisinde görülmektedir¹⁶⁸.

¹⁶³ *Lotus Davası*, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice A*, sayı 10, 23.

¹⁶⁴ Sur-2022, 121.

¹⁶⁵ Bkz. Örneğin, BMDHS, m.92, Uzay Andlaşması, m.8.

¹⁶⁶ Örneğin, Açık Denizlere İlişkin Cenevre Sözleşmesi m.6; BM, *Convention on the High Seas*, UN Treaty Series 450, (29 Nisan 1958), 11- 82. <https://www.legal-tools.org/doc/7b4abc-1/pdf/> (E.T.: 03.04.22) (Açık Denizlere İlişkin Sözleşme)

¹⁶⁷ Örneğin, BMDHS, m.91; Uzay Andlaşması, m.8.

¹⁶⁸ Oduntan-2019, 36.

Ek olarak, araçlar üzerinde kullanılan yetkinin niteliğinin belirlenmesi önemlidir. Devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde gerçekleştirdiği faaliyetler çoğunlukla kişisel yetki ile ilişkilendirilmektedir¹⁶⁹. Ancak zamanla doktrinde bu yetkinin türüne ve niteliğine göre çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır¹⁷⁰. Bu kapsamda uluslararası alanda tartışılan önemli bir kavram gündeme getirilebilir: yarı ülkesel yetki (*quasi-territorial jurisdiction*).

Yarı ülkesel yetki, genel hatları ile bir devletin kendi ülkesinde kullandığı yetkisini ülkesi dışında bulunan belirli bir alan veya araç üzerine uzaması durumu olarak ifade edilebilir¹⁷¹. Bu yetki türü daha çok uluslararası hava ve uzay hukuku literatüründe kullanılmaktadır. Bu sebeple özellikle uluslararası deniz hukuku terminolojisinde pek yer bulmamaktadır. Yarı ülkesel yetkinin temel mantığı yabancı bir hava sahasında veya uzayda gerçekleşen belirli kazalarda ilgili olay ile alakası olan devletlerin yetkilerini yarı ülkesel şekilde kullanabilecekleridir¹⁷². *Cheng* yarı ülkesel yetkiyi şu şekilde tanımlamıştır:

*“Bir devletin tabiiyetine sahip gemiler, uçaklar ve uzay objelerinin üzerindeki (bunlara tüzel kişilik verildiği ölçüde) yetkilerinin toplamı. Devletin yetkileri özel araçlar üzerinde de jure gentium varlık bulmaktadır. Yarı ülkesel yetkinin, kişisel yetkiden farklı olduğu nokta kapsamının sadece söz konusu gemiyi değil, aynı zamanda gemideki veya başka bir yerdeki tüm kişileri ve eşyaları da içine almasıdır.”*¹⁷³

Yarı ülkesel yetkiye sahip olan devletin belirlenmesinde bayrak devleti dikkate alınır. Örneğin, bir bayrağa sahip olan gemi, geminin bayrağını taşıdığı devletin uyruğuna sahip olduğuna dair bir *prima facie* bir izlenim oluşturur¹⁷⁴. *Uchitomi*’nin belirttiğine göre bir devlet ülkesel ya da yarı ülkesel yetkisine dayanarak bir araç üzerinde etkin kontrol

¹⁶⁹ Pazarcı-2021, 65; Çalık-2022, 57.

¹⁷⁰ Daha fazla bilgi için bkz: Rain Livoja, “Service Jurisdiction Under International Law”, *Melbourne Journal of International Law*, 11, (2010): 314 (Livoja-2010).

¹⁷¹ Daha fazla bilgi için bkz: Livoja-2010, 314.

¹⁷² Oduntan-2019, 36.

¹⁷³ Bin Cheng, “The Extra-Terrestrial Application of International Law,” *Current Legal Problem*, 18, sayı 1, (1965): 135.

¹⁷⁴ Oduntan-2019, 36.

gerçekleştirebilir¹⁷⁵. Ancak bir devletin herhangi bir araç üzerinde yarı ülkesel yetkisini kullanabilmesi için araç (veya aracın sahibi olan özel şirket) ile devlet arasında gerçek bir bağ olmalıdır¹⁷⁶. Yukarıda belirtildiği gibi araçların tescili ise genel olarak bu bağının kurulması için yeterli görülmektedir¹⁷⁷. Ancak belirtmek gerekir ki günümüzde bu yetki türü geniş çaplı bir kabul bulmadığı için kullanımının söz konusu olmadığı da idda edilmektedir¹⁷⁸.

Kanaatimizce, kişileri, araçları ve durumları kişisel yetki gibi genel bir yetki başlığı altında toplamak yerine özellikle deniz, hava ve uzay objeleri için yarı ülkesel yetkiyi tanımak¹⁷⁹ belirliliğin sağlanmasına yardım edebilir. Nitekim kişisel yetki veya ülke dışı yetki türü altında farklı tip yetki uygulamaları söz konusu olabilmektedir ve özellikle yetki çatışmaları durumunda¹⁸⁰ yetki kullanım şekillerinde bir farklılık yoluna gidilmesi faydalı olabilmektedir. Nitekim yetki türlerinin çakışabileceği durumların söz konusu olduğu dikkate alındığında kendi arasındaki ilişkinin belirlenmesi önemlidir. Örneğin, A devletine tescilli bir gemi B devletinin karasularına girdiği zaman ülkesel yetki ve yarı ülkesel yetki çakışmaktadır veya C devletinin vatandaşları D devletine tescilli bir araç üzerinde seyahat ederken araç üzerindeki ve kişisel yetki çakışmaktadır.

Yetkilerin çatışması durumunda, ülkesel yetkinin yarı ülkesel yetkiden önce, yarı ülkesel yetkinin ise kişisel yetkiden önce dikkate alınacağı ileri sürülmektedir¹⁸¹. Temel olarak ise ülkesel yetkinin kişisel yetkiden üstün gelmesi gerektiği savunulmaktadır¹⁸². Bu

¹⁷⁵ Motoko Uchitomi, "State Responsibility/Liability for National Space Activities: Towards Safe and Fair Competition in Private Space Activities Emerging Issues of Interpretation and Application of Space Treaties" *Proc. on L. Outer Space*, 44, sayı 51, (2001): 58 (Uchitomi-2001); Kuran-2020, 291; Çalık-2022 166.

¹⁷⁶ Uchitomi-2001, 58.

¹⁷⁷ Bkz: Gauci & Aquilina -2017, 169.

¹⁷⁸ Nitekim bu kavram uluslararası andlaşmalarda kendine çok yer bulamamıştır. Bkz. Imre Anthony Csabafi, *The Concept of State Jurisdiction in International Space Law A Study in the Progressive Development of Space law in the United Nations*, (Martinus Nijhoff, 1971), 104 (Csabafi-1971).

¹⁷⁹ Oduntan-2019, 51.

¹⁸⁰ Nitekim, yarı ülkesel yetkinin, kişisel yetkiden öncelikli olacağı ileri sürülmektedir. Bu durumda, yarı ülkesel yetki geminin üzerinde yer alan ve kişisel yetkiye sahip kişileri veya durumları kapsamına alacaktır. Yang-2006, 34.

¹⁸¹ Bin Cheng, *Air Law*, "Acts and Occurrences on Board Aircraft, Criminal Jurisdiction", Britannica, The Information Architects of Encyclopaedia, <https://www.britannica.com/topic/air-law/Acts-and-occurrences-on-board-aircraft> (E.T.: 29.09.22)

¹⁸² Sur- 2022, 121.

durumda, bir devletin ülkesine giren yabancı gemiler kapsamında yetki bayrak devletine değil ülke üzerinde egemen olan devlete ait olacaktır. Bu kapsamda, yargı yetkilerinin çakıştığı durumda, aracın tescil edildiği devletin yarı ülkesel yetkisi, vatandaşları gemide bulunan herhangi bir devletin kişisel yetkisinden önceliklidir¹⁸³. Elbette bu değerlendirmeler yapılırken uluslararası hukukun *lex specialis* alt alanlarının yetkinin belirlenmesi kapsamında getirdiği hükümler dikkate alınmalıdır¹⁸⁴. Belirtmek gerekir ki çatışan yetkiden kaynaklanabilecek ihtilafları en aza indirmek için devletler arasında işbirliği teşvik edilmelidir¹⁸⁵. Ancak bu çatışmaların çözülmesi noktasında uluslararası hukukta temel bir düzenleme veya sözleşme yer almadığı için kesin bir değerlendirme söz konusu olmamaktadır. Bu sebeple en uygun çözüm, yetkiye ilişkin olarak devletler arasındaki işbirliğini teşvik etmek olabileceği gibi¹⁸⁶ yetki türleri arasındaki ayrımın somutlaştırılması da olabilir.

Yarı ülkesel yetki kavramı özellikle tescil altındaki araçları merkeze alan bir değerlendirme içermektedir. Nitekim bu yetki tescilin önemli sonucu ile ilişkilidir: aracın devletin sorumluluğuna tabi kılınması¹⁸⁷. Temel perspektifi ise şu şekilde ifade edilebilir: devletin yetkisi altında olan araçlar aynı zamanda onun sorumluluğundadır¹⁸⁸.

Belirtmek gerekir ki doktrinde devletin tescil yolu ile kurulan yetkisinin, ülkesel veya ülke dışı yetkiden ziyade *sui generis* bir yetki olduğu da savunulmaktadır¹⁸⁹. Bunun asıl sebebi, ülkesel yetkiden farklı olarak nispeten değişken bir yapıya sahip olan ve ülkesel tabiiyetlerini herhangi bir durumda değiştirebilecek kadar özgür olan "hipermobil birimleri" (*hypermobile entities*), düzenlemenin tek yolu olarak değerlendirilmesidir¹⁹⁰.

¹⁸³ Oduntan-2019, 67.

¹⁸⁴ Örneğin uluslararası deniz hukuku kapsamında açık denizlerde bayrak devletinin yetki kullanımı için getirilen bazı istisnalar olmakla birlikte savaş gemileri bu istisnalardan ayrı tutulmuştur ve savaş gemileri bağlamında münhasıran bayrak devletinin yetkili olabileceği düzenleme altına alınmıştır. Bkz: BMDHS, m. 95.

¹⁸⁵ Yang-2006, 35.

¹⁸⁶ Yang-2006, 34.

¹⁸⁷ Edward A. Frankle & E. Jason Steptoe, "Legal Considerations Affecting Commercial Space Launches from International Territory" *Proc Col. L. Outer Space*, 42, (1999): 304.

¹⁸⁸ Arnel Kerrest, "Remarks on the Notion of Launching State," *International Institute of Space Law*, sayı 4, (1999): 310.

¹⁸⁹ Péter D. Szigeti, "In the Middle of Nowherlkle: The Futile Quest to Distinguish Territoriality from Extraterritoriality", *The Extraterritoriality of Law*, (Daniel S. Margolies, Umut Özsu, Maia Pal, and Ntina Tzouvala ed. Routledge, New York, 2019): 43. (Szigeti-Extratteritoriality)

¹⁹⁰ Szigeti-Extratteritoriality, 43.

Hipermobil birimler, herhangi bir zamanda ülkesel tabiiyetlerini değiştirme potansiyeline sahip unsurları ifade etmektedir¹⁹¹.

Sonuç olarak, uluslararası hukuk kapsamında gemi, hava ve uzay objelerinin üzerindeki yetkinin niteliğine ilişkin farklı yaklaşımlar vardır: ülke dışı yetki¹⁹², kişisel yetki¹⁹³, yarı ülkesel yetki¹⁹⁴ vb. Ancak daraltıcı bir yaklaşım benimsenerek gemi ve hava araçları üzerinde bayrak devletinin yarı ülkesel yetkisi olduğu kabul edilmektedir¹⁹⁵. Kanaatimizce bu yaklaşım özellikle yetki çatışmalarındaki genel ilkeler dikkate alındığında yerinde olacaktır.

C. Uluslararası Deniz Hukukunda Tescil Rejimi

1- Genel Hatları ile Uluslararası Deniz Hukukunda Uyrukluk Rejimi

Uluslararası hukukun farklı kaynakları tescil ve etkileri üzerine farklı düzenlemeler getirebilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası deniz hukuku, uluslararası hava hukuku, Antarktika'nın hukuki rejimi ve uzay hukuku kapsamında ayrı ayrı değerlendirme yapılabilir.

Tescil ve yetki arasındaki ilişkinin ilk tartışılmaya başladığı alanlardan birinin de uluslararası deniz hukuku olduğu söylenebilir¹⁹⁶. Bu kapsamda denizde seyrüsefer gerçekleştiren gemiler üzerinde uluslararası deniz hukuku kapsamında getirilen uyrukluk rejimini incelemek gerekmektedir. Uluslararası hukukta gemi kavramına ilişkin bir tanım yer almamakla birlikte devletler ulusal mevzuatında gemi kavramına ilişkin özel düzenlemeler getirmişlerdir.

¹⁹¹ Szigeti-Extraterritoriality, 43.

¹⁹² Kişisel yetkinin, ülke dışı yetkinin alt başlığı olduğu düşünüldüğünde bir ülke dışı yetki biçimi olarak görülmektedir. Bkz. Pazarcı-2021, 55.

¹⁹³ Bkz. Gemilerin bayrağını taşıdığı devletin uyrukluğunda olmasının bir sonucu olarak kişisel yetki kapsamında değerlendirme yapılabilmektedir. Pazarcı-2021, 65; Çalık-2022, 57.

¹⁹⁴ Uchitomi-2001, 58.

¹⁹⁵ Oduntan-2019, 36.

¹⁹⁶ Treves-2010, 8-9

Gemilerin bir devletin yetkisi altında hareket etmesi gerektiği kabul edilmektedir¹⁹⁷. "Uyrukluk" kelimesi, bir devlet ile bayrağını taşımasına izin verilen bir gemi arasındaki hukuki bağı tanımlamak için kullanılmıştır¹⁹⁸. Bu, her geminin, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayabilecek bir devletin egemenliğine tabi olması gerektiği fikrini ifade etmektedir¹⁹⁹. Bunun temel nedeni gemilerin başka devletlerin ulusal yetki alanı içinde kalan bölgelerin yanı sıra açık denizler gibi ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde de seyahat edebiliyor olmasıdır.

Uluslararası hukuk kapsamında, gemi üzerinde uyruklukluğun belirlenme şekilleri devletlerin kendi tercihine bırakılmış olmakla birlikte²⁰⁰ bu sınırsız bir düzenleme hakkı anlamına gelmemektedir. Gemilerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde veya başka devletlerin içsuları, karasularında veya münhasır ekonomik bölgelerinde gerçekleştirdikleri seyahatlerin kıyı devletinin denetimi altında gerçekleştirilmesi özel öneme sahiptir. Bu sebeple, gemiler ile belirli bir devlet arasında sürekli nitelikte gerçek bağı kurulması gerektiği kabul edilmektedir²⁰¹. Bu bağı temel sonucu ise bir yere kadar o gemi üzerinde devletin münhasır yetkisinin tanınması²⁰² ve geminin o devletin korumasından yararlanmasıdır²⁰³. Bu gerçek bağı kurulmasında en fazla rol oynayan unsur ise tescildir²⁰⁴.

1974 tarihli BM Ticaret ve Kalkınma Konferansında kabul edilen 'Gemilerin Tescil Koşullarına İlişkin BM Sözleşmesi' kapsamında 'gerçek bağ' kavramı ele alınmış ve devletin kontrolü sağlayabilmesi için 'gerçek bağı' tek başına yeterli olamadığı, etkin kontrolün ancak gemi ile devlet arasında ekonomik bir bağı olması durumunda mümkün

¹⁹⁷ Pazarcı-2021, 65.

¹⁹⁸ Julie Mertus, "The Nationality of Ships and International Responsibility: The Reflagging of the Kuwaiti Oil Tankers" *Denver Journal of International Law & Policy* 17, sayı 11, (2020): 207 (Mertus-2020).

¹⁹⁹ Mertus-2020, 207.

²⁰⁰ Çalık-2022, 52.

²⁰¹ BMDHS m.91/1, BM, *Açık Deniz Andlaşması* (Convention on the High Seas), UNTS 450, (29 Nisan 1958) <https://www.legal-tools.org/doc/7b4abc-1/pdf/> (E.T.: 03.04.22) m.5. (Açık Denizlere İlişkin Sözleşme)

²⁰² Pazarcı-2021, 65, Kuran-2020, 292; Çalık-2022, 57.

²⁰³ Çalık-2022, 57.

²⁰⁴ Nitekim, gemiler ile devletler arasında gerçek bağı kurulmasında saptanmasında iki element rol oynamaktadır: tescil ve bayrak. Bkz: Pazarcı-2021, 67.

olduğu savunulmuştur²⁰⁵. Bu kapsamda uluslararası deniz hukuku bağlamında tescilin etkilerinin yadsınamaz derecede önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemli sebeplerinden biri, BMDHS altında bayrak devletinin denetim yetkisinin düzenleme altına alınması ve açık denizlerde seyrüsefer yapan gemilerin uluslararası norm ve standartlara uyumunun sağlanmasıdır²⁰⁶. Bununla birlikte, zararsız geçiş hakkı gibi BMDHS altında düzenlenen belirli haklar da tescil olmadan kullanılamamaktadır²⁰⁷. Nitekim zararsız geçişin ana kriterlerinden biri herhangi bir devletin uyrukluğa sahip olmasıdır²⁰⁸.

2- Açık Denizlerde Tescil ve Yetki

Açık denizler, devletlerin kıta sahanlığının ilerisinde, yani ulusal yetki sınırlarının ötesinde yer almaktadır²⁰⁹ ve ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde kabul edilen rejimlerin temel ilkelerini bünyesinde taşımaktadır²¹⁰.

Açık denizlerin tanımı 1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesinde yer almaktadır. Buna göre, açık denizler “*bir devletin karasularına ve iç sularına dahil olmayan bütün deniz alanlarıdır.*”²¹¹ BMDHS’de ise açık denizlere ilişkin bir tanım yer almamakla birlikte hangi deniz alanlarının açık deniz teşkil etmeyeceği belirtilmiştir²¹²: “*Bu kısım hükümleri, bir devletin münhasır ekonomik bölgesine, karasularına veya iç sularına veya bir takımada devletin takımadada sularına dahil olmayan bütün deniz kısımlarına*

²⁰⁵ BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Gemilerin Tescil Koşullarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, (13 Mart 1986), https://unctad.org/system/files/official-document/tdrsconf23_en.pdf (E.T.: 03.04.22)

²⁰⁶ Wright-2017, 5-6.

²⁰⁷ Mansell-2009, 16.

²⁰⁸ Nitekim BMDHS m. 17 de yer alan düzenleme şu şekildedir: “...bütün devletlerin gemileri, karasularından zararsız geçiş hakkından yararlanırlar.”

²⁰⁹ Salah E. Honein, *International Law of the Sea, Artificial Islands and Other Installations on the Seas*, (Doktora tezi, University of Southampton, 1990), 30; Bernard H. Oxman, “The High Seas and the International Seabed Area,” *University of Miami School of Law Institutional Repository* 10, (1989) 529.

²¹⁰ Belirtmek gerekir ki deniz tabanı ve toprak altının, açık denizlerin bir parçası niteliğinde olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, genel kanı, özellikle Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.2’de getirilen özgürlüklerden boru hattı döşenmesine atıf yaparak bu alanların da açık denizlerin bir parçası kabul edilebileceğinin yönündedir. Daha fazla bilgi için bkz. Bernard H. Oxman, “The High Seas and the International Seabed Area,” *University of Miami School of Law Institutional Repository* 10, (1989) 529.

²¹¹ Açık Denizlere İlişkin Sözleşmesi, m.1. Bu çeviri yapılırken Selami Kuran’ın kitabından faydalanılmıştır. Bkz: Kuran-2020, 287.

²¹² BMDHS, m.86. Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 246.

uygulanır. Bu madde bütün devletlerin 58.madde gereğince münhasır ekonomik bölgede sahip olduğu hürriyetinin herhangi bir şekilde kısıtlanmasını gerektirmez.”

Açık denizlerde kabul edilen rejim serbest dolaşımdır²¹³. Bu kapsamda, Açık Denizlere İlişkin Sözleşme kapsamında devletlere tanınan özgürlükler şu şekilde sınıflandırılabilir: (i) seyrüsefer; (ii) balıkçılık; (iii) denizaltı kabloları ve boru hatları döşeme; (iv) hava sahasından faydalanma²¹⁴. Sonrasında bu özgürlükler BMDHS kapsamında geliştirilmiş ve bilimsel faaliyetler gerçekleştirme özgürlüğü ile yapay ada kurulması veya tesis inşaatı düzenlemeleri getirilmiştir²¹⁵.

Açık denizlerde gerçekleştirilen faaliyetler için devletler belirli özgürlükler yanında kısıtlamalara da tabi tutulmuştur. BMDHS’ye göre açık denizler hiçbir devletin egemenliğine tabi değildir²¹⁶ ve barışçıl amaçlar²¹⁷ için kullanılması esastır. Buna ek olarak devletler, faaliyetleri sürecinde diğer devletlerin haklarına saygı göstermekle de yükümlüdür²¹⁸.

Devletler için önemli bir faaliyet alanı teşkil eden açık denizlerde, tescil ve yetki ilişkisi diğer uluslararası hukuk alt alanları için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Uluslararası deniz hukuku bünyesinde her devletin kendi uyruğunda gemi seyrüsefer hakkı bulunmaktadır²¹⁹. Bunun yanında BMDHS m. 92 kapsamında açık denizlerde olan gemilerin, uyruğunda oldukları devletin münhasır yetkisi altında olduğu düzenleme altına alınmıştır²²⁰. Uyrakluğun temel göstergelerinden biri olan tescile ilişkin olarak ise BMDHS m.91’de bir düzenleme getirilmiş ve ²²¹ devletlere gemilerin tescil koşullarını serbestçe belirleme hakkı tanınmıştır:

²¹³ BMDHS, m. 87.

²¹⁴ Açık Denizlere İlişkin Sözleşmesi, m.2.

²¹⁵ Bkz. BMDHS, m.87.

²¹⁶ BMDHS, m.89.

²¹⁷ BMDHS, m. 88.

²¹⁸ BMDHS, m. 87.

²¹⁹ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.4, BMDHS m 17 ve 90.

²²⁰ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme, m.6.

²²¹ BM Genel Kurulu, *Deniz Hukuku Sözleşmesi*, (10 Aralık 1982), <http://www.turkishgreek.org/images/belgeler/unclos.pdf> (E.T.: 02.04.22)

“1. Her devlet, gemilere hangi şartlar ile tabiiyetini vereceğini, gemilerin kendi ülkesinde tescil şartlarını ve kendi bayrağını çekme hakkına sahip olmaları için gerekli şartları tespit edecektir. Gemiler bayrağını çekme iznine sahip oldukları devletin tabiiyetine sahiptir. Devlet ile gemi arasında gerçek bir bağ bulunmalıdır. 2. Her devlet, bayrak çekme hakkını verdiği gemilere bununla ilgili belgeleri verecektir.”

Uygulamada geminin bayrağını taşıdığı devlet “bayrak devleti²²²” olarak, tescil edildiği devlet “tescil devleti” olarak ifade edilmektedir²²³. Bayrak devleti olmak için gerekli unsurlardan en önemlisi gemiyi tescil ile kaydetmek²²⁴ ve üzerinde etkili kontrol ve yetki uygulamaktır²²⁵.

Yukarıda da ele alındığı üzere açık denizlerde seyrüsefer gerçekleştiren gemiler üzerinde bayrak devleti yetkiye sahiptir²²⁶. Bu kapsamda devletler için önemli bir kısıtlama yoluna gidilmiştir ve açık denizlerde seyreden gemilerin denetimden kaçınmasının önünde geçmek için tek bayrak kuralı getirilmiştir²²⁷. Wright, gemilerin tesciline ilişkin çalışmasında bir geminin tescil edilmesini, kişilerin pasaport almasına benzetmiş ve gemilerin, bayrak devletinin hukukuna bağlı olacaklarını belirtmiştir²²⁸. Yani gemilerin de kişiler gibi kimlikleri bulunmaktadır. Bu kimlikler sadece fiziksel dünyada değil, aynı zamanda telsiz çağrı işaretleri, uydu takip sistemleri ve acil durum uyarı sistemleri gibi elektromanyetik sistemlerde de gemileri tespit etmektedir²²⁹. Sürekli Hakemlik Mahkemesi 1905 tarihli *Muscat Dhows* tahkim kararında bu durumu, “*gemiler münhasıran bayrağı altında bulundukları devletin egemenliğine ve yetkisine tabidir*”

²²² ‘Bayrak devleti’ kavramına ilişkin olarak uluslararası hukukta farklı tanımlar getirilmiştir. Örneğin BM, *Convention on Conditions for the Registration of Ships* 1986, m.2: “a State whose flag a ship flies and is entitled to fly...”

²²³ Uluslararası sözleşmelerde gemilerin uyruğunu taşıdığı devlet tescil devletinden ziyade bayrak devleti olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu çalışma tescil kavramını merkeze aldığı için tescil devleti kavramı önem kazanmaktadır. Sonuç olarak, uluslararası deniz hukukunda tescil devleti, bayrak devletini ifade etmektedir. Wright-2017, 1.

²²⁴ BMDHS m. 91/1.

²²⁵ BMDHS m. 94.

²²⁶ BMDHS, m.91.

²²⁷ Nitekim bayrak devletinin üzerine tescilli gemi üzerinde önemli sorumlulukları vardır. Bayrak devleti, gemi üzerinde kontrole sahiptir ve gemiyi, sürekli denetlemesi, ekipmanını ve personelini onaylaması ve güvenlik belgeleri düzenlemesi gerekir. Daha fazla bilgi için bkz. Wright-2017, 2.

²²⁸ Wright-2017, 1.

²²⁹ Wright-2017, 9.

şeklinde belirtmiştir ve tescil, gemi sahibinin veya personelinin uyrukluğuna bakılmaksızın, devlet ile gemi arasında bir bağ kurulması için yeterli görülmüştür²³⁰. Aslında gemilerin uyrukluğunun sembolleştirilmesi, tescil hukukunun gelişimi ile bağlantılıdır. Nitekim gemiler için tescil ve bayrak sembolü birlikte, uyrukluğun katı kanıtlarından biridir²³¹. Bu aslında tescilin uluslararası hukuk kapsamındaki önemli bir etkisini temsil etmektedir: sembolleştirme. Nitekim Vestfalya Barışı ile önem kazanmaya başlayan devlet kavramının (*notion of state*) gelişmesi ile gemilere uyrukluk atanması arasında önemli bir ilişki vardır ve devletlerin uyruğunun sembolleştirilmesi bu kavramı desteklemektedir²³². Bu sebeple bir gemi üzerinde birden fazla devlete yetki tanınmasının önüne geçilmesi makul karşılanabilir. İki veya daha fazla devletin bayrağını taşıyan ve bu bayraklardan her birini kullanan bir gemi uyruksuz gemiler ile aynı muameleye tabi tutulabilmektedir²³³. Bu tür gemiler üzerinde bütün devletlerin yetki kullanabileceği ve bunun uluslararası hukuka aykırı olmayacağı kabul edilmektedir²³⁴.

Açık denizlerde seyrüsefer gerçekleştiren gemiler üzerinde bayrak devletinin münhasır yetkisi bir uluslararası teamül hukuku kuralı niteliğindedir²³⁵. Ancak BMDHS kapsamında bu ilkeye belirli istisnalar getirilmiştir. Bu istisnalar sırasıyla şu şekildedir: i- Köle ticareti²³⁶, ii-Uyuşturucu madde kaçakçılığı²³⁷, iii- Açık denizden izinsiz yayın yapılması²³⁸, iv- Deniz haydutluğu²³⁹, v-Ziyaret hakkı²⁴⁰, vi- Kesintisiz takip²⁴¹. Bu istisnaların her biri bayrak devletinin yetkisini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim deniz

²³⁰ DTM, *Muscat Dhows Case*, Tahkim Kararı, no: 1904-01, (8 Ağustos 1905), 3. https://arbitrationlaw.com/sites/default/files/free_pdfs/Muscat%20Dhows%20Award.pdf (E.T.:01.23)

²³¹ Daha fazla bilgi için bkz: Mansell-2009, 14-15.

²³² Mansell-2009. 16.

²³³ BMDHS, m.92/2.

²³⁴ Kuran-2020, 291.

²³⁵ Kuran-2020, 291.

²³⁶ BMDHS, m.99.

²³⁷ BMDHS, m.108.

²³⁸ BMDHS, m.109.

²³⁹ BMDHS, m.100.

²⁴⁰ BMDHS, m.110.

²⁴¹ Kesintisiz takibin şartları şu şekilde sıralanabilir: 1- Bir ihlalin varlığının tespiti, 2-Takibin, iç sularda, kara sularında, kıta sahanlığında (eğer ihlal münhasır ekonomik bölgesinde veya kıta sahanlığında bulunan yapay ada veya tesislerinde gerçekleştirilmişse) veya bitişik bölgede başlaması gerekir. 3- Kordinatlar tespit edildikten sonra takibin başlaması gerekir. 4-Takipten önce dur ihtarı verilmeli. 5-Takip kesintiye uğramamalı. 6-Takibe konu gemiler: yabancı devlet bayrağı taşıyan, birden fazla devletin bayrağını taşıyan veya bayrak taşımayan ticaret gemilerine karşı gerçekleştirilebilir. BMDHS, m.111.

haydutluğu²⁴² ve kesintisiz takip²⁴³ hallerinde bayrak devleti dışındaki devletlere bir denetim yetkisi tanınmış olmakla birlikte köle ticareti²⁴⁴ ve ziyaret hakkında²⁴⁵, diğer devletlere sadece denetime dayalı bazı haklar tanınmıştır ve yargılama yetkisi bayrak devletinde bırakılmıştır. Uyuşturucu madde kaçakçılığı halinde ise denetim yetkisinin bile bayrak devletinin talebi ile kullanılabileceği kabul edilmiştir. Son olarak izinsiz yayın yapılmasında bazı devletler madde metninde sayılmak sureti ile yetkili kılınmıştır²⁴⁶. Buna karşın, yabancılar tarafından yurt dışında bayrak devletinin vatandaşlarına karşı işlenen suçlar bakımından bayrak devletine yetki tanıyan, pasif kişisel yetkinin burada kullanılamayacağı söylenebilir²⁴⁷.

Ek olarak, devletlerin bayrakları altında seyreden gemilerde evrensel yetkiye tabi bir ihlalin (örneğin deniz haydutluğu) gerçekleşmesini önlemek yönünde pozitif bir yükümlülüğü olduğu kabul edilmektedir²⁴⁸. Belirtmek gerekir ki bayrak devletinin yetkisine getirilen bu sınırlamalar savaş gemileri için söz konusu değildir. Uluslararası teamül hukukunun bir yansıması olarak savaş gemileri devletlerin egemenliğinin bir temsili kabul edilmiştir ve münhasıran onun yetkisi altına bırakılmıştır²⁴⁹.

Lotus davasında mahkeme, açık denizlerde seyahat eden gemilerin üzerinde gerçekleşen olayların bayrak devletinin ülkesi üzerinde gerçekleşiyormuş gibi bir rejime tabi olduğunu karara bağlamıştır²⁵⁰. Mahkeme bu kapsamda devletlere münhasır ve geniş bir yetki tanımıştır. 1958 tarihli, Açık Denizlere İlişkin Cenevre Sözleşmesi²⁵¹ m. 6 bu durumu şu şekilde düzenlemiştir: “*Gemiler sadece bir devletin bayrağı altında seyredecekler ve milletlerarası andlaşmalarda ve bu Maddede açıkça öngörülen istisnai durumlar hariç, açık denizde münhasıran kendi yetkisine tabi olacaklardır. Bir gemi*

²⁴² BMDHS, m.100.

²⁴³ BMDHS, m.111.

²⁴⁴ BMDHS, m.99.

²⁴⁵ BMDHS, m.110.

²⁴⁶ Daha fazla bilgi için bkz: Kuran-2020, 297-307.

²⁴⁷ John N.K. Mansell, *Flag State Responsibility Historical Development and Contemporary Issues*, (Springer, 2009): 19. (Mansell-2009)

²⁴⁸ BMDHS m.110.

²⁴⁹ Kuran-2020, 296.

²⁵⁰ *Lotus* Davası, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice A*, sayı 10, 25.

²⁵¹ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.6.

gerçek bir mülkiyet devri veya tescil yeri değişikliği hali dışında bir yolculuk esnasında veya bir uğrak limanda bayrağını değiştiremez.” Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere burada bir ülke dışı yetki durumu söz konusu olduğu için²⁵² her şekilde ülkesel yetki ile aynı değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim yetki çatışmaları kısmında ifade edildiği gibi ülkesel yetki genel olarak ülke dışı yetkiden öncelikli sayılmıştır²⁵³ ve farklı sonuçlar doğurmaları sebebiyle aynı şekilde değerlendirilmeleri mümkün olmamaktadır.

Gemi tescilinin genelde kamu hukuku boyutunda, özelde uluslararası hukuk boyutunda birçok etkisi vardır. *Kuran*, tescilin kamu hukuku kapsamında sonuçlarının bazılarını şu şekilde sıralamıştır: “...hangi devletin bayrağının çekileceğini belirleme, hangi devletin diplomatik koruma ve konsolosluk yardımı yapacağını belirleme, kabotaj hakkının varlığını gösterme ve savaş halinde savaş kurallarının ve tarafsızlığın gemiye nasıl uygulanacağını gösterme.”²⁵⁴

Tescilin uluslararası etkilerinden bir diğeri ise gemi üzerindeki mülkiyet hakkına sahip kişinin uyruğunu belirlemesidir²⁵⁵. Bu kapsamda, gemi sahibinin kimliğinin bilinmesi yani aleniyet sağlanması, hukuki standartlara uyumu belirlemek için de yerinde olabilmektedir²⁵⁶. Mülkiyet ve yetkinin, tescil ile devletlere tanınan önemli haklar olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, hakların yanı sıra, uluslararası deniz hukuku sistemi altında bayrak devleti önemli yükümlülüklerle tabidir²⁵⁷. Bu yükümlülükler gemi kaydının temelini oluşturmaktadır. BMDHS m.94 kapsamlı bir şekilde bayrak devletinin yükümlülüklerini sıralamıştır. Bunlar arasında sicil tutmak, tedbir almak, tehlikeli durumları rapor etmek vb. yükümlülükler vardır²⁵⁸. Tescilden sonra bayrak devleti, gemi ile ilgili uluslararası sorumluluklar da üstlenir. Nitekim kendi bayrağı altındaki gemilerin denizde güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri alırken, her devletin genel kabul görmüş uluslararası standartlara uyması ve bunlara uyulmasını sağlamak için gerekli her

²⁵² Pazarcı-2021, 55.

²⁵³ Bkz. SUR- 2022, 121.

²⁵⁴ Kuran-2020, 19-20.

²⁵⁵ Gauci & Aquilina - 2017, 173.

²⁵⁶ Gauci & Aquilina - 2017, 173.

²⁵⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Çalık-2022, 165.

²⁵⁸ Bkz: BMDHS, m. 94.

türlü adımı atması gerekir²⁵⁹. Bununla birlikte, açık denizlerde olası bir kaza veya zarar durumunda da bayrak devletinin failleri yargılamaya yetkili olduğu kabul edilmiştir²⁶⁰.

Uluslararası hukuk kapsamında sadece araçların tescilinden bahsetmek yanlış olacaktır. Uluslararası deniz hukuku düzenlemeleri dikkate alındığı zaman devletlerin açık denizlerde tesis inşa etme veya yapay ada kurma hakkının bulunduğu söylenebilir²⁶¹. Bu tür tesis veya yapay adalara ilişkin uluslararası düzenlemelerde net bir tanım yer almamakla²⁶² birlikte dört temel özelliğe sahip oldukları belirtilmiştir: i-insan yapımıdır, ii-liman vb. diğer oluşumlardan farklı olarak her tarafı su ile çevrilidir iii-suyun üzerinde konumlandırıldıkları için denizaltı kablo ve borularından farklıdırlar, iv-sabit konumdadırlar (hareket etmezler)²⁶³.

Bu tesis veya yapay adaların uluslararası hukuk nezdinde nasıl kurulması gerektiğine ilişkin net bir düzenleme yoktur²⁶⁴. Ancak devletlerin bu haklarını kullanırken diğer devletlerin kıta sahanlığından veya münhasır ekonomik bölgeden kaynaklanan egemen haklarına dikkat etmeleri gerekmektedir²⁶⁵. Buna ek olarak, açık denizlerde bu tür tesis veya yapay ada kurmak isteyen devletler, doğal kaynakların korunmasına, diğer devletlerin bilimsel araştırma özgürlüğüne, çevrenin korunmasına²⁶⁶ vb. riayet

²⁵⁹ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme, m.10: “1. Her Devlet, bayrağını taşıyan gemiler için, diğerleri yanında, aşağıdaki konularda denizde güvenliği sağlamak üzere gerekli olan önlemleri alacaktır: (a) sinyallerin kullanılması, muhaberatın idamesi ve çarpışmanın önlenmesi; (b) geçerli milletlerarası iş belgelerini dikkate alarak gemilerin donatımı ve mürettebat için çalışma şartları;(c) gemilerin yapımı, teçhisi ve denizde elverişliliği. 2. Bu gibi tedbirleri alırken, her bir Devlet genellikle kabul edilmiş milletlerarası standartlara uymaya ve onlara riyeti sağlamak için gerekli herhangi bir tedbiri almaya mecburdur.” Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 210.

²⁶⁰ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.11: “Kaptanın veya gemi hizmetindeki diğer herhangi bir şahsın cezai veya disiplin sorumluluğunu gerektiren açık denizlerdeki bir çarpışma veya gemiyle ilgili diğer herhangi bir seyrüsefer olayı halinde, bu gibi kişilere karşı bayrak Devletin veya bu gibi kişilerin vatandaşı oldukları Devletin yargısal veya idari mercilerden başka herhangi bir merci önünde hiçbir cezai veya disiplin takibatı yapılamaz.” Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 210.

²⁶¹ BMDHS, m.87; 1958 tarihli Açık Denizler İlişkin Sözleşmede devletlerin tesis inşa etme hakkına ilişkin açık bir düzenleme yer almamakla birlikte m.2 kapsamında devletlerin uluslararası ilkelerden doğan diğer bazı hakları kullanabileceği kabul edildiği için tesis inşa etme hakkının tanındığı ileri sürülmektedir. Bkz. Murat Kurun, *Uluslararası Hukukta Yapay Adalar ve Tesisler*, (Ankara, Gazi Kitabevi, 2021), 102 (KURUN-2021).

²⁶² KURUN-2021, 23.

²⁶³ L. J. Bouchez, R. Y. Jennings, G. Jaenicke, “International Law Aspect,” içinde *Industrial Island in the North Sea*, (Report on Feasibility Study, North Sea Island Group, Eylül 1976), 45. KURUN-2021, 24.

²⁶⁴ KURUN-2021, 103.

²⁶⁵ BMDHS, m. 87/1(d); KURUN-2021, 103.

²⁶⁶ BMDHS, m.117, m.87/1(f).

etmelidir²⁶⁷. Nitekim açık denizlerde gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin getirilen barışçıl amaçlarla kullanma, diğer devletlerin haklarına saygı gösterme ve çevreye zarar vermeme gibi kısıtlamaların, tesis kurmak isteyen devletler için de geçerli olacağı söylenebilir²⁶⁸.

Burada ele alınması gereken diğer bir sorun ise bir tesisin herhangi bir amaç için kullanılıp kullanılmayacağıdır. Doktrinde genel görüş açık denizler rejiminde devletlere getirilen kısıtlamaların aynen devam ettiği yönündedir²⁶⁹. Bu tür platformlar maden kaynaklarının işletilmesi ve bilimsel araştırmalar için kullanılabilir²⁷⁰.

Ayrıca, devletlerin açık denizlerin belirli yerlerinde tesis veya yapay ada inşa etmeleri onlara tesis çevresinde egemenlik tanımayacaktır²⁷¹. Hatta bu yapılar üzerinde devletlere yetki de tanınmadığı iddia edilmektedir²⁷². Ancak kanaatimizce bu yaklaşım yerinde değildir. Nitekim Uluslararası deniz hukuku kapsamında getirilen düzenlemelerde tesislerin veya yapay adaların tesciline ilişkin bir hüküm yer almamaktadır ancak uygulamada tesisler de tescile konu olabilmektedir²⁷³. Bu durumda, her ne kadar açık bir düzenleme olmasa da uygulama dikkate alındığında tescilden doğan yetkilerin açık denizlerde inşa edilen tesisler için de söz konusu olduğu savunulabilir²⁷⁴.

²⁶⁷ KURUN-2021, 104.

²⁶⁸ Devki Nandan, “Legal Aspects of Artificial Islands in International Law,” (2020), 19: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3625680 (E.T.: 07.01.23)

²⁶⁹ Kerrest-Sea Launch, 18.

²⁷⁰ Bilimsel araştırma faaliyetleri, ilgili anlaşmalara ve ilgili hükümlerine tabi olarak araştırma, veri toplama, örnek toplama ve deneme yapma vb. eylemleri kapsayabilir. Graham-1981, 108.

²⁷¹ KURUN-2021,104; Salah E. Honein, *International Law of the Sea Artificial Islands and Other Installations on the Seas*, (Doktora Tezi, University of Southampton, 1990), 32-33. Bu değerlendirme yapılırken özellikle bu tür tesis veya yapay adaların devletlerin ülkesi olarak kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Tesis veya yapay adalar üzerinde her ne kadar devletlerin kontrolü olduğu kabul edilse dahi ve hatta belirli bir genişliği (alanı) kaplıyor olsalar dahi devletlerin egemenliğine tabi olmayacakları ve devletlerin ülkesi gibi değerlendirilemeyecekleri belirtmektedir. Bkz. Imogen Saunders, “Artificial Islands and Territory in International Law,” *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 52, sayı 3, (2019); 655 (Saunders-2019).

²⁷² Saunders-2019, 651.

²⁷³ Örneğin, 1995 yılından beri faaliyet gösteren ‘Sea Launch’ adında bir özel şirket, açık denizlere inşa ettiği bir tesis üzerinden uzaya fırlatma gerçekleştirmektedir. Söz konusu şirket aslen Cayman Adalarına tescillidir, buna karşın şirketin büyük hissesi Amerika menşeli bir şirkete aittir. Fırlatmaların yapıldığı platform ise Liberya’ya tescil edilmiştir ve onun bayrağını taşımaktadır. Bkz: Arnel Kerrest, “Launching Spacecraft from the Sea and the Outer Space Treaty: The Sea Launch Project” *Air and Space Law Journal* 23, sayı 1, (1998): 19 (Kerrest-Sea Launch).

²⁷⁴ Burada kısaca belirtmek gerekir ki tesis üzerinde devletlerin yetkileri ile kastedilen tesislerin çevresinde güvenli bölgelerin kurulması sonucunda devletlerin söz konusu bölgelerdeki yetkileri ile aynı değildir. Açık denizlerde güvenli bölgelerin kurulması, başlarda tartışmalı görülmesine rağmen artan güvenlik kaygıları nedeniyle zamanla kabul bulmuştur. Ancak bu alanlar diğer devletlerin seyrüsefer özgürlüğünün ihlal edilmemesi için ilan eden devlete sınırlı haklar tanımaktadır. Bu bölgeler, gelen

Ayrıca belirtmek gerekir ki bu tür tesislerin uluslararası seyrüseferi sekteye uğratacak şekilde kullanılmaması gerektiği doktrinde ileri sürülmektedir. Örneğin *Kerrest*, bu tesislerin inşaatının, öncelikle Deniz Yatağı Otoritesi tarafından yetkilendirilmesi gerektiğini savunmuştur²⁷⁵. Bunun ardından bu tesislerin çevresine 500 metreden daha geniş bir güvenlik kordonu çizilmemesi gerektiğini belirtmiştir²⁷⁶.

Sonuç olarak, yukarıda belirtilen bilgiler dikkate alındığında, gemi tescilinin başlıca etkilerini (veya sonuçları) şu şekilde sıralanabilir: i- ulusal ve uluslararası sorumluluk doğurması. ii- geminin sahibinin kimliğinin belirlenmesi , iii-geminin uyruğunu belirlemesi, iv-ulusal çıkarlar dahil olmak üzere bayrak devletinin sorumlulukları ve gemi tescili risklerinin belirlenmesi, v- mülkiyet hakkı tanınması²⁷⁷.

D. Uluslararası Hava Hukukunda Tescil Rejimi

1- Genel Hatları ile Uluslararası Hava Hukukunda Tescil-Yetki İlişkisi

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerden biri de uluslararası hava sahasıdır. Bu alanları esas alan tescil ve yetki ilişkisi uluslararası hava hukuku kapsamında düzenleme altına alınmıştır. Uluslararası hava hukukuna ilişkin açıklamalara geçmeden önce kısaca, hava sahası ve hava ülkesi terimlerini açıklamak gerekmektedir. Hava sahası, yeryüzünden uzaya kadar olan hava kütlesi içinde gerçekleşen faaliyetleri kapsamaktadır²⁷⁸. Devletin ülkesi üzerinde bulunan hava sahası ise hava ülkesi olarak ifade edilmektedir²⁷⁹. Bu kapsamda, çalışma sürecinde devletlerin ülkeleri üzerinde (iç suları ve karasuları) kalan hava kütlesi, hava ülkesi; devletlerin iç suları ve karasuları dışında kalan bölgeler uluslararası hava sahası olarak ifade edilecektir. Ancak kısaca dikey olarak hava

gemi ve uçaklardan bilgi toplama ve kontrol etme amacı ile kullanılabilir. Bkz. Ted Adam Newsome, “The Legality of Safety and Security Zones in Outer Space: A Look to Other Domains and Past Proposals”, (Yüksek Lisans Tezi, McGill University, 2016), 29 (Newsome-2016).

²⁷⁵ Kerrest-Sea Launch, 18.

²⁷⁶ Kerrest-Sea Launch, 18.

²⁷⁷ Gauci & Aquilina-2017, 1.

²⁷⁸ Reşat Volkan Günel, *Uluslararası Havacılık Hukuku*, (Beta Yayıncılık, 2010); 9. (Günel-2010)

²⁷⁹ Günel-2010, 9.

sahasının sınırlarının günümüzde tartışmalı olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz²⁸⁰. Uzayın tam olarak nereden başladığı konusunda farklı görüşler olduğu için hava sahasının sona erdiği nokta konusunda da tartışmalar gündeme gelmektedir²⁸¹. Bu kapsamda kabul edilen genel yaklaşım hava araçlarının erişebildiği azami yüksekliğin hava sahası olarak kabul edilebileceğidir²⁸².

Günümüzde gerek uluslararası hava hukukunun düzenlemelerinde²⁸³ gerekse içtihatlarında²⁸⁴ devletlerin kara ve deniz ülkeleri üzerindeki hava sahasında münhasır ve tam bir egemenliğe sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu kuralın uluslararası hukuk bağlamında bir uluslararası teamül hukuku kuralı teşkil ettiği de iddia edilmektedir²⁸⁵.

Uluslararası hava hukuku, uluslararası deniz hukukuna benzer şekilde gerek özel gerek devletlere ait hava araçlarına bir uyrukluğun tanınmasını aramaktadır²⁸⁶. Bunun başlıca yöntemi olarak da tescil ön plana çıkmaktadır. Uluslararası deniz hukuku ile kıyaslandığında birçok farklı andlaşma ile düzenlenen uluslararası hava hukuku normlarının nispeten dağınık bir yapıda olduğu söylenebilir.

Hava araçlarının tescili ve uyrukluğa ilişkin hukuki tartışmalar, 1900'li yılların başına kadar gitmektedir. Örneğin, 1910 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Hava Seyrüsefer Konferansı'nda hazırlanan Hava Seyrüseferlerinin Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme taslağında, hava taşıtlarının uyrukluğu ve tesciline ilişkin bir bölüme de yer verilmiştir²⁸⁷. *McNair*, hava sahasının hukuki statüsü hakkında 20. yüzyılın başlarına kadar geçerli olan dört teoriyi şu şekilde sıralamıştır:

²⁸⁰Bkz. Günel-2010, 28.

²⁸¹Günel-2010, 28.

²⁸²Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 322; John G. Sprankling, *The Intertanional Law of Property*, (New York, Oxford University Press, 2014): (Sprankling-2014); 171.

²⁸³ICAO, *Convention on Civil Aviation* (Chicago Konvansiyonu), (7 Aralık 1944), https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf m.1 (E.T.: 04.04.22), Çeviri için Bkz. GÜNEL-2010, 272-291.

²⁸⁴UAD, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Mahkeme Kararı, 27 Haziran, 1986, ICJ Reports 1986, 128.

²⁸⁵GÜNEL-2010, 79.

²⁸⁶Chicago Konvansiyonu, m.17.

²⁸⁷Bkz: ICAO "The International Air Navigation Conference", Paris 1910, *Journal of Air Law and Commerce*, 19, sayı 2, (1952): 129.

- “1- hava sahası serbesttir ve yalnızca devletlerin hakları ve çıkarları ile sınırlıdır,
2- her devletin deniz yatağında veya karasularında bir hava sahası bölgesi ve yüksek ve sınırsız bir serbest hava sahası bölgesi vardır,
3- devletler, sınırsız bir yüksekliğe kadar kendi ülkesi üzerindeki hava sahasında egemenliğe sahiptir,
4- devletin, hava sahasında egemenliği olmakla birlikte, askeri nitelikte olmayan uçaklar için zararsız geçiş hakkı vardır.”²⁸⁸”

Yukarıda da belirtildiği üzere uzay hukukundan farklı olarak uluslararası hava hukukunda devletlerin kendi ülkesi üzerindeki hava sahasında egemenlik hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir²⁸⁹. Ancak hava sahası üzerinde egemenlik iddiası devletlerin kendi ülkesinin iz düşümü ile sınırlı tutulmuştur²⁹⁰.

Hava araçlarına uyrukluk tanınmasına ilişkin uluslararası düzenlemelerden bahsetmeden önce kısaca hava aracını tanımlamak yerinde olacaktır. Hava aracına ilişkin olarak uluslararası sözleşmelerde kesin bir tanım olmamakla birlikte Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO²⁹¹), hava aracını, “*havanın reaksiyonundan destek alabilen herhangi bir makine*,”²⁹²” olarak tanımlamıştır.

Uluslararası deniz hukuku ve uluslararası hava hukuku tescil rejimine ilişkin olarak önemli benzerlikler barındırmaktadır. Chicago Konvansiyonu m.17 tescilin hava araçlarında uyrukluğunu belirlediğini şu şekilde hüküm altına almıştır: “*Hava araçları, tescil edildikleri ülkenin uyruğuna sahiptirler.*”²⁹³” Bu kapsamda, tescil, uçağın taşıdığı

²⁸⁸ Oduntan-2019, 60; Arnold D. McNair, *The Law of the Air*, (Editörler: Michael R. E. Kerr, Anthony H. M. Evans, Cambridge University Press, 3. Baskı, 1964), 5.

²⁸⁹ Chicago Konvansiyonu, m.1 ve m.2.

²⁹⁰ Oduntan-2019, 57-58.

²⁹¹ ICAO, 4 Nisan 1947 tarihinde Chicago Konvansiyonu m.43 uyarınca kurulmuştur. BM ile arasında yapılan anlaşma gereğince BM Şartı m.7 bağlamında BM’nin ihtisas organı niteliğindedir. Daha fazla bilgi için Bkz. GÜNAL-2010, 84-86; BM ve ICAO arasında yapılan bu anlaşmanın 7. Maddesinde ICAO’nun uluslararası hukuk kişiliğine sahip bir örgüt olduğu kabul edilmiştir. ICAO-BM, “Agreement Between the United Nations and the International Civil Aviation Organization,” (ICAO Document no: 7970, 13 Mayıs 1947, UNTS 8) m.7. ICAO’nun temel amaçlarının, Chicago Konvansiyonunun uygulanmasını sağlamak ve uluslararası işbirliğini teşvik ederek ortak yöntem ve kurallar geliştirmek olduğu söylenebilir. Daha fazla bilgi için bkz. Sur-2022, 432-433.

²⁹² Oduntan-2019, 72.

²⁹³ Chicago Konvansiyonu, m.17; Benzer bir hüküm 1919 tarihli Paris Konvansiyonu’nda da yer almaktadır: International Commission for Air Navigation, *Convention Relating to the Regulation of Aerial*

uyruğun bir kanıtıdır²⁹⁴. Hava hukukunda da deniz hukukuna benzer şekilde iki farklı devletin bayrağının taşınması uyruksuzluğa sebep olabilmektedir²⁹⁵. Buna ek olarak, Sözleşmesi m.19'da bütün devletlerin belirli bir uçağa vatandaşlık verilip verilmeyeceği konusunda kendi kanun ve yönetmeliklerini esas alacağı düzenlenmiştir²⁹⁶.

Uluslararası deniz hukuku ve uluslararası hava hukuku arasında tescil ve uyrukluğa ilişkin benzerliklerin yanında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Nitekim uluslararası hava hukukunda tescil, uluslararası uçuş emniyetinin sağlanabilmesi açısından da önemli olmaktadır²⁹⁷. Örneğin, Paris Sözleşmesinde herhangi bir hava aracının, tamamen söz konusu devletin vatandaşlarına ait olmadıkça devletlerin siciline kaydedilmeyeceği kabul edilmektedir²⁹⁸.

Tescil devletine getirilen hak ve yükümlülükler bağlamında da uluslararası hava hukukunun kendine özgü bir yapısı olduğu söylenebilir. Chicago Konvansiyonu'nda yer alan, m. 5 ve 7 tescil devletine önemli haklar vermektedir. Birincisi, tarifesiz uçakların, herhangi bir izne gerek duymaksızın bir Konvansiyon devletinin ülkesinden veya ülkesi üzerinden uçuş hakkıdır²⁹⁹. İkincisi, devletlerin, kendi ülkelerindeki hava araçlarının belirli bir rotada uçuşmasına izin verme hakkıdır. Ancak bu hak devlet uçakları ile sınırlıdır³⁰⁰. Bununla birlikte Chicago Konvansiyonunda tescil devletine bazı yükümlülükler de getirmiştir. Örneğin Chicago Konvansiyonu m. 31'de ele alınan uçuşa elverişlilik belgesi düzenleme yükümlülüğü³⁰¹ veya m.32'de düzenlenen pilota ve uçak

Navigation (Paris Convention) m.6; Burada kısaca belirtmek gerekir ki Chicago Konvansiyonunda getirilen düzenlemeler sivil hava araçları için getirilmiştir. Chicago Konvansiyonun m.3'de devlet hava araçlarına ilişkin bir tanım getirilmiştir: "Askeri alanda, gümrük ve polis hizmetlerinde kullanılan hava araçları devlet hava araçları olarak kabul edilir." Bu tanımın kapsamı nispeten belirsiz görülerek farklı tanımlar getirilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Günel-2010, 82.

²⁹⁴ John C. Cooper, "National Status of Aircraft", *Journal of Air Law and Commerce*. 17, sayı. 3, (1950): 307.

²⁹⁵ Chicago Konvansiyonu, m.18 "An aircraft cannot be validly registered in more than one State, but its registration may be changed from one State to another."

²⁹⁶ Chicago Konvansiyonu, m.19: "The registration or transfer of registration of aircraft in any contracting State shall be made in accordance with its laws and regulations."

²⁹⁷ Günel-2010, 117.

²⁹⁸ Paris Convention, m.7.

²⁹⁹ Chicago Konvansiyonu, m.5.

³⁰⁰ Chicago Konvansiyonu m.7.

³⁰¹ Chicago Konvansiyonu, m.31: "Every aircraft engaged in international navigation shall be provided with a certificate of airworthiness issued or rendered valid by the State in which it is registered."

ekibine verilmesi gereken yeterlilik sertifikaları veya lisansları³⁰². Bu düzenlemeler nezdinde m.33, tescil devleti tarafından uygun bir şekilde verilen uçuşa elverişlilik, yeterlilik sertifikalarının ve lisanslarının diğer taraf devletlerde geçerli sayılacağı düzenlenmiştir³⁰³. Sonuç olarak, tescil devleti, tescile ilişkin haklarını kullanırken uluslararası nitelikte olduğu belirlenen bu sorumlulukları yerine getirmelidir. Uluslararası hava sahasında her ne kadar devletlerin yetkileri Chicago Konvansiyonu tarafından belirli dereceye kadar kısıtlanmış olsa da ICAO'nun devletler üzerinde zorlayıcı tedbirler almaya yönelik bir yetkisi yoktur³⁰⁴. Bu durumun ICAO'nun devletler üzerindeki etkinliğini zayıflattığı söylenebilir.

Uluslararası hava hukuku kapsamında tescili tartışırken değinilmesi gereken diğer bir konu, herhangi bir devlete tescilli olmayıp uluslararası işletme ajansları tarafından işletilen uçakların statüsüdür. Chicago Konvansiyonu m.77'nin son cümlesinde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır: “*Konsey, bu Sözleşmenin hava taşıtlarının tabiiyetine ilişkin hükümlerinin uluslararası kuruluşlar tarafından işletilen hava taşıtlarına ne şekilde uygulanacağını tespit edecektir.*”³⁰⁵ Madde metninden de anlaşılacağı üzere uluslararası kuruluşlar tarafından işletilen hava araçlarının tescil rejiminin ICAO tarafından belirleneceği karara bağlanmıştır. Bu madde kapsamında Chicago Konvansiyonu'nun uluslararası ajanslar tarafından işletilen uçaklar ile ortaklaşa bir şekilde işletilen³⁰⁶ (*joint operating organizations*) arasında bir ayrım yaptığı kabul edilmektedir³⁰⁷. Örneğin, 14 Aralık 1967 yılında ICAO Hukuk Komitesi tarafından bu konuyu ele alan bir bildiri kabul edilmiştir³⁰⁸. Söz konusu çalışmalar, devletler dışında kalan bazı birimlere tescil hakkı tanınması yönünden önemlidir. Nitekim uluslararası düzenlemelerde tescil ve uyrukluk öncelikle devletlere getirilmektedir³⁰⁹.

³⁰² Chicago Konvansiyonu, m.32.

³⁰³ Chicago Konvansiyonu, m.33.

³⁰⁴ Sur-2022, 429.

³⁰⁵ Chicago Konvansiyonu, m.77.

³⁰⁶ Chicago Konvansiyonu, m.79.

³⁰⁷ Ortak işletme teşkilatı, devletlerin, organları veya hava yolu şirketleri aracılığıyla "hava hizmetlerini işletmek amacıyla" kurdukları kuruluşları ifade etmektedir. Uluslararası işletme teşkilatları ise devletler arasındaki andlaşmalar ile oluşturulan ve uluslararası bir statüye tabi olan kuruluşları ifade etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Bin Cheng, “Nationality and Registration of Aircraft- Article 77 of the Chicago Convention” *Journal of Air Law and Commerce*, 32, sayı 4, (1966): 552.

³⁰⁸ Daha fazla bilgi için bkz: Khairy El – Hussainy, “Registration and Nationality of Aircraft operated by International Agencies in Law and Practice” *Air Law* 10, sayı. 1, (1985):17-22.

³⁰⁹ Bkz. BMDHS, m.91; Uzak Andlaşması, m.8 vb.

2- *Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan (Uluslararası) Hava Sahalarında Tescil ve Uyraklık*

Uluslararası hava hukukunda tescil rejiminden bahsettikten sonra kısaca ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde seyreden hava araçlarının hukuki durumunu tartışmak gerekir. Öncelikle serbest erişimin mümkün olduğu uluslararası alanlar üzerindeki hava sahasında nasıl bir rejimin kabul edildiği incelenmelidir. Bu kapsamda devletlerin deniz ülkesi dışında kalan deniz alanlarının üzerindeki hava sahası uluslararası hava sahası niteliği taşımaktadır³¹⁰. Devletlerin kendi hava sahaları dışında kalan ve açık denizler veya Antarktika hatta münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı gibi bölgelerin hava sahaları, uluslararası hava sahası olarak belirtilmiştir ve bu alanlarda tam bir serbestlik rejimi benimsenmiştir³¹¹. Bu kapsamda devletlerin münhasır ekonomik bölgeleri veya kıta sahanlıklarında yer alan yetkileri hava sahasının uluslararası statüsünü etkilememektedir³¹². Bu sebeple uluslararası hava hukuku bağlamında ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler incelenirken münhasır ekonomik bölge veya kıta sahanlığı üzerinde yer alan hava sahası da dahil edilerek uluslararası hava sahası dikkate alınacaktır.

Cenevre Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.2/4 ve BMDHS'nin m.87/1(b) ile açık denizler üzerinde hava araçlarına seyrüsefer özgürlüğü tanınmıştır. BMDHS kapsamında getirilen açık denizlere ilişkin rejim açık denizlerin üstündeki hava sahası için de geçerlidir³¹³. Açık denizlerin üzerindeki hava sahasına ilişkin getirilen serbestlik rejimini tartışırken bir kavramdan bahsetmek yerinde olacaktır: uçuş bilgi bölgeleri. ICAO bünyesinde benimsenen bir sistem kapsamında hava seyrüseferinin güvenliğini sağlamak adına dünya atmosferi bölgelere ayrılmıştır ve bu bölgeler uçuş bilgi bölgeleri (*Flight*

³¹⁰ Sur-2022, 429.

³¹¹ Bu konuda kesin bir düzenleme olmamakla birlikte Chicago Sözleşmesinin m.2 bu anlamın çıkarılabileceği kabul edilmektedir. Bkz. Günel-2010, 80; Sur-2022, 429.

³¹² Sur-2022, 429.

³¹³ BMDHS kapsamında getirilen düzenlemelerde hava araçları da kapsama alınmıştır. Bkz: BMDHS m.87/1(b): “uçuş özgürlüğü”; BMDHS m. 105: “Açık denizlerde veya herhangi bir devletin yetkisi dışındaki bir yerde, her Devlet bir korsan gemisine veya uçağına el koyabilir...”; BMDHS m.110/5: “Bu hükümler ayrıca, devlet hizmetinde olduğu açıkça işaretlenen ve tanımlanabilen, usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş diğer gemiler veya uçaklar için de geçerlidir.”

Information Region (FIR)) olarak adlandırılmıştır³¹⁴. Bu bölgeler devletlerin ülkeleri üzerinde kalan hava sahalarının ötesine geçebilmektedir ancak başka bir devletin hava sahasını da kapsayabilmesi için söz konusu devletin izni gerekmektedir³¹⁵. Buna göre ICAO açık denizlerin üzerindeki hava sahasını sözleşmeye taraf devletler arasında paylaşmıştır ve her devleti kendi bölgesinde kontrol gerçekleştirmesi için sorumlu kılmıştır³¹⁶. Ancak bu, devletlere yetki tanınmasına ilişkin bir ayırmadan ziyade ICAO kurallarına uyulup uyulmadığının kontrolünün sağlanması için alınan bir önlemdir³¹⁷. Bu kapsamda bölgeden sorumlu devletin yetkilendirilmiş kuruluşları söz konusu FIR’da uçmakta olan sivil hava araçlarının ICAO kurallarına uyduğunun tespiti için sivil hava aracından, “*uçuş planı sunmasını, bulunduğu konumu bildirmesini ve hava aracının kendisini tanımlamasını isteyebilir*”³¹⁸. Buna ek olarak söz konusu FIR’dan sorumlu olan yerel otoritelere teknik manada ek kural koyabilme yetkisi de tanınmıştır³¹⁹. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu yükümlülüklerin yalnızca sivil hava araçları için geçerli olduğudur; devlet hava araçları FIR’dan geçerken bu tür bir yükümlülüğe tabi değildir³²⁰.

Uluslararası hava sahasında, hava seyrüseferi gerçekleştiren araçlar üzerinde tescil devletinin denetlemenin yanında yargılamaya ilişkin de yetkileri vardır. Nitekim 1963 tarihli Hava Araçlarında İşlenen Suçlar ve Diğer Bazı Eylemlere İlişkin Sözleşme’de (Tokyo Konvansiyonu)³²¹ tescile ilişkin önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Tokyo Konvansiyonu m.3 şu şekilde bir düzenleme getirmiştir: “1. Uçağın tescil edildiği devlet, uçakta işlenen suçlar ve fiiller üzerinde yetki kullanmaya yetkilidir. 2. Her akit devlet, taraf devlete kayıtlı hava taşıtlarında işlenen suçlara ilişkin yetkiyi tescil eden devlet üzerinde tesis etmek için gerekli önlemleri alacaktır.3. Bu sözleşme, ulusal hukuka uygun şekilde uygulanan herhangi bir cezai yetkiyi dışlamaz.”³²²

³¹⁴ Günel-2010, 92.

³¹⁵ Günel-2010, 92.

³¹⁶ Bkz: <https://www.icao.int/nacc/pages/firs.aspx> (E.T.: 25.11.22)

³¹⁷ Oduntan-2019, 133.

³¹⁸ Günel-2010, 93.

³¹⁹ Chicago Konvansiyonu, m.12; Günel-2010, 93.

³²⁰ Günel-2010, 94.

³²¹ ICAO, *Convention on Offences and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft*, 14 Eylül 1963 (Tokyo Convention) <https://www.mcgill.ca/iasl/files/iasl/tokyo1963.pdf> (E.T.: 05.04.22)

³²² BM, *Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft*, No: 12325, (16 Aralık 1970), Hague Konvansiyonu m.3 de buna benzer bir düzenleme getirmekte ve yalnızca tescil devletinin uçakta

Tokyo Konvansiyonu kapsamında getirilen düzenlemeler özellikle yetkinin unsurlarından yargılama yapma yetkisi (*adjudicative jurisdiction*) ile ilgili önemli normlar içermektedir. Konvansiyon, taraf devletlerin kendi ulusal düzenlemelerinde suç sayılan fiillerin yanı sıra bir suç teşkil etsin veya etmesin, hava aracının, içindeki çalışanların veya malların güvenliğini etkileyebilecek, hava aracı içinde düzen ve disiplini bozan fiillere de uygulanmaktadır³²³. Bununla birlikte, Tokyo Konvansiyonu askeri hava araçlarına veya gümrük ve polis hizmetlerinde kullanılan hava araçlarına uygulanmamaktadır³²⁴. Konvansiyon'un kapsamını sınırlayan diğer bir hüküm Konvansiyonu m.2'de düzenlenmiştir. Buna göre siyasi nitelikteki suçlar Konvansiyonun kapsamına alınmamıştır³²⁵.

Tokyo Konvansiyonu kapsamında hava araçlarında gerçekleştirilen suçların faillerinin yargılanmasında kimin yetkili olacağına ilişkin farklı teoriler ortaya atılmıştır³²⁶. Bu teorilerden biri de ulusal yetkiye ilişkindir ve tescil devletinin yargı yetkisini önelemektedir: ulusal yetki teorisi³²⁷. Bu teori, Tokyo Konvansiyonu'nun uygulaması ile paralellik göstermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki Tokyo Konvansiyonu m.1/2 uyarınca bu konvansiyon, açık denizler veya uluslararası hava sahasında seyrüsefer gerçekleştiren hava araçlarına uygulanabilecektir³²⁸.

Tescil devleti olmayan bir devletin, hava aracı üzerinde yetkili olduğunu öne sürebilmesi için belirli koşulların yerine gelmesi gerekmektedir. Tokyo Konvansiyonu m.3/2 bağlamında, bir akit devletin, inişin yapıldığı devlet olarak uçakta işlenen suçlar üzerinde yetki kullanabileceği haller şunlarla sınırlıdır: 1) Suçun işlendiği uçakta, son kalkış

işlenen suçlar bakımından yetkiye sahip olduğunu belirtmektedir: "For the purposes of this Convention, an aircraft is considered to be in flight at any time from the moment when all its external doors are closed following embarkation until the moment when any such door is opened for disembarkation. In the case of a forced landing, the flight shall be deemed to continue until the competent authorities take over the responsibility for the aircraft and for persons and property on board." <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv2-english.pdf> (E.T.: 05.04.22)

³²³ Tokyo Konvansiyonu, m.1/a,1/b.

³²⁴ Tokyo Konvansiyonu, m.1/4.

³²⁵ Tokyo Konvansiyonu, m.2.

³²⁶ Söz konusu teoriler şu şekilde sayılmıştır: i-Ülkesellik teorisi, ii-Ulusal yetki teorisi, iii-Karma teori, iv-Kalkış yeri teorisi, v-İniş alanı terosi. Daha fazla bilgi için bkz. Günel-2010, 147.

³²⁷ Günel-2010, 147.

³²⁸ Tokyo Konvansiyonu m.1/2.

noktasının veya bir sonraki iniş noktasının kendi ülkesi içinde olması halinde, 2) hava aracı daha sonra suçlu olduğu iddia edilen kişi hala gemi üzerindeyken kendi ülkesine inmesi halinde veya 3) uçağın veya içindeki kişilerin güvenliğinin veya uçaktaki düzen ve disiplinin tehlikeye girmesi halinde³²⁹. Tokyo Konvansiyonu m.4’de devletlerin hangi hallerde başka bir devlete tescilli uçak içinde işlenen suçlara müdahale edebileceği düzenlenmiştir³³⁰. Bunlar şu şekildedir:

“1-Suçun neticeleri söz konusu devletin ülkesinde meydana gelmişse, 2-Suç, söz konusu devletin bir uyruğu tarafından veya o devlet uyruğuna karşı ya da o devletten sürekli ikametgahı bulunan bir şahıs tarafından veya ona karşı işlenmişse, 3-Suç, söz konusu devletin güvenliğini tehlikeye düşüroyorsa, 4-Suç, söz konusu devlette yürürlükte olup, uçakların uçuşu veya uçuş manevrasına bağlı kural veya düzenlemelerin bir ihlali niteliğinde ise, 5-Çok taraflı bir uluslararası andlaşma gereğince, ilgili devlete düşen bir yükümlülüğü yerine getirmek için, o yetkinin kullanılması gerekliyse.”³³¹

Açık denizler üzerinde yer alan hava sahasının serbestliğine getirilen uçuş hava bölgeleri yanında, diğer bir istisna rejimi ABD ve Kanada tarafından belirlenen “Hava Savunma Kimlik Bilgilendirme Bölgeleri” olarak adlandırılan bölgelerdir. Bu bölgelerde, söz konusu devletler kendileri için seyrüsefer gerçekleştiren uçaklardan kimlik bilgilerini isteyebileceklerini düzenleme altına almışlardır³³². Bu alanlar uluslararası hukuk doktrininde “koruma bölgeleri” (*protective zones*) veya “güvenlik bölgeleri” (*safety zones*) şeklinde ifade edilen alanlar arasında sayılmaktadır³³³. Bu bölgelerin uluslararası hukukta statüsü tartışmalıdır³³⁴.

Bir hava aracının tabiiyetinin belirlenmesindeki en önemli amaçlardan biri de hava sahasındaki uçuşlarla ilgili olarak devletler arasında iş birliğinin sağlanmasıdır. Nitekim

³²⁹ Bkz: TK m.5; Günel-2010, 147.

³³⁰ Bkz: Tokyo Konvansiyonu m.4.

³³¹ Günel-2010, 150.

³³² Bkz. Günel-2010, 109.

³³³ Richard J. Butler, *Sovereignty and Protective Zones in Space and the Appropriate Command and Control of Assets*, (Doktora Tezi, Air University, Nisan 2001) 13.

³³⁴ Ted Adam Newsome, *The Legality of Safety and Security Zones in Outer Space: A Look to Other Domains and Past Proposals*, (Yüksek Lisans Tezi, McGill University, Ağustos, 2016) 14.

deniz hukukunda oldukça tartışma yaratan “elverişli bayrak³³⁵” (*flag of convenience*)³³⁶ uygulaması hava hukukunda da etkisini gösterebilmektedir. Bu sebeple, devletler arasında ikili veya çok taraflı sözleşmelerde uyruklüğün belirlenmesi veya deniz hukukuna hâkim olan gerçek bağ testinin hava hukukunda katı bir şekilde uygulanması gerektiği yönünde görüşler vardır³³⁷. Bu kapsamda, tescilin hava hukukundaki etkilerinin deniz hukukuna oldukça benzer olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim burada da tescil devletinin hava aracı üzerinde uyruğu kabul edilmiş ve tescil devleti belirli haklar ve yükümlülüklerle donatılmıştır. Hava aracının uyruğunun genel hatları ile sonuçları; devletin kanunları (yani yetkinin unsurlarından *prescriptive* yetki), tescil, uçuşa elverişlilik, bakım standartları, pilotlara verilen lisans ve uçakta işlenen suçlar ve hatta uçakta gerçekleşen doğumlar dahil geniş bir yelpaze için geçerlidir³³⁸.

E. Antarktika’da Tescil Rejimi

Antarktika’nın hukuki rejimine ilişkin tartışmalar 20 yy. başlarına kadar geri gitmektedir³³⁹. Bu kapsamda ilk gelişme, 1948 yılında ABD tarafından Antarkika için uluslararası bir rejimin benimsenmesine ilişkin önerinin yapılmasıdır³⁴⁰. Kısa bir süre

³³⁵ Bu kavram Türk literatüründeki genel kullanımda elverişli bayrak devleti şeklinde çevrilmekle birlikte kolay bayrak şeklinde çevrilebilir. Ayşegül Karataş ve Halil Şimdi, “Türkiye Uluslararası Gemi Sicili Kanunu Amacına Ulaştı mı?”, *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 7, sayı 3 (2019):74.

³³⁶ “Flag of convenience” kavramı Türkçeye “elverişli bayrak” olarak çevrilmektedir. Bkz. Örneğin Cihan Ayana, *Deniz Hukukunda Bayrak Devletin Uygulama Yetkisi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012); 66. ‘Hileli bayrak’ şeklinde de çevrilebilmektedir. Bkz. Pazarcı-2021, 66. Söz konusu kavramla ilişkin genel bir tanım bulunmamaktadır. Ancak ‘Rochdale Raporuna’ da bu tür bayraklara ilişkin olarak belirli kriterler getirilmiştir: “(i) the country of registry allows ownership and/or control of its merchant vessels by non- citizens; (ii) access to the registry is easy and transfer from the registry at the owner’s option is not restricted; (iii) taxes on the income of such ships are either not levied at all or are low (a registry fee and an annual fee, based on tonnage, are normally the only charges made); (iv) the country of registry is a small power with no national requirement under foreseeable circumstances for all the shipping registered, but receipts from very small charges on a large tonnage may have a substantial effect on its national income; (v) manning of ships by non-nationals is freely permitted; and (vi) the country of registry has neither the power nor the administrative machinery effectively to impose any government or international regulations, nor has the country the wish or the power to control the companies themselves.” Bkz: Doris König, “Flags of Convenience”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, online, (Kasım 2008): para.1.

³³⁷ Oduntan-2019, 76-77.

³³⁸ P. Paul Fitzgerald, “Air Marshals: The Need for Legal Certainty”, *Journal of Air Law and Commerce*, 75, sayı. 2, (2010): 364.

³³⁹ Zou Keyuan, “The Common Heritage of Mankind and the Antarctic Treaty System,” *Netherlands International Law Review* 38, sayı 2, (1991),179 (Keyuan-1991).

³⁴⁰ Keyuan-1991, 179.

sonra 1959 yılında Antarktika Andlaşması kabul edilmiştir. Bunun ardından Antarktika'nın BM Genel Kurulunun gündemine girmesi 1983 yılına kadar uzamıştır³⁴¹. İlerleyen yıllarda tartışmaların artması ile birlikte BM Genel Kurulu tarafından 1985 yılında özellikle Antarktika'daki kaynakların kullanımına ilişkin tartışmaları içeren üç yeni bildiri kabul edilmiştir³⁴². Belirtmek gerekir ki tarihte Antarktika üzerinde farklı devletlerce egemenlik iddiası ileri sürülmüş olmasından dolayı Antarktika'nın hukuki rejiminin uluslararası deniz hukuku kapsamında açık denizler ve deniz yatağı için getirilen normlardan ayrıışan yönleri olduğu kabul edilmektedir³⁴³. Bunun temel bir sonucu ise, Antarktika için *sui generis* bir hukuki rejimin benimsenmesidir³⁴⁴. Bununla birlikte, doktrinde Antarktika kapsamında yürütülen tartışmalar ile anılan Arktik Okyanusu'nun³⁴⁵ devlet yetki ve denetimi altında olmayan tüm bölümleri açık denizlerin bir parçasını oluşturmaktadır³⁴⁶. Bu sebeple Antarktika'dan daha farklı bir rejime tabidir.

Antarktika Andlaşmasının m.1'de Antarktika'nın barışçıl amaçlarla kullanılacağı düzenleme altına alınmakla birlikte belirli eylemler de yasaklanmıştır³⁴⁷. Andlaşma m.2'de ise bilimsel araştırma yapma serbestisi kaleme alınmıştır. Buna göre, *“Antarktika'da bilimsel araştırma özgürlüğü ve bu amaçla Uluslararası Jeofizik Yılı boyunca uygulanan iş birliği, işbu Andlaşma hükümlerine tabi olarak devam edecektir.”*

Antarktika Andlaşması kapsamında insanlığın ortak mirası kavramına direkt bir atıf söz konusu olmamakla birlikte Antarktika bölgesi de ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler arasında sayılmaktadır ve insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmektedir³⁴⁸. Nitekim

³⁴¹ BM Genel Kurulu, Bildiri no: A/38/PV 97 (25 Aralık 1983).

³⁴² Daha fazla bilgi için bkz. Keyuan-1991,182.

³⁴³ Keyuan-1991,185.

³⁴⁴ Keyuan-1991,187.

³⁴⁵ Bkz. Örneğin, Oduntan-2019, 146.

³⁴⁶ Açık Denizlere İlişkin Sözleşme m.1.

³⁴⁷ Antarktika Andlaşması m.1: “Antarktika yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacaktır. Askeri üsler ve tahkimatlar kurmak, askeri manevralar yapmak ve diğerlerinin yanı sıra herhangi bir silahın denemesi gibi askeri nitelikteki her türlü uygulama, yasaklanacaktır.”

³⁴⁸ Antarktika bölgesi aynı zamanda insanlığın ortak mirası (*common heritage of all mankind*) olarak kabul edilmektedir. Bkz: Antarktika Andlaşması m.4; Zou Keyuan, “The Common Heritage of Mankind and the Antarctic Treaty System” *Netherlands International Law Review*, 38, sayı 2, (Ağustos 1991): 183; İnsanlığın ortak mirası kavramının tam olarak bir tanımı yer almamakla birlikte doktrin ile geliştirilmiş bazı unsurları vardır: i-tahsis edilmezlik, ii-uluslararası ortak yönetim, iii-yarar paylaşımı, iv-barışçıl amaçlarla kullanma, v-gelecek nesiller yararına koruma. Daha fazla bilgi için bkz: Melis Yüksel, *İnsanlığın Ortak Mirası ve Antarktika'nın Hukusal Statüsünün Belirlenmesi*, (Ankara, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2021): 44-50.

Antarktika Andlaşması m. 4 kapsamında devletlerin egemenlik iddialarına izin verilmeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak bu madde kapsamında kafa karıştırıcı olan nokta, egemenlik yasağının ülke dışı yetkiye ilişkin iddiaları kapsayıp kapsamayacağıdır³⁴⁹. Nitekim madde metninde ülkesel egemenliğe ilişkin iddiaların geçerli olmayacağı belirtilmiştir³⁵⁰. Kanaatimizce bu kapsamda yapılacak değerlendirmelerde ikili bir ayrım yoluna gidilmelidir, eğer madde metni lafzi olarak yorumlanacak olursa egemenliğe varmayan yetki kullanımları (örneğin ülke dışı yetki kullanımı) kabul edilebilir ancak amaçsal yorumlanacak olursa gerek egemenliğe gerek yetkiye ilişkin iddiaların kabul görmeyeceği söylenebilir³⁵¹. Ancak bu durum Antarktika üzerinde herhangi bir yetki kullanımının mümkün olmadığı anlamına gelmemektedir.

Antarktika bölgesinde yetki ve tescil ilişkisi, araçlardan ziyade tesisler ve kişiler üzerinde kendini göstermektedir. Antarktika Andlaşması kapsamında devletlerin bilimsel amaçlarla Antarktika üzerinde tesis inşa etmesine izin verildiği söylenebilir³⁵². Ancak devletlere bu tesislerde tanınan yetki alanının oldukça kısıtlı olduğu söylenebilir. Nitekim Antarktika Andlaşması m.7/3 kapsamında bu tesislerin denetime tabi tutulacağı şu şekilde düzenleme altına alınmıştır: “*Antarktika'nın tüm bölgeleri, bu bölgelerdeki tüm istasyonlar, tesisler ve ekipman ve Antarktika'da kargo veya personel boşaltma veya bindirme noktalarındaki tüm gemiler ve uçaklar, her zaman madde 1 uyarınca atanan bir gözlemcinin denetimine açık olacaktır.*”³⁵³

Antarktika Andlaşması m.8'in kişisel yetki çerçevesinde kaleme alındığı söylenebilir. Nitekim Andlaşmada, Antarktika üzerindeki kişiler üzerinde vatandaşı oldukları taraf

³⁴⁹ Günümüzde bu kapsamda getirilen düzenlemeler gerek egemenliği gerek yetkiyi kapsamına alarak bir yasak yoluna gitmektedir. Bkz. BBNJ Andlaşması, m.18.

³⁵⁰ Bkz. Antarktika Andlaşması m.4: “İşbu Andlaşma yürürlükteyken gerçekleştirilen hiçbir eylem veya faaliyet, Antarktika'da ülkesel egemenlik iddiasının ileri sürülmesi, desteklenmesi veya reddedilmesi için temel oluşturamaz veya Antarktika'da herhangi bir egemenlik hakkı yaratmaz.”

³⁵¹ Nitekim, benzer bir değerlendirme Antarktika bölgesinde deniz alanı ilan edilmesine ilişkin tartışmalarda da yapılmıştır. Bkz. Gillian Triggs, “The Antarctic Treaty Regime: A Workable Compromise or a Purgatory of Ambiguity,” *Case Western Reserve Journal of International Law* 17, sayı 2, (1985), 203.

³⁵² Daha fazla bilgi için bkz: Graham-1981, 108.

³⁵³ Antarktika Andlaşmasının m. 7; Söz konusu gözlemcinin nasıl belirleneceği ve hangi görevleri yerine getirmesi gerektiği Antarktika Andlaşması m.7'nin devamında ele alınmıştır. Bu kapsamda, her taraf devletin bir gözlemcisi olabilmekte ve bu gözlemcilerin diğer devletlere bildirilmesi gerekmektedir. Bu kişilerin Antartika üzerinde, tescilli araçlar da dahil birçok alana giriş özgürlüğü bulunmaktadır.

devletin yetkiye sahip olacağı düzenleme altında alınmıştır³⁵⁴. Bu yaklaşım uluslararası toplum tarafından genel olarak kabul görmektedir ve hatta bazı devletler iç düzenlemelerinde Antarktika’da yer alan vatandaşlarının kendi yetkileri altında olacağını belirtmektedir³⁵⁵. Bu durumda devletler hem kendi vatandaşları üzerinde hem de Antarktika’da kendi vatandaşlarına ait operatörler tarafından düzenlenen faaliyetler üzerinde yetki kullanabilirler³⁵⁶. Bununla birlikte muhtemel bir yetki çatışması durumu dikkate alınmış ve söz konusu maddenin ikinci fıkrasında yetki çatışmalarının taraf devletlerin karşılıklı işbirliği ile giderilmeye çalışılacağı belirtilmiştir³⁵⁷.

Sonuç olarak, diğer ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde araçların tescili ve devletlerin yetkisi arasındaki ilişki Antarktika’da yer alan tesisler için de benzer şekildedir ve bu tesisler, tescil devletin yetkisi altındadır. Bu kapsamda söz konusu yapılar üzerinde devletlerin yetki kullanımı ulusal yetki alanı dışında seyrüfeler gerçekleştiren araçlar ile benzer sonuçlar doğurmaktadır³⁵⁸. Nitekim Antarktika bölgesinde kabul edilen temel yetki ilkesi uyrukluğa dayanmaktadır³⁵⁹ ve araçlar yönünden tescil bu uyrukluğa sağlamaktadır. Buna ek olarak, devletlerin Antarktika’da tesis inşa ederken diğer devletleri bilgilendirmekle yükümlü olduğunu savunan görüşler de vardır³⁶⁰. Ancak bu öneri uluslararası hukuk nezdinde geniş bir kabul bulmamıştır.

Antarktika üzerindeki hava sahası için bir inceleme yapacak olursak, öncelikle Antarktika’nın uluslararası hukuktaki statüsü hava sahası için de geçerli olduğu söylenebilir³⁶¹. Antarktika Andlaşması, m. 4/1(a) kapsamında hiçbir devletin Antarktika toprakları üzerinde egemenlik iddiasında bulunamayacağı düzenleme altına alınmıştır. Bununla birlikte, Andlaşma m.3’de devletlerin bilimsel araştırma yapma özgürlüğü

³⁵⁴ Antarktika Andlaşması m.8/1.

³⁵⁵ Bkz. Örneğin Rusya: Alexia De Vauceroy, “The Exercise of Jurisdiction in Antarctica: A Comparative Analysis from the Perspective of Belgium, France and the United Kingdom,” *Revue Belge de Droit International* 2, (2018), 553 (Vauceroy-2018).

³⁵⁶ Vauceroy-2018, 562.

³⁵⁷ Antarktika Andlaşması m.8/2; Ayrıca belirtmek gerekir ki herhangi bir çatışma durumunda devletler yetki kapsamında çıkabilecek belirsizliklere ilişkin olarak tedbir talebinde bulunabilmektedir: Antarktika Andlaşması m.9/1(e).

³⁵⁸ Vauceroy-2018, 569.

³⁵⁹ Bkz. Feber-1990, 101.

³⁶⁰ Vauceroy-2018, 569.

³⁶¹ Antarktika Andlaşması, m. 4/1(a).

düzenleme altına alınmıştır. Antarktika üzerinde inşa edilen araştırma tesislerinin üzerindeki hava sahasının diğer devletlerin olağan kullanımına zarar vermeyecek şekilde kullanılması gerektiği ileri sürülebilmektedir³⁶². Uluslararası alanlarda inşa edilen tesislerde yetki kullanımı tescil edilen araçlarla benzer olmasına rağmen³⁶³ net bir şekilde anlaşmalarda düzenleme altına alınamamaktadır.

³⁶² Oduntan-2019, 145.

³⁶³ Nitekim, tesisler de araçlar gibi tescil ile birlikte tescil devletin yetkisi altına girmektedir. Bkz. Örneğin Antarktika Andlaşması, m.8.

İKİNCİ BÖLÜM

I. Uzay Hukukunda Tescil ve Yetki

A. Uzay Hukukunda Yetki Tartışmalarının Gelişimi ve Uluslararası Hukukun Dünya-Dışı (Extraterrestrial) Uygulaması

1- Uluslararası Hukukun Mekânsal Uygulaması

Dünya üzerinde yer alan ve ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerinde yetki kullanımının genel hukuki rejimine dair tartışmaları ele aldıktan sonra çalışmanın bu bölümünde dış uzay kapsamında nasıl bir hukuki rejimin benimsendiği ele alınacaktır. Uzay hukuku bağlamında yetki ve tescil ilişkisine girmeden önce kısaca uluslararası hukukun mekânsal uygulamasına değinmekte fayda görüyoruz.

Uluslararası hukuk kuralları genel olarak devlet kavramını dayanak almaktadır³⁶⁴. Egemenlik kavramı ile özdeşleşen devlet kişiliği uluslararası hukukun temel yapı taşlarından biri kabul edilmektedir³⁶⁵. Nitekim egemenlik kavramının uluslararası hukuku üreten, uygulayan ve yürürlüğe koyan bir işleve sahip olduğu ve uluslararası hukukta yetki birimlerini belirlediği ifade edilmektedir³⁶⁶. Bunun temel sonucu ise uluslararası hukuk düzenlemelerinin genelde devletlerin ülkeleri esas alınarak yapılmış

³⁶⁴ Shaw-2017, 361.

³⁶⁵ UAD, Nikaragua kararında uluslararası hukukun tamamının egemenliğe dayalı olduğunu belirtmiştir. *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Mahkeme Kararı, 27 Haziran, 1986, ICJ Reports 1986, para.263. Robert Jennings & Arthur Watts, “Oppenheim's International Law: Peace” (London, Longman, 9. Baskı, 1996), 15; Shaw-2017, 361.

³⁶⁶ Nicholas Tsagourias, “The Legal Status of Cyberspace: Sovereignty Redux?”, içinde *Research Handbook on International Law and Cyberspace*, (Edward Elgar Publishing, 2. Baskı, 2021, Nicholas Tsagourias & Russell Buchan ed.),12. (Tsagourias-2021).

olmasıdır³⁶⁷. Bu yönü ile uluslararası hukuk nezdinde, egemenlik kavramının ülke ile ilişkisi önemlidir³⁶⁸. Uluslararası hukukun mekânsal uygulamasının genel olarak, egemenlik kavramı özelinde ve devletlerin hava, deniz ve kara alanları ile tartışıldığı söylenebilir³⁶⁹. Ancak günümüzde uluslararası hukuk kapsamındaki tartışmalar, *terra nullius* (hiçbir devletin egemenliğine alınmamış) ve *res communis* (devletlerin egemenliğine izin verilmeyen) bölgeleri de ön plana almaktadır³⁷⁰. Ayrıca belirtildiği üzere devletlerin yetkilerinin ülkelerinin ötesine uzanabildiği kabul edilmektedir³⁷¹.

Açık denizler, Antarktika ve uzay gibi ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde kabul edilen uluslararası hukuk normları bu bakımdan önemli bir gelişme kabul edilebilir³⁷². Nitekim devletlerin ülkesel bütünlükleri ile ilgili gelişmeler egemenlik kavramını da etkilemektedir³⁷³. Günümüzde temel hukuki birim hala devletler olsa da egemenliğin sınırlarının belirsizleştiği iddia edilmektedir³⁷⁴. Bu kapsamda, uzay faaliyetlerinin gelişmesi sürecinde yetki ve egemenliğin sınırlarına ilişkin belirli tartışmalar yürütülmüştür³⁷⁵. İlk başlarda dünya dışı yetki kullanımının gündeme gelmesi mümkün görünmediği için zaten egemenliğe konu olamayacağı şeklindeki yaklaşım³⁷⁶ zamanla terk edilmiştir ve uluslararası hukukun dünya dışı uygulaması gündeme gelmiştir.

³⁶⁷ Shaw-2017, 361; Tsagourias-2021, 13; Dino Kritsioti, "Public International Law and Its Territorial Imperative," *Michigan Journal of International Law* 30, sayı 3, (2009), 547 (Kritsioti-2009).

³⁶⁸ *Palmas* kararında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "ülkesel egemenlik, insan faaliyetlerinin kullanıldığı alanı uluslar arasında bölmeye hizmet eder." *Palmas Adası Davası*, (Netherlands v. USA), Tahkim Kararı, *UN Reports of International Arbitral Awards* 2, (4 Nisan 1928) 839.

³⁶⁹ Kritsioti-2009, 549-550; Daha fazla bilgi için bkz. Victor Prescott & Gillian D. Triggs, *International Frontiers and Boundaries*, (Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2008), 11-15.

³⁷⁰ Shaw-2017, 364.

³⁷¹ Tsagourias-2021, 13.

³⁷² Kritsioti-2009, 550-551.

³⁷³ Shaw-2017, 363.

³⁷⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Jefferson H. Weaver, "Illusion or Reality--State Sovereignty in Outer Space," *Boston University International Law Journal* 10, sayı. 2 (1992), 205. (Weaver-1992); Bu duruma örnek olarak devletlerin siber uzay üzerindeki egemenlik haklarına ilişkin tartışmalar gösterilebilir. Günümüzde devletlerin siber uzayları üzerinde egemenlikleri ve yetkileri olduğu savunulmaktadır. Michael N. Schmitt, *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, (Cambridge University Press, 2. Baskı, Cambridge, Şubat 2017), 11; Bu durumun temel sebebi olarak devletlerin siber uzayları üzerinde yetki kullanabiliyor olması gösterilmektedir. Michael N. Schmitt, *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, (Cambridge University Press, 2. Baskı, Şubat 2017), 11. Nitekim bir alanda yetki kullanılabileceğinin kabul edilmesi, o alanda egemenlik iddialarının da gündeme gelebileceğine bir işaret gibi görülebilmektedir.

³⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Frans Von Der Dunk, "Sovereignty and Space: When and Where Shall the Twain Meet," içinde, *State, Sovereignty, and International Governance*, (Oxford University Press, Oxford, Gerard Kreijen ed. 2022), 464 (Von Der Dunk-Sovereignty).

³⁷⁶ Zachos A. Paliouras, "The Non-Appropriation Principle: The Grundnorm of International Space Law," *Leiden Journal of International Law* 27, sayı 1, (2015): 42.

2- Uluslararası Hukukun Dünya-Dışı Uygulaması

Uluslararası hukuk kapsamında devletlerin yetki kullanımının yıllar içinde geçirdiği gelişmede uzay hukukunun önemli bir yeri vardır³⁷⁷. Çünkü uzay hukukunun halen devam eden gelişimi devletlerin yetki kullanımları açısından değişen uluslararası hukuk atmosferine örnek olması açısından oldukça ilgi çekicidir. Uzayda devletlerin yetki kullanımı, uzay faaliyetlerinin başladığı zamanlardan bu yana tartışmalıdır³⁷⁸. Bu kapsamda *Palmas Adası* tahkim kararında hâkim *Huber*’in ünlü bir sözü yer almaktadır:

*“Ülkesel egemenlik genel hatlarıyla uzayda/mekanda ya uluslararası hukuk tarafından tanındığı şekilde doğal sınır denilen ya sınırlandırmanın ihtilafsız dış işaretleri ya da ilgili komşular tarafından sınır sözleşmeleri veya belirli sınırlar içindeki devletlerin tanınmasıyla girilen hukukî ilişkilerle tanınmış ve sınırlandırılmış bir durumu ifade eder. (...) Ülkesel egemenlik kendisini diğer devletlerin aktivitelerini dışlamaya dayalı negatif yanıyla sınırlayamaz, çünkü üzerinde insan aktivitelerinin gerçekleştirildiği uzayı/mekânı uluslararası hukukun kapsadığı tüm hususlarda uluslara minimum güvenceyi temin etmek için devletler arasında bölmeye hizmet eder.”*³⁷⁹

Yukarıda verilen açıklama uzay faaliyetlerinin ilk başladığı zamanlarda devletlerin ülkeleri dışında yetki kullanımına ilişkin bakış açısını yansıtmaları açısından oldukça önemlidir³⁸⁰. Nitekim uzay faaliyetlerinin henüz tam olarak başlamadığı zamanlarda uzayın hiçbir zaman insan yaşamına veya işgale müsait olmadığı ve bu nedenle hiçbir devletin burada egemenlik elde edemeyeceği kabul edilmiştir³⁸¹. Bu durumun temel sebebi olarak bilimsel ve teknik olanakların, işgal için gereken belirli bir alanda etkin

³⁷⁷ Meray-1964, 81. Özellikle uluslararası deniz hukuku ve uluslararası hava hukukunda yetkinin yeri ile Uzay Hukukunda yetkinin görünümü arasındaki benzerlikler ve farklılıklar için bkz. Sergio Marchisio, “National Jurisdiction For Regulating Space Activities of Governmental and Non-governmental Entities,” *Thailand Workshop on Space Law*, (16-19 Kasım 2010): 1-3.

³⁷⁸ Von Der Dunk-Sovereignty, 464.

³⁷⁹ *Palmas Adası Davası*, (Netherlands v. USA), Tahkim Kararı, *UN Reports of International Arbitral Awards* 2, (4 Nisan 1928) 838-839.

³⁸⁰ Cheng-Legal Status; 93.

³⁸¹ Paliouras-2015, 42.

kontrol sağlayabilme şartına³⁸² elverişli olmaması gösterilmiştir³⁸³. Yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeler ile birlikte yukarıda ele alınan görüşten de anlaşılacağı üzere uzayın, işgale konu olabilen *res nullius* bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmeye başlanmıştır³⁸⁴. Uzay Andlaşmasının kabulü ile ise *res communis* bir niteliğe bürünmüştür zira bir *corpus occupandi* (işgal) kurulmasına izin verilmemiştir³⁸⁵. *Palmas* kararı kapsamında getirilen temel bakış açısı devletlerin kendi ülke sınırları içerisinde yetki kullanımının serbestliği iken bir önceki bölümde ele alındığı üzere *Lotus* davasında, uluslararası hukuk yasaklamadığı sürece devletler kendi ülkesel sınırları dışında kalan vatandaşları veya tescilli uzay, hava araçları ve gemiler üzerinde de yetki kurulabileceği belirtilmiştir³⁸⁶. Burada yapılan temel ayırım aslında şu şekilde ifade edilmektedir: *Lotus* ilkesi kapsamında devletlerin ülkesel yetkisine tabi bölgelerde uluslararası hukuk yasaklamadığı sürece faaliyetleri serbest iken herhangi bir devletin ulusal yetkisine tabi olmayan bölgelerde bunun tam tersi geçerlidir³⁸⁷. *Cheng* bu duruma ilişkin olarak *Lotus* ve *Palmas Adası* davalarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmıştır: “bir devletin ülkesi üzerindeki hava sahası, onun münhasır ve tam egemenliği altındaysa, bu yönde bir uluslararası hukuk kuralı tesis edilmedikçe, bunun sınırlandırıldığı varsayılmaz; öte yandan, bunun ötesinde (yani uzayda), bir uluslararası hukuk kuralı tarafından izin verilmediği sürece, bir devlet yetkisini genişletme hakkına sahip değildir³⁸⁸.”

Doktrinde belirli bir coğrafi alanda tanımlanmış devlet faaliyetlerini yöneten normların genel yapısının, orada ülkesel egemenliğin varlığı veya yokluğu ile bağlantılı olarak ele alındığı ileri sürülmektedir³⁸⁹. Yaşanan hukuki ve teknolojik gelişmeler ile değişen uluslararası hukuk nezdinde tüm insanlığın ortak malı veya insanlığın ortak mirası vb. kavramlar ortaya çıkmıştır³⁹⁰. Bu kapsamda uzay hukuku ile ilgili tartışmalara

³⁸² Orakhelashvili-2022, 145.

³⁸³ Paliouras-2015, 41.

³⁸⁴ Weaver-1992, 221; Paliouras-2015, 42-44.

³⁸⁵ Paliouras-2015, 42.

³⁸⁶ *Lotus* Davası, Mahkeme Kararı, (7 Eylül 1927), *Publications of the Permanent Court of International Justice* A, sayı 10, 18-19.

³⁸⁷ Paliouras-2015, 44.

³⁸⁸ Bu kapsamda yetkinin kural olduğu yerde geniş, istisna olduğu yerde dar yorumlandığı söylenebilir. Cheng-Legal Status; 93.

³⁸⁹ Paliouras-2015, 38.

³⁹⁰ Bin Cheng, “The Legal Status of Outer Space and Relevant Issues: Delimitation of Outer Space and Definition of Peaceful Use” *Journal of Space Law* 11, (1983): 90. (Cheng-Legal Status)

geldiğimizde devletin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerin arasına bir de dünya-dışı olanlar eklenmiştir³⁹¹. Bu sebeple uzay hukukunun ilk gelişmeye başladığı zamanlarda tartışılan en önemli konulardan biri de uluslararası hukuk hükümlerinin dünya-dışı uygulanabilirliği üzerine yürütülmüştür³⁹². Uzay faaliyetlerinin gelişmeye başladığı zamanlarda, uluslararası hukukun Dünya ile sınırlı olarak uygulandığı ve henüz Dünya-dışına uygulanabilir olmadığını savunanlar yanında, uluslararası hukukun *mutatis mutandis* uzayı da içine alacak şekilde genişletilebileceğini veya genişletilmesi gerektiğini savunanlar da bulunmaktaydı³⁹³.

BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1961 tarihli kararında, "*Birleşmiş Milletler Şartı da dahil olmak üzere*" uluslararası hukukun Uzay ve gök cisimleri için geçerli olduğunu karara bağlamıştır³⁹⁴. Bunu takiben uzay ve gök cisimlerinin egemenliğe konu olmayacağı belirtilmiştir³⁹⁵. Bu gelişmeler beraberinde uluslararası hukukun ne ölçüde uzaya uygulanabilir olduğu sorusunu akla getirmiştir³⁹⁶. Soğuk savaş yıllarından bu yana yaşanan gelişmeler ve uzay hukuku düzenlemeleri kapsamında getirilen hükümler ile bu sorunun cevabı bir yere kadar verilmeye çalışılmıştır³⁹⁷. Oldukça dinamik bir yapıya sahip olan uzay hukukunun gelişiminin günümüzde hala devam ettiği söylenebilir.

B. Uzay Hukukunun Temel Metinleri

1957 yılından bu yana uzay faaliyetleri uluslararası toplumda yaygınlaşmaktadır³⁹⁸. Soğuk savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilen uzay yarışı

³⁹¹ Meray-1964, 81.

³⁹² Bin Cheng, "The Extraterrestrial Application of International Law," *Studies in International Space Law*, (Oxford Scholarship Online: Mart 2012), 1-2. (Cheng-Studies)

³⁹³ Cheng-Studies, 1.

³⁹⁴ BM Genel Kurulu, Bildiri no: 1721A (XVII), (20 Aralık 1961) https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/resolutions/1961/general_assembly_16th_session/res_1721_xvi.html (E.T: 09.04.23), 6.

³⁹⁵ BM Genel Kurulu, Bildiri no: 1721A (XVII), (20 Aralık 1961) https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/resolutions/1961/general_assembly_16th_session/res_1721_xvi.html (E.T: 09.04.23), 6.

³⁹⁶ Cheng-Studies, 3.

³⁹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Erdem-2011, 9-12.

³⁹⁸ Ayhan Sorgucu, *Hava ve Uzay Hukuku*, (Ankara, Adalet Yayınevi, 5. Baskı, 2019), 202.

beraberinde önemli teknolojik ve bilimsel gelişmeleri getirmiştir³⁹⁹. Bunlara örnek olarak, Sovyetler Birliği tarafından 1957 yılında *Baykonur* Uzak Üssünün kurulması, 4 Ekim 1957 tarihinde ilk yapay uydu olan Sputnik 1'in uzaya fırlatılması ve 1961 yılında ilk defa uzaya insan gönderilmesi; ABD tarafından ise 1969 yılında Apollo-11 uzay gemisinin Ay üzerine iniş yapması gösterilebilir⁴⁰⁰. Uzak yarış ABD ve Sovyetler Birliği arasında 1955-1972 yılları arasında süregelmiştir⁴⁰¹. Uzak faaliyetlerinde yaşanan bu gelişmeler uluslararası hukukun yeni bir alt alanı olan uzak hukukunun⁴⁰² doğumuna zemin hazırlamıştır.

Uluslararası hukuk kapsamında yaşanan gelişmelerin ilki ise 14 Aralık 1958 tarihli BM Genel Kurulu'nun "Uzayın Barışçıl Kullanımı Sorunu" adlı kararıdır⁴⁰³. BM Genel Kurulu tarafından alınan bu karardan sonra 12 Aralık 1959 tarihinde BM bünyesinde Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi (*The Committee on the Peaceful Uses of Outer Space-UNCOPUOS*) kurulmuştur⁴⁰⁴. Türkiye 1978 yılından itibaren bu Komiteye üyedir⁴⁰⁵.

Uzak hukuku soğuk savaş döneminden günümüze kadar önemli bir gelişme göstermiştir ve yapısı gereği gelişmeye ve değişmeye devam etmektedir. Nitekim teknolojik gelişmeler uzak hukuku kapsamında gündeme gelen tartışmaları etkilemektedir. Buna ek olarak, uzak hukukunun günümüze kadar gelen temel bazı tartışmaları vardır. Bunlardan en önemlileri, i-hava sahası ile uzak arasındaki sınırın çizilmesi, ii- Uzak Andlaşması kapsamında getirilen 'barışçıl kullanım'⁴⁰⁶ kavramının tanımı, iii- Ay Andlaşması m.3'ün yorumlanmasında⁴⁰⁷ ve iv- yine Uzak Andlaşması bağlamında getirilen ulusal iktisaba

³⁹⁹ Uzak hukukunun oluşumu ve gelişimi ile ilgili daha fazla ayrıntı için Bkz. Erdem- 2011, 5-20; Benzer şekilde uzak çalışmalarının gelişim süreci ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Meray- 1964, 12-54.

⁴⁰⁰ Mustafa Serhat Kaşıkara, *Devletlerin Uzak Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu*, (Ankara, Adalet Yayınevi, Şubat 2017), 13-14. (Kaşıkara-2017)

⁴⁰¹ Kaşıkara-2017, 13.

⁴⁰² Hüseyin Pazarcı, "Pozitif Uzak Hukuku ve Bugünkü Sorunları" *Seha L. Meray'a Armağan*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Yayınları, no.465, 1981), 223. (Pazarcı-Pozitif Uzak).

⁴⁰³ BM Genel Kurulu, Bildiri no: A_RES_1348(XIII), 13th session of UN General Assembly, (13 Aralık 1958), 5-6, Pazarcı-Pozitif Uzak, 224.

⁴⁰⁴ Pazarcı-Pozitif Uzak, 224.

⁴⁰⁵ Pazarcı-Pozitif Uzak, 224.

⁴⁰⁶ Uzak Andlaşması, m.3.

⁴⁰⁷ Cheng-Legal Status; 89.

konu olmama ilkesidir⁴⁰⁸. Bu çalışma kapsamında, özellikle egemenlik ve yetki arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar yönünden ulusal iktisaba konu olmama ilkesinin yorumlanması önemlidir. Bu sebeple ileride ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır ancak diğer tartışmalar yeri geldiğinde kısaca anılacaktır.

Uzay hukuku kapsamında temel olan beş adet andlaşma bulunmaktadır: i- 1967 tarihli Dış Uzay Andlaşması, ii-1968 tarihli Astronotların Kurtarılmasına İlişkin Andlaşma⁴⁰⁹, iii- 1972 tarihli Sorumluluk Andlaşması, iv- 1974 tarihli Uzaya Fırlatılan Araçların Tesciline İlişkin Andlaşma (Tescil Sözleşmesi)⁴¹⁰ ve v- 1979 tarihli Ay Andlaşması⁴¹¹. Bu düzenlemelere ek olarak uzay objelerinin tesciline ilişkin getirilen yumuşak hukuk kuralı (*soft law*) niteliğinde düzenlemeler de mevcuttur⁴¹².

Bu beş andlaşma dışında UNCOPOUS başka andlaşmalar üzerinde de çalışmaktadır⁴¹³. Buna ek olarak uzay hukuku ikili veya çok taraflı başka uluslararası andlaşmalar yolu ile de düzenlenebilmektedir. Örneğin ABD, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan 5 Ağustos 1963 tarihli Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması⁴¹⁴. Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması, ABD ve Sovyetler Birliği arasında imzalanmıştır ve atmosferde, uzayda veya su altında nükleer silah denemelerini veya diğer nükleer patlamaları yasaklamaktadır⁴¹⁵. Andlaşma belirli faaliyetleri yasaklaması yönü ile genel

⁴⁰⁸ Uzay Andlaşması, m.2.

⁴⁰⁹ BM Genel Kurulu, *Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space*, (Astronotların Kurtarılması, Astronotların Geri Dönüşü ve Uzaya Fırlatılan Objelerin Geri Döndürülmesine İlişkin Anlaşma) (3 Aralık 1968), https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf (E.T.: 21.04.23).

⁴¹⁰ BM Genel Kurulu, *Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space*, UNTS 1023, (15 Eylül 1976), https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf (E.T.: 20.04.23), Türkçe çeviri için bkz. Resmi Gazete, 23 Ekim 1967, sayı 12732.

⁴¹¹ BM Genel Kurulu, *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*, UNTS 1363, (11 Temmuz 1984) https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf (E.T.: 20.04.23), Türkçe çeviri için bkz. Resmi Gazete, 23 Ekim 1967, sayı 12732.

⁴¹² Daha fazla bilgi için bkz. Sezercan Bektaş, *Uluslararası Hukukta Uzaya Fırlatılan Araçların Tescili*, (Ankara , Yetkin Yayınları, 2023); 58-75 (Bektaş-2023).

⁴¹³ Pazarcı-Pozitif Uzay, 226; bu kapsam UNCOPOUS bünyesinde farklı komiteler tarafından yürütülen çalışmalar için bkz. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/working-groups.html>. ((E.T.: 20.04.24)

⁴¹⁴ ABD, Rusya ve Birleşik Krallık, Nuclear Test Ban Treaty, 26 Haziran 1963; *Treaties and Other International Agreements Series no: 5433*; General Records of the U.S. Government; Ulusal Arşiv.

⁴¹⁵ Egon Schwelb, “The Nuclear Test Ban Treaty and International Law,” *The American Journal of International Law* 58, sayı 3 (1964), 642.

olarak uzayda çevrenin korunmasına bir derece hizmet ediyor olsa da nükleer silahların kullanımını yasaklamadığı için yeterli korumanın sağlanamadığı söylenmektedir⁴¹⁶.

Uzay hukukuna ilişkin hususları düzenleyen andlaşmaların her biri uzay hukukunun gelişimi açısından önemli olmakla birlikte bu çalışma kapsamında Uzay Andlaşması, Tescil Sözleşmesi ve Sorumluluk Andlaşması ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bunun yanında, diğer andlaşmalarda yer alan hükümler de yeri geldikçe tartışılacaktır.

Andlaşmalar kapsamında bir değerlendirme yapmadan önce kurallar hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, *Pazarcı* uzayda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin getirilen kuralları iki başlık altında incelemektedir: i-yasaklayıcı kurallar ve ii- işbirliğini özendirici kurallar⁴¹⁷.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerdeki rejimlere benzer şekilde, uzayın serbestliği ilkesi⁴¹⁸ ve uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı esastır⁴¹⁹. Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ilkesi uzay faaliyetlerinin serbestliğine ilişkin getirilen önemli istisnalardan biridir. Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ilkesi Uzay Andlaşmasında kesin bir şekilde tanımlanmadığı için kapsamı tartışmalıdır. Temel tartışma konusu ise barışçıl teriminin ‘saldırgan olmayan’ veya ‘askeri olmayan’ kavramlarından hangisi ile ilişkilendirilmesi gerektiği yönündendir⁴²⁰. Bu kapsamda genel görüşe göre, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ilkesi, savunma fiilleri de dahil askeri nitelikteki bütün faaliyetleri yasaklamaktadır⁴²¹. Bunun temel sebebi olarak Uzay Andlaşması m.1 kapsamında belirtilen uzayın tüm insanlığın yararı için kullanılması

⁴¹⁶ Howard J. Taubenfeld, “International Environmental Law: Air and Outer Space,” *Natural Resources Journal* 13, sayı 2, (1973), 318.

⁴¹⁷ Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 325.

⁴¹⁸ Uzay Andlaşması m.1/2: “Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzay, hiçbir ayırt edici muameleye tabi tutulmaksızın eşitlik esasına ve Devletler hukukuna uygun olarak, bütün Devletlerin keşif ve kullanımına açık olup, gök isimlerinin bütün bölgelerine serbestçe girilebilir.” Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 436.

⁴¹⁹ Uzay Andlaşması m. 3: “Andlaşmaya Taraf Devletlerin ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayın keşif ve kullanılması ile ilgili faaliyetleri, milletlerarası barış ve güvenliğin korunması ve milletlerarası işbirliği ve anlayışın teşviki amacıyla Birleşmiş Milletler Yasası da dahil olmak üzere Devletler hukukuna uygun bir şekilde yürütülmelidir.” Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 436.

⁴²⁰ Jinyuan Su “Peaceful Use of Outer Space: Non-Militarization, Non-Aggression and Prevention of Weaponization”, *Journal of Space Law* 36, sayı. 1, (2010), 254. (Su-2010)

⁴²¹ Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 324.

gerektiğine ilişkin düzenleme gösterilmektedir⁴²². Bu kapsamda uzayda, açık denizlerin aksine⁴²³ savunma maksatlı silahlanmanın da mümkün olmayacağı belirtilmiştir⁴²⁴. Ancak uzayda araştırma veya benzer barışçıl amaçlarla askeri personel veya ekipman bulundurulmasının bu yasak kapsamında olmadığı belirtilmektedir⁴²⁵.

Uzayda gerçekleştirilen faaliyetler kapsamında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma prensibi benimsenmiştir. Bu ilke Uzay Andlaşması m.9 da şu şekilde düzenleme altına alınmıştır: “*Andlaşmaya Taraf Devletler, ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayın keşfi ve kullanılmasında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerine dayanacaklar ve ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzaydaki bütün faaliyetlerini, Andlaşmaya Taraf diğer bütün Devletlerin mukabil menfaatlerini gereği veçhile dikkate almak sureti ile yürüteceklerdir.*”⁴²⁶

Bu madde kapsamında getirilen diğer bir önemli düzenleme devletlerin uzay faaliyetlerini gerçekleştirirken saygı yükümlülüğüne (*due regard*⁴²⁷) uygun davranmasıdır⁴²⁸. Bu ilke kapsamında devletlerin uzay faaliyetlerini gerçekleştirirken diğer taraf devletlerin çıkarlarına saygı göstermesi beklenmektedir⁴²⁹. Bu ilke ile beraber uzay hukukunda özen yükümlülüğü (*due diligence*⁴³⁰) ilkesi de önemli bir yere sahiptir. Uzay faaliyetleri yapıları gereği tehlikeli faaliyetlerdir. Bu kapsamda özen yükümlülüğü önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu ilke kapsamında devletlerin temel yükümlülükleri şu

⁴²² Sur-2010, 257; Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 324.

⁴²³ Keyuan Zou, “Peaceful Use of the Sea and Military Intelligence Gathering in the EEZ,” *Asian Yearbook of International Law* 22, (2016), 163.

⁴²⁴ Sur-2010, 257, 263.

⁴²⁵ Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 325.

⁴²⁶ Uzay Andlaşması m.9, Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 437.

⁴²⁷ *Due regard* ilkesi kapsamında genel olarak devletlerin birbirlerinin çıkarlarına ve haklarına saygı gösterme ve iyi niyet ilkesini gözetme yükümlülüğü gündeme gelir. Caroline E. Foster, “Due Regard and Due Diligence”, in *Global Regulatory Standards in Environmental and Health Disputes: Regulatory Coherence, Due Regard, and Due Diligence*, (Oxford: Oxford Academic, Online, 19 Ağustos 2021); 93. *Due diligence* ilkesi kapsamında ise tehlikeli faaliyetleri gerçekleştiren devletlerin faaliyetleri süresince özen yükümlülüğüne uygun davranması kastedilmektedir. Alice Ollino, *Due Diligence in International Law*, (Milano, Cambridge University Press, 2022); 6-7.

⁴²⁸ Uzay Andlaşması m.9.

⁴²⁹ UN General Assambly, Bildiri no. A /RES/62/217, Preamble, para. 28.

⁴³⁰ Bu ilke aslen Sorumluluk Andlaşması m.3 kapsamında tartışılmaktadır ve daha çok kusur ve ihmal kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Setsuko Aoki, “The Standard of Due Diligence in Operating a Space Object”, *International Institute of Space Law* 55, 2012, 394-397. (Aoki-2012)

şekilde belirtilmektedir: “i- etkin ulusal mevzuat, ii- ilgili devlet kurumları tarafından etkin kontrol ve sürekli denetim ve iii- ihlal durumlarında kanuni yaptırım⁴³¹.”

Uzayda işbirliğinin ön plana çıktığı diğer bir konu ise astronotların korunmasına ilişkindir. 1967 yılında kabul edilen Astronotların Kurtarılması Andlaşması kapsamında devletler arasında işbirliği esas alınmıştır⁴³². Söz konusu Andlaşma kapsamında başka bir fırlatan devlet adına görev yapan personel, taraf bir devletin ülkesine veya yetkisi altındaki herhangi bir yere iniş yaparsa, taraf devlet onları kurtarmak için gerekli adımları atmalı ve onlara ihtiyaçları olan yardımı sağlamalıdır⁴³³. Benzer şekilde uzay aracı personelinin açık denizler gibi hiçbir devletin yetkisi altında olmayan yerlere iniş yapması halinde taraf devletler, hızlı bir şekilde kurtarılmalarını sağlamak için arama ve kurtarma operasyonlarına yardım etmekle görevlendirilmiştir⁴³⁴. Bu Andlaşma kapsamında uzay personelinin teslim edilmesi gereken kişi ‘fırlatma otoritesi’ (*launching authority*) şeklinde ifade edilmiştir. Fırlatma otoritesine ilişkin tanım ise Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.6 kapsamında getirilmiştir. Buna göre fırlatma otoritesi genel olarak fırlatmadan sorumlu devleti ifade etmektedir⁴³⁵. Fırlatmadan bir uluslararası örgütün sorumlu olması halinde ise uluslararası örgüte üye devletlerin çoğunluğunun Uzay Andlaşmasına taraf olması ve söz konusu kuruluşun hak ve yükümlülüklerini kabul ettiğini beyan etmesi durumunda, her bir devlet fırlatma otoritesi kabul edilebilecektir⁴³⁶.

1- Uzay Faaliyetlerinin Kapsamı

Uzay Hukukunun kapsamının belirlenebilmesi için atılması gereken adımlardan ilki uzayın kapsamını ve nereden başladığını ele almaktır. Uzay Hukukunun düzenlemeleri sadece uzay boşluğunu değil uzayda yer alan gök cisimlerini de kapsamaktadır⁴³⁷. Ancak uzay ile hava sahasının ayrıldığı kısım ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Bu

⁴³¹ Aoki-2012, 397.

⁴³² Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.5.

⁴³³ Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.2.

⁴³⁴ Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.3.

⁴³⁵ Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.6.

⁴³⁶ Astronotların Kurtarılması Andlaşması m.6.

⁴³⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, (Ankara, Turhan Kitabevi, 20. Baskı, 2021), 322. (Pazarcı- Uluslararası Hukuk).

tartışmaların odak noktaları üç başlık altında sıralanabilir: i- Hava sahasının genişliği, ii- Dış uzay kavramı, iii-Ay ve diğer gök cisimlerinin statüsü⁴³⁸.

a. Hava Sahasının Genişliği ve Dış Uzay Kavramı

Uzayın nereden başladığına ilişkin tartışmalar ilk uydunun uzaya fırlatılmasından bu yana devam etmektedir⁴³⁹. İlk uydunun fırlatılmasından önce hava sahasının sahip olduğu egemenliğin nereye kadar uzandığı tartışılmamakta ve bunun sonsuza kadar gidebileceği varsayılmaktaydı⁴⁴⁰. Nitekim uzay faaliyetlerinin yaygınlaşması ile birlikte uzayın hava sahasından ayrıldığı noktanın tespiti uzay hukuku normlarının gelişimi açısından oldukça önemli bir tartışma haline gelmiştir. Hava sahasının hukuki statüsü ve devlete sağladığı hakların ve yükümlülüklerin niteliği sebebiyle belirli bir sınırın çizilebilmesi konusunda ciddi görüş ayrılıkları söz konusu olmaktadır⁴⁴¹. Genel kabul gören yaklaşım, hava sahasının yeryüzünden 100 km yüksekliği kapsaması gerektiğini iddia etmektedir⁴⁴². Bu kapsamda, değerlendirmenin dünya atmosferinin yoğunluğunun uçak uçuşunu nasıl etkilediğine göre yapıldığı söylenebilir⁴⁴³.

Uzayın başlangıcının neresi olduğuna ilişkin sorunun cevabı bugün de gerek doktrinde gerek BM bünyesinde tartışmalara konu olmakla birlikte henüz kesin bir cevaba ulaşılamamıştır⁴⁴⁴. 1959 yılında UNCOPUOS *Ad Hoc* komitesi tarafından uzay ve hava sahası arasındaki sınıra ilişkin bir düzenleme çalışması, gündeme getirilmiştir⁴⁴⁵. Ancak söz konusu tarihte konu öncelikli incelemeye uygun bulunmamış ve bir kenara koyulmuştur. Bu durumun ardından günümüze değin devam eden tartışmalar başlamıştır. Bu sınırın kesin olarak belirlenememesinin arkasında yatan bilimsel sebebin temelde

⁴³⁸ Cheng-Legal Status; 91.

⁴³⁹ Ayten Selin Doğan, *Uzay Hukukunda Milli İktisaba Konu Olmama İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi*, (Adalet, Ankara, 2022) 76 (Doğan-2022); Kaşıkara-2017, 17.

⁴⁴⁰ Doğan-2022, 76; Christy Collis, "Territories beyond possession? Antarctica and Outer Space", *The Polar Journal* 7, sayı 2, (2017), 295.

⁴⁴¹ Katherina M. Gorove, "Delimitation of Outerspace and the Aerospace Object- Where is the Law," *Journal of Space Law* 28, sayı 11 (2000), 15, (Gorove-2000).

⁴⁴² Sprankling-2014, 171.

⁴⁴³ Sprankling-2014, 171.

⁴⁴⁴ Pazarcı-Pozitif Uzay, 227-228.

⁴⁴⁵ Cheng-Legal Status; 93.

dünya atmosferinin üst sınırının kesin olarak tespit edilememesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir⁴⁴⁶.

Doktrinde uzayın başladığı sınıra ilişkin görüşler ise genel olarak şu şekildedir: sınırın 1) hava araçları için uçuşa uygun olan son noktadan, 2) atmosferin bittiği noktadan⁴⁴⁷, 3) yer çekiminin bittiği noktadan veya 4) devletin güvenliğinin gerektirdiği noktadan oluşması⁴⁴⁸. Uzayın sınırı konusunda belirsizlik olduğuna değinmiştik. Bir önceki bölümde ele alındığı üzere hava ülkesi devletlerin egemenliğine tabidir. Bu sebeple uzay ve hava sahası arasında sınırın belirlenmesi devletlerin yetkisinin tespitinde önem arz etmektedir⁴⁴⁹. Benzer şekilde uzay hukukunun sağlıklı gelişimi açısından da bir sınırın belirlenmesinin önemli olduğu yıllardır doktrinde vurgulanmaktadır⁴⁵⁰.

Hava sahası ve uzay arasındaki sınırın belirlenmesi sadece egemenlik ve yetki alanında bir farklılık oluşturmamaktadır aynı zamanda hangi uluslararası hukuk kurallarının uygulama alanı bulacağı da tartışma konusu olmaktadır⁴⁵¹. Örneğin, Uzay Hukukunda geçerli olan barışçıl amaçlarla kullanma ilkesi hava hukukunda katı bir düzenleme olarak yer almamaktadır ve hava hukukunda askeri araçlar belirli şartlar altında kabul görebilmektedir⁴⁵². Ancak daha önce değinildiği üzere Uzay Hukukunda Uzay

⁴⁴⁶ Bkz. Oduntan-2019, 284; I.H.Ph. Diederiks-Verschoor & V. Kopal, *An Introduction to Space Law*, (Kluwer Law International, 3. Baskı, 2008); 17-18; Gorove-2000, 11; Merve Erdem, “Uzaya İlişkin Birleşmiş Milletler Antlaşmaları ile Öngörülen Rejimin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi” (Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2011) 9-12. (Erdem-2011) 128; Kaşıkara-2017, 19.

⁴⁴⁷ Doğan-2022, 77.

⁴⁴⁸ Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 322.

⁴⁴⁹ Hava sahası ve Uzay arasındaki sınırın belirlenmesinin önemine ilişkin güzel bir örnek olarak casus balonları gösterilebilir. Yakın bir tarihte ABD ve Çin arasında Çin’e ait bir gözetleme balonunun (*surveillance balloon*) ABD hava sahasında faaliyet yürütmesinden kaynaklı bir tartışma yaşanmıştır. Söz konusu balon ABD kuvvetleri tarafından vurularak düşürülmüştür. Bu olayın ardından balonun hava sahasında veya uzayda seyahat etmesine göre değişik hukuki rejimlerin söz konusu olacağı kabul edilmiştir. Sonuçta uluslararası hava hukuku ve uzay hukuku kapsamındaki düzenlemeler bağlamında tartışmalar ele alınmıştır. Söz konusu iki alandan hangisinin kapsamına girdiğine göre farklı hukuki sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bkz. Batuhan Betin, “Skies, Spies, and Scientific Surveys – The Legal Aspects of Chinese Unmanned Balloon Flight Over American Territory” *Ejil Talk* <https://www.ejiltalk.org/skies-spies-and-scientific-surveys-the-legal-aspects-of-chinese-unmanned-balloon-flight-over-american-territory/> (E.T: 13.04.23)

⁴⁵⁰ Meray-1964, 128.

⁴⁵¹ Cheng-Legal Status; 94.

⁴⁵² Uluslararası hava hukuku kapsamında askeri hava araçlarına ilişkin ayrıntılı bir düzenleme yer almamakla birlikte uluslararası hukuk kapsamında tamamen görmezden gelinmiş de değildir. Örneğin Paris Andlaşması m.32 kapsamında getirilen düzenlemede taraf devletlerin askeri uçaklarının diğer bir taraf devletin ülkeleri üzerinden uçuş yapmadan önce izin alması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.

Andlaşması bağlamında askeri faaliyetlerin yasak olduğu kabul edilmektedir⁴⁵³. Bu kapsamda savunma amaçlı askeri faaliyetlerin de yasak kapsamında olduğu ve askeri personel veya ekipmanın ancak bilimsel amaçlara hizmet etmesi halinde uygun bulunacağı kabul edilmektedir⁴⁵⁴.

Bununla birlikte uzay hukuku bünyesinde getirilen andlaşmalarda sıklıkla geçmekle birlikte ‘dış uzay,’ kavramının tanımı herhangi bir andlaşmada yer almamaktadır⁴⁵⁵. Bu kavramın temel olarak atmosfer ile atmosfer dışına uzanan uzay arasındaki kademeli geçiş dikkate alınarak ortaya atıldığı söylenebilir⁴⁵⁶. Bu kapsamda dünyaya çevresinde yer alan atmosferdeki faaliyetlerin uluslararası hava hukuku, atmosfer ötesindeki faaliyetlerin ise uzay hukuku bünyesinde yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁵⁷. Bu kapsamda hava-uzayı(*airspace*) ve dış uzay(*outerspace*), kavramları geliştirilmiş ve hava uzayı kavramının içine atmosferin de dahil edilebileceği ve sonuç olarak de devletlerin egemenliklerinin buraya uzayabileceği savunulmuştur⁴⁵⁸.

b. Ay ve Diğer Gök Cisimlerinin Statüsü ve İnsanlığın Ortak Mirası Kavramı

Antarktika⁴⁵⁹ gibi uzayda da devletlerin egemenliğe dayalı iddiaları yasaklanmıştır⁴⁶⁰. Bu yasak ile birlikte uzay Hukuku kapsamında dikkate alınması gereken diğer bir kurum ise insanlığın ortak mirası kavramıdır. Uzay Hukuku kapsamında bu kavram Ay Andlaşması m.11 kapsamında gündeme getirilmiştir⁴⁶¹. İnsanlığın ortak mirası kavramı ile

Michel Bourbonniere, “Military Aircraft and International Law: Chicago OPUS 3”, *Journal of Air Law and Commerce* 66, sayı 3, (2001): 891.

⁴⁵³ Uzay Andlaşması, m.3.

⁴⁵⁴ Nair, K.K. “The Principle of Peaceful Use of Outer Space: Reviewing the Scope of “Peaceful” in the Changed Context” içinde, *Small Satellites and Sustainable Development- Solutions in International Space Law*, (Springer, Cham, 2019); 11.

⁴⁵⁵ Vladlen S Vereshchetin, “Outer Space,” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, (2006), 1 (Vereshchetin-2006).

⁴⁵⁶ Vereshchetin-2006, 1; Meray-1964, 115.

⁴⁵⁷ Vereshchetin-2006, 1.

⁴⁵⁸ Meray-1964, 122-124.

⁴⁵⁹ Antarktika Andlaşması m.4.

⁴⁶⁰ Uzay Andlaşması, m.1/2 ve 2. (Uzay Andlaşması)

⁴⁶¹ Ay Andlaşması, m.11: “Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayda faaliyet gösteren Andlaşmaya Taraf Devletler, uzayın barışçı amaçlarla keşfi ve kullanılması koşullarında milletlerarası işbirliğini teşvik etmek maksadıyla, bu gibi faaliyetlerin mahiyeti, yürütülmesi, ifa edildikleri yerler ve sonuçlar hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, halka ve milletlerarası bilim topluluğuna mümkün ve

ilişkilendirilen belirli kavramlar veya sorumluluklar söz konusudur. Bunlar genel hatları ile şu şekilde ifade edilmektedir: i- egemenlik yasağı, ii-söz konusu alan üzerindeki mallara ilişkin hakların tüm insanlığa verilmesi, iii-çevrenin korunması, iv-barışçıl amaçlarla kullanma, v-eşit ve adil paylaşım, vi-ortak yönetim biçiminin benimsenmesi⁴⁶².

Belirtmek gerekir ki tüm insanlığın ortak mirası ilkesi, uzayın egemenliğe tabi olmadığı kuralı ile farklılık göstermektedir⁴⁶³. Bu iki normdan biri negatif biri pozitif nitelikte sorumluluk doğurmaktadır. Egemenliğe tabi olmama kapsamında devletlere negatif bir yükümlülük yüklenmiştir ancak insanlığın ortak mirası kavramı devletlere insanlığın ortak çıkarlarını önceliklendirme sorumluluğu yüklemektedir⁴⁶⁴. Bu durum eşit ve adil paylaşım ilkesi ile ilişkilidir⁴⁶⁵. Nitekim eşit ve adil paylaşım ilkesinin, insanlığın ortak mirası kavramının ayrılmaz bir parçası olduğu savunulmaktadır⁴⁶⁶. Bununla birlikte, uzay hukuku kapsamında adil ve eşit paylaşım yükümlülüğü tartışmalıdır⁴⁶⁷.

Uzay hukukunda bu yükümlülüğün kaynağı Uzay Andlaşması m.1 olarak gösterilmektedir⁴⁶⁸. Ancak Uzay Andlaşması m.1 altında, bir uygulama mekanizması öngörülmediği ve madde metninde faydaların paylaştırılmasına ilişkin ifade yeterince açık olmadığı için⁴⁶⁹ bu yükümlülüğün hukuki bir yükümlülük olmadığı ve sadece gönüllülük esasına dayandığı savunulmaktadır⁴⁷⁰. Buna karşın, açık denizler ve uzay gibi ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerin ortak mülkiyet⁴⁷¹ statüsüne sahip olduğunu

kabil olan bilgileri vermek hususunda mutabık kalmışlardır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri, bu bilgileri alır almaz, derhal ve etkili bir şekilde dağıtmaya hazır olmalıdır.”

⁴⁶² Enver Arıkoğlu, “The Concept of the Common Heritage of Mankind and the Legal Status of Outer Space in International Law”, *Istanbul University Press*, (Uzay Ekonomisi, Uzay Hukuku ve Uzay Bilimleri Sempozyumu, 2021), 112. (Arıkoğlu-2021)

⁴⁶³ Daha fazla bilgi için Bkz. Arıkoğlu-2021, 111.

⁴⁶⁴ Arıkoğlu-2021, 111.

⁴⁶⁵ Aline Jaeckel, Jeff A. Ardron, Kristina M. Gjerde, “Sharing Benefits of the Common Heritage of Mankind – Is the Deep Seabed Mining Regime Ready?” *Marine Policy* 70, (2016), 199, (Jaeckel- 2016).

⁴⁶⁶ Jaeckel- 2016, 199.

⁴⁶⁷ Rossana Deplano, “Inclusive Space Law: the Concept of Benefit Sharing in the Outer Space Treaty,” *International and Comparative Law Quarterly* 72, (2023), 672 (Deplano-2023).

⁴⁶⁸ Bkz. Uzay Andlaşması m.1/1.

⁴⁶⁹ Deplano-2023, 677.

⁴⁷⁰ Deplano-2023, 672.

⁴⁷¹ Belirtmek gerekir ki uzayda mülkiyet hakkından ne anlaşılması gerektiği tartışmalıdır. Bunun temelinde uluslararası hukuk kapsamında temel bir mülkiyet tanımlamasının yapılmaması yer almaktadır. Bkz. Dexter Pormento Bano, Don Lavoie Fellow, Mercatus Center, “Property Rights on the Moon and Other Celestial Bodies – A Critical Analysis” *Vikrant Pachnanda Law Chambers*, (2023), 3. Uzayda mülkiyet hakkının mümkün olabileceğini savunan görüşler devletlerin ulusal düzenlemeler yolu ile kendi vatandaşlarına uzayda mülkiyet hakkı edinimini sağlayabileceğini savunmaktadır. Buna

iddia edenler de vardır⁴⁷². Bu kapsamda Uzay Andlaşması m.1 geniş bir şekilde yorumlanmakta ve uzayın tüm insanlığa tanınmış bir alan niteliğine sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır⁴⁷³. Buna ek olarak gittikçe daha fazla devletin uzay faaliyetlerine başlamasının tüm insanlığın ortak mirası kavramını pekiştirdiği savunulmaktadır⁴⁷⁴.

Uzay hukuku kapsamında açık bir şekilde insanlığın ortak mirası kavramına değinen düzenleme ise Ay Andlaşması m.4'tür⁴⁷⁵. Bu düzenlemeye ek olarak Ay Andlaşması m.11 kapsamında Ay ve onun doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğu düzenlenmiştir⁴⁷⁶. Ancak Ay Andlaşması, uluslararası alanda kabul görmediği ve oldukça az devlet tarafından imzalandığı için başarısız bir andlaşma olarak nitelendirilmektedir⁴⁷⁷. Uzay Andlaşması kapsamında getirilen uzay faaliyetlerinin “tüm devletlerin yararına ve çıkarlarına yönelik” olarak gerçekleştirilmesi ilkesi de tam olarak insanlığın ortak mirası kavramına hizmet etmemektedir⁴⁷⁸. Çünkü uzay hukukunun gelişiminde rol oynayan diğer andlaşmalarda insanlığın ortak mirası ilkesi yer almamaktadır. Bunlara ek olarak Uzay Andlaşması kapsamında getirilen ilke ile Ay Andlaşması m.4⁴⁷⁹ ve m.11⁴⁸⁰

temel dayanak olarak ise devletlerin uluslararası yükümlülüklerine saygı gösterdiği sürece hareket serbestisine sahip olduğu ve halihazırda mevcut olan düzenlemelerde açık bir hüküm yer almadığı için uluslararası hukukun ihlal edilmeyeceği üzerinedir. Bkz. John Myers, “*Extraterrestrial Property Rights: Utilizing the Resources of the Final Frontier*” 77 San Diego International Law Journal 18, (2016), 112. Buna ek olarak insanlığın ortak mirası kavramının mülkiyetten çok söz konusu alanın tüm insanlığın çıkarları dikkate alınarak kullanılmasına odaklandığı belirtilmektedir. Carol, Buxton, “*Property in Outer Space: The Common Heritage of Mankind Principle vs. the First in Time, First in Right, Rule of Property*” 4 Journal of Air Law and Commerce 69, (2004), 692. Bu kapsamda, ortak mülkiyet kavramı, mülkiyet yaklaşımını ön plana alması ile insanlığın ortak mirası kavramından ayrılmaktadır. AA Cocca, ‘Property Rights on the Moon and Celestial Bodies’ (1996) Proc. Colloq. L. Outer Space 9, sayı 39, 17.

⁴⁷² Deplano-2023, 673.

⁴⁷³ Stephen Hobe, “Art.I”, *Cologne Commentary on Space Law, Vol. 1* (Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl et al. Eds., 2009), (Hobe-Commentary, 2009), 41.

⁴⁷⁴ Hobe-Commentary, 2009, 41.

⁴⁷⁵ Ay Andlaşması m.4/1: “Ayın keşfi ve kullanılması tüm insanlığın ortak alanı olacak ve ekonomik veya bilimsel gelişmişlik derecelerine bakılmaksızın tüm ülkelerin yararına ve çıkarlarına uygun olarak gerçekleştirilecektir.”

⁴⁷⁶ Ay Andlaşması, m.11/1.

⁴⁷⁷ Deplano-2023, 681.

⁴⁷⁸ Uzay Andlaşması m.1/1.

⁴⁷⁹ Ay Andlaşması m.4/1: “Ay’ın keşfi ve kullanımı tüm insanlığın ilgi alanı olacaktır ve ekonomik veya bilimsel gelişmişlik derecelerine bakılmaksızın tüm devletlerin fayda ve çıkarlarına yönelik olarak yürütülecektir.”

⁴⁸⁰ Ay Andlaşması m.11: “Bu Anlaşmaya taraf devletler, işbu vesileyle, Ay’ın doğal kaynaklarının işletilmesini mümkün hale getirmek üzere, uygun prosedürler de dahil olmak üzere uluslararası bir rejim oluşturmayı taahhüt ederler.”

kapsamında getirilen düzenlemelerden farklı⁴⁸¹ olarak, uzay faaliyetlerinden elde edilen faydaların diğer devletler ile eşit bir şekilde paylaşılmasının gerekmediği iddia edilmektedir⁴⁸². Ay Andlaşması kapsamında getirilen düzenlemelerin uluslararası deniz hukuku ile paralel bir çizgide kaleme alındığı ve insanlığın ortak mirası kavramını kabul ettiği söylenebilir⁴⁸³. Ancak Ay Andlaşması devletler arasında yaygın bir uygulama alanı bulmadığı için insanlığın ortak mirası kavramı uzay hukukunda etkin bir uygulamaya sahip değildir⁴⁸⁴.

c. Ulusal İktisaba Konu Olmama İlkesi

Uzay Andlaşması kapsamında getirilen en önemli düzenlemelerden biri de ulusal iktisaba konu olmama ilkesidir: “Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzay, egemenlik ilânı, kullanma ve işgal suretiyle veya diğer herhangi bir suretle millî iktisaba konu olamaz.”⁴⁸⁵

Uzay Andlaşması m.2’de yer alan düzenleme yorumlanırken Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS) m.31⁴⁸⁶ kapsamında getirilen yorum kurallarının dikkate alınması gerekir. Bu kapsamda genel fikir, Uzay Andlaşması m.2 kapsamında devletlerin uluslararası hukuka göre uygulayabilecekleri egemenlikten kaynaklanan herhangi bir hakkını ortadan kaldırılmaktan ziyade uzayda ülkesel egemenliğin uygulanmasını yasakladığını kabul etmektedir⁴⁸⁷. Belirtmek gerekir ki bu kuralın, devletler arasında yaygın ve sistematik bir uygulama ve kabule ulaşmasının bir sonucu olarak artık bir uluslararası teamül hukuku kuralı haline geldiği savunulmaktadır⁴⁸⁸. Hatta bununda

⁴⁸¹ Bu kapsamda Uzay Andlaşması m.2 kapsamında getirilen ulusal iktisaba konu olmama ilkesi ve Ay Andlaşması m.11 arasındaki farkın da vergulanması önemlidir. Nitekim özellikle amaçsal olarak bu iki ilkenin birbirinden farklı konuları ele aldığı belirtilmektedir. Bkz. Doğan-2022, 54.

⁴⁸² Arıkoğlu-2021, 114.

⁴⁸³ Keyuan-1991, 183.

⁴⁸⁴ Deplano-2023, 681.

⁴⁸⁵ Uzay Andlaşması m.2. Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 436.

⁴⁸⁶ BM, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, *United Nations, Treaty Series*, 1155 (22 Mayıs 1969) m. 31, çeviri için bkz. Gündüz-2015, 771.

⁴⁸⁷ Paliouras-2015, 44; V. S. Vereshchetin, “State Sovereignty and Use of Outer Space for Applied Purposes,” *Soviet Law and Government* 15, (1976), 79-80.

⁴⁸⁸ Paliouras-2015, 38.

ilerisine giderek uzayın egemenliğe konu olamayacağına ilişkin kuralın bir *jus cogens* norm niteliği kazandığı da savunulmaktadır⁴⁸⁹.

Ulusal iktisaba konu olmama ilkesi, insanlığın ortak mirası⁴⁹⁰ kavramından farklı bir niteliğe sahiptir⁴⁹¹. İnsanlığın ortak mirası kavramının, özellikle uzay kaynaklarının kullanımı ile ilişkilendirilmesi sebebiyle ticari amaçlarla gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin olduğu kabul edilmektedir⁴⁹². Bu ilke kendi içinde adil ve eşit paylaşım ilkesi gibi pozitif yükümlülükler taşımaktadır⁴⁹³. Ulusal iktisaba konu olmama ilkesinin ise negatif bir yükümlülük getirdiği ve daha çok devlet egemenliğini merkeze alan bir yaklaşıma sahip olduğu belirtilmektedir⁴⁹⁴. Buna ek olarak, Uzay Andlaşması m.1 kapsamında getirilen uzay faaliyetlerinin diğer devletlerin çıkarlarını gözetilerek gerçekleştirilmesi ilkesinin de insanlığın ortak mirası kavramından farklı olduğu⁴⁹⁵ ancak birbirlerini destekledikleri söylenebilir⁴⁹⁶.

Ulusal iktisaba konu olmama ilkesinin günümüzde en tartışmalı noktalarından biri de uzay madenciliği faaliyetleri kapsamındadır⁴⁹⁷. Uzayda yürütülen madencilik çalışmalarının bilimsel amaçlarla gerçekleştirilmesine yönelik bir düzenleme mevcut olmamakla birlikte tartışmalar genel hatları ile ticari madencilik faaliyetlerine odaklanmaktadır⁴⁹⁸. Doktrinde ileri sürülen görüşlerden ilkinde göre Uzay Andlaşması m.2 ile yapılması planlanan şey aslında devletlerin uzayda “egemenliğini” ve ülkesel veya ülke dışı yetkisini önlemektir⁴⁹⁹. Bu kapsamda kısıtlamanın yapısı aslında devletler özelinde yorumlanmış olmaktadır. Nitekim bu durumun madde katı bir şekilde

⁴⁸⁹ G.S. Sachdeva, “Select Tenets of Space Law as Jus Cogens” içinde *Recent Developments in Space Law: Opportunities & Challenges*, (R. Venkata Rao • V. Gopalakrishnan Kumar Abhijeet ed. Springer, 2017) 18-19 (Sachdeva-Select Tenets); Bektaş-2023, 83.

⁴⁹⁰ Ay Andlaşması m.11.

⁴⁹¹ Doğan-2022, 54; Sachdeva-Select Tenets 18.

⁴⁹² Doğan-2022, 54; Frans G. von der Dunk, “Back in Business? The Moon Agreement, Private Actors and Possible Commercial Exploitation of the Moon and Its Natural Resources” Moon Proceeding Workshop session five, McGill Üniversitesi, 2006, 250 (von der Dunk-Back in Business).

⁴⁹³ Zou Keyuan, “The Common Heritage of Mankind and the Antarctic Treaty System” *Netherlands International Law Review*, 38, sayı 2, (Ağustos 1991): 183.

⁴⁹⁴ Von der Dunk-Back in Business, 250.

⁴⁹⁵ Doğan-2022, 54.

⁴⁹⁶ Doğan-2022, 54; von der Dunk-Back in Business, 252; Sachdeva-Select Tenets, 18.

⁴⁹⁷ Günel-2016, 121.

⁴⁹⁸ Günel-2016, 136.

⁴⁹⁹ Ram S. Jakhu & Steven Freeland, “Art.II”, *Cologne Commentary on Space Law, Vol. 1* (Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl et al. eds., 2009), 48 (Ram S. Jakhu & Steven Freeland).

yorumlandığında, bireysel iktisapları yasaklamayabileceği savunulmaktadır⁵⁰⁰. Ancak bir devletin vatandaşlarının, herhangi bir gök cismi üzerinde kalıcı bir yerleşim yeri kurmaları veya bunun devletin egemenliği altına alarak ticari faaliyetlerde bulunmaları halinde, bu durumun ulusal iktisaba konu olmama ilkesini ihlal edebileceği kabul edilmektedir⁵⁰¹. Belirtmek gerekir ki bunun bir devletin egemen otoritesi altında gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir⁵⁰². Bu durumda artık belirli bir alanda bir hukuk düzeni kurulmuş olmaktadır ve hangi devletin hukuku uygulanırsa onun egemenliğinin uzayda geçerli kılındığını ileri sürmek mümkün olabilmektedir. Bunun temel sebebi olarak işgal kavramının genel olarak devletler tarafından belirli bir bölgede etkin bir şekilde kurulan yetki ile ilgili olması gösterilebilir⁵⁰³. Bu bağlamda benzer bir görüş ise ulusal iktisaba konu olmama ilkenin aslında toprak edinimini kısıtladığını ve bu topraklardan elde edilen kaynaklar için geçerli olmadığını savunan görüşler vardır⁵⁰⁴. Buna karşın doktrinde bir görüş devletler yönünden getirilen bu kısıtlamanın onların vatandaşlarına da sirayet edeceğini ve bu sebeple özel şirketlerin veya kişilerin mülkiyet hakkını da etkileyeceği savunulmuştur⁵⁰⁵. Bununla birlikte, Uzay Andlaşması m.1 kapsamında devletlere getirilen “kullanım ve keşif” hakkının ekonomik uzay faaliyetlerini de kapsamına alabileceğinden⁵⁰⁶ yola çıkarak uzay madenciligi faaliyetlerinin ticari olarak yürütülmesinin mümkün olabileceği de ifade edilmektedir⁵⁰⁷. Ancak kanaatimizce, uzay kaynaklarının kullanımının mümkün olduğunu kabul etmek ancak eşit ve adil paylaşımın uzay faaliyetlerine uygulanması yolu ile yürütülmelidir⁵⁰⁸.

⁵⁰⁰ Kurt Anderson Baca, “Property Rights in Outer Space”, *Journal of Air Law and Commerce* 58, sayı 4, (1993): 1065; (Anderson Baca).

⁵⁰¹ Anderson Baca; 1065.

⁵⁰² Anderson Baca; 1065.

⁵⁰³ Bkz. Second International Peace Conference, The Hague, *Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, (18 Ekim 1907) m.42; Dahaz fazla bilgi için bkz. Conor McCarthy, “The Paradox of the International Law of Military Occupation,” *Journal of Conflict & Security Law* 10, sayı 1, (2005), 44.

⁵⁰⁴ Jijo George Cherian & Job Abraham, “Concept of Private Property in Space – An Analysis”, *Journal of International Commercial Law and Technology* 2, sayı 4, (2007): 213. (Cherian & Abraham-2007).

⁵⁰⁵ Cherian & Abraham-2007, 213.

⁵⁰⁶ Stephen Hobe, “Art.I”, *Cologne Commentary on Space Law*, Vol. 1 (Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl et al. eds., 2009), 35; Günel-2016, 136.

⁵⁰⁷ Günel-2016, 137.

⁵⁰⁸ Rossana Deplano, “Inclusive Space Law: the Concept of Benefit Sharing in the Outer Space Treaty”, *International and Comparative Law Quarterly* 72, (2023) 672; Fegna Xu & Jinyuan Su, “Towards a legal regime of benefits sharing for space mining: With some experience from the Area”, *Resources Policy*, 76 (2022), 3.

Uzay Andlaşması m. 2 özelinde, özellikle işgal kavramını ele almakta fayda görüyoruz. Nitekim uluslararası hukuk nezdinde farklı ülkesel egemenlik kurma ilkeleri sayılmakla birlikte⁵⁰⁹ işgalin, özellikle daha önceden herhangi bir devletin egemenliğinde yer almayan bölgeler açısından özel bir önemi vardır. İşgalin daha önce herhangi bir devletin egemenliği altında olmayan, *terra nullius* toprak parçası üzerinde egemenlik iddia etmenin tek yolu olduğu kabul edilmektedir⁵¹⁰.

İşgalin uluslararası hukuk kapsamında genel olarak iki temel unsurdan oluştuğu kabul edilmektedir: i- söz konusu bölgede devletin etkin bir kontrol kurması ve ii- devletin söz konusu bölgede etkin kontrol kurmaya yönelik bir niyetinin olması⁵¹¹. Belirli bir bölgede etkin kontrolün sağlanıp sağlanmadığı, o bölgede bir devletin yetkisinin varlığı ve devamlılığı ile ilişkilendirilmektedir⁵¹². Uzayda bu sebeple işgalin varlığının söz konusu olup olamayacağı tartışmalıdır. Ancak bir bölgede ne şekilde etkin kontrolün sağlandığının varsayılacağı tartışmalıdır ve her olay özelinde ayrı değerlendirilmektedir⁵¹³. Etkin kontrol kavramının uzayda, söz konusu alanın özellikleri veya koşulları dikkate alındığında nispeten esnek bir şekilde değerlendirildiği iddia edilmektedir⁵¹⁴. Ayrıca, gelişen teknolojiler ile uzay faaliyetlerinin kapsamının genişleyebileceği söylenebilir.

⁵⁰⁹ Shaw 2017- 157-163.

⁵¹⁰ Paliouras-2015, 39.

⁵¹¹ Orakhelashvili-2022, 145.

⁵¹² Tristan Ferraro, "Determining the Beginning and End of an Occupation under International Humanitarian Law," International Review of the Res Cross 94, sayı 885, (2012), 141 (Ferraro-2012).

⁵¹³ Bkz. *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo*, (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Mahkeme Kararı, (19 Aralık 2005), 230; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Prosecutor v. Mladen Naletilic, Vinko Martinovic* Mahkeme Kararı, (no: IT-98-34-T, 31 Mart 2003), 73-74.

⁵¹⁴ Paliouras-2015, 39; Orakhelashvili-2022, 149.

Uzay Andlaşması m.2 kapsamında düzenlenen ulusal iktisap yasağının⁵¹⁵ temel amacı uzayda egemenlik kazanımının engellenmesidir⁵¹⁶. Buna karşılık, işgalin genel yapısı ve nitelikleri dikkate alındığında uzayda bir *corpus occupandi* (fiili hakimiyet) kurulması mümkün olmadığı için aslında Uzay Andlaşması m.2 bağlamında ulusal iktisap yasağı getirilmemiş olsa dahi uzayda egemenlik kurulmasının mümkün olmayacağı iddia edilmektedir⁵¹⁷. Bunun altında yatan temel sebep olarak teknolojik yetersizlikler gösterilmektedir. İşgalin varlığından söz edilebilmesi için gerekli olan etkin kontrol kıstasının temelinde devletlerin bölgede yetki icra etmesi yatmaktadır⁵¹⁸. Bu yetkinin varlığının ise işgali gerçekleştiren devletin askeri⁵¹⁹ veya idari personelinin⁵²⁰ söz konusu bölgedeki mevcudiyetini gerekli kıldığı ifade edilmektedir⁵²¹. Ancak belirli bir insan grubunun uzayda varlığını uzun süreli olarak sürdürmesi henüz çok mümkün olmadığı için uzayda yer alan belirli bir bölge veya gök cismi üzerindeki alanda etkin bir kontrolün sağlanmasının günümüzde mümkün görünmediği iddia edilmektedir⁵²².

Belirtmek gerekir ki uzay objeleri üzerindeki yetki ulusal iktisap yasağı kapsamına girmemektedir⁵²³. Aşağıda da ele alınacağı üzere, devletlerin uzaya gönderdiği uzay objeleri veya orada inşa ettikleri uzay tesisleri veya yapıları üzerinde gönderen devletin veya özel kişinin mülkiyet hakkı vardır ve aynı zamanda mal sahibi/sahipleri, Uzay Andlaşması m.7 bağlamında bu objelerin neden olduğu zarardan tek başına veya

⁵¹⁵ Ulusal iktisap yasağı kapsamında tartışılan diğer bir durum ise uzayda güvenli bölge ilan edilmesidir. Nitekim faaliyet gösteren uzay objelerinin artması bu araçlar arasında tehlikeli yakınlaşmaları da arttırmıştır. Bu durum da olası bir çarpışma riskini gündeme getirmektedir. Çare olarak uzayda güvenli bölge ilan edilmesi tartışılmıştır. Ancak güvenli bölgeler özellikle Uzay Andlaşması m.1 ve 2 kapsamında tartışılmalı bir durum oluşturmaktadır. Uzay Andlaşması m.1 kapsamında getirilen serbest erişim hakkı uyarınca devletler uzayda çalışma yaparken diğer devletlerin belirli bir noktaya erişimini kısıtlayamazlar. Uzayda güvenli bölge ilan edilmesi durumunda diğer devletlerin uzaya erişim hakkı belirli bir miktar kısıtlanmış olacaktır. Ancak buna rağmen uluslararası deniz hukuku kapsamında güvenli bölge ilan edilmesi ile de kıyaslayarak egemenlik iddiası taşımayan ve devletlerin erişim hakkını gereksiz yere ve aşırı ölçüde kısıtlamayan güvenli bölge ilanlarının hukuki olabileceği savunulmaktadır. Newsome- 2016, 63-70.

⁵¹⁶ Paliouras-2015, 42.

⁵¹⁷ Paliouras-2015, 42.

⁵¹⁸ Hague Konvansiyonu, m.42.

⁵¹⁹ Ferraro-2012, 144.

⁵²⁰ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri* 4. Kitap, (Turhan Kitapevi, 4. Baskı, 2020), 200 (Pazarcı-4.kitap-2020).

⁵²¹ Nitekim bu temel yaklaşım işgal kavramını diğer kavramlardan ayırmaktadır İstila durumunda bir devletin askeri veya idari personeli belirli bir bölgede varlığını göstermekte ancak devamlı olarak orada bulunmamaktadır. Bunun aksine işgalde varlığın devamlılığı aranmaktadır. Pazarcı-4.kitap-2020:199.

⁵²² Paliouras-2015, 42.

⁵²³ Bkz. Uzay Andlaşması m.8.

müştereke sorumlu tutulabilir⁵²⁴. Bu nedenle, uydular veya uzay istasyonları üzerinde devletler belirli bir sınıra kadar yetki sahibidir⁵²⁵. Nitekim ulusal iktisaba konu olmama ilkesinin uzayda yetkiyi tamamen dışlamadığı ve devletlerin uzayda bulunan kişiler, unsurlar veya objeler üzerinde yetki ve kontrol kullanabileceği kabul edilmektedir⁵²⁶. Ancak, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetki kullanımının uluslararası hukuk kuralları ile sınırlandırıldığı⁵²⁷ dikkate alındığında bu uzayda kabul edilen tek yetki kullanım biçimidir⁵²⁸. Nitekim Uzay Andlaşması, uzaya uygulanabilir bir uluslararası hukuk kuralı belirlemekten öte uzay objeleri veya personeli dışındaki birimler için yetkiye ilişkin düzenleme getirmemektedir⁵²⁹. Bu bakımdan uzaya fırlatılan objeler veya kurulan tesisler yukarıda incelediğimiz kısıtlamalara tabi değildir.

Ek olarak, yaşanan teknolojik gelişmeler ile uzay kaynaklarının kullanımı sorunu farklı bir boyuta taşınmıştır. Çünkü devletler Uzay Adlaşması kapsamında getirilen düzenlemeleri farklı şekillerde yorumlayabilmektedir. ABD ve Lüksemburg uzay faaliyetlerine ilişkin ulusal düzenlemelerinde uzay kaynaklarının mülkiyete konu olabileceğini kabul etmiştir⁵³⁰. ABD, 2015 yılında kabul ettiği Commercial Space Launch Competitiveness Act ile kendi şirketlerine "ABD'nin uluslararası yükümlülükleri de dahil olmak üzere yürürlükteki yasalara uygun olarak" uzaydan çıkarılan kaynaklara sahip olma ve bunları satma hakkını tanımıştır⁵³¹. Bu düzenleme, uluslararası yükümlülüklere atıf yapsa dahi uzay kaynakları üzerinde mülkiyet tanıdığı için büyük bir eleştiriri

⁵²⁴ Uzay Andlaşması, m. 7: “Ay ve diğer gök cisimleri dahil olmak üzere uzaya bir obje fırlatan veya fırlatmasını sağlayan Andlaşmaya taraf her Devlet ve ülkelerinden veya tesisinden objenin fırlatıldığı her taraf Devlet, bu tür bir obje veya bileşen parçaları vasıtasıyla, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere Dünya üzerinde, havada veya uzayda, başka bir taraf Devlete veya onun gerçek veya tüzel kişilerine verilen zarardan uluslararası olarak sorumludur.”

⁵²⁵ Henry R. Hertzfeld & Frans G. von der Dunk, “Bringing Space Law into the Commercial World: Property Rights without Sovereignty”, *Chicago Journal of International Law* 6, sayı.1 (2005), 82.

⁵²⁶ Bkz. P.J. Blount, “Jurisdiction in Outer Space: Challenges of Private Individuals in Space”, *Journal of Space Law* 33, (2007), 311 (Blount-2007).

⁵²⁷ Paliouras-2015, 44.

⁵²⁸ Blount-2007, 311.

⁵²⁹ Stephen Gorove, “Legal Problems of Manned Space Flight”, içinde *The Use of Airspace and Outer Space for All Mankind in the 21st Century* (Kluwer, Chia-jui Cheng ed. 1995); 246; Blount-2007, 311.

⁵³⁰ Arıkoğlu-2021, 114.

⁵³¹ Gbenga Oduntan, “Who owns space? US asteroid-mining act is dangerous and potentially illegal” (2015) <https://theconversation.com/who-owns-space-us-asteroid-mining-act-is-dangerous-and-potentially-illegal-51073> (E.T.: 18.04.23).

toplamıştır,⁵³² ancak uzay madenciliği rejimi bakımından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Çünkü devletlerin değişen yaklaşımlarına örnek teşkil etmektedir⁵³³.

Ek olarak ABD öncülüğünde ilan edilen Artemis Anlaşması ile, anlaşma taraflarının⁵³⁴ uzay hukuku kapsamında uzay kaynaklarının kullanımı sorunu ile ilgili bir değişiklik yapmaya çalıştıkları iddia edilmektedir⁵³⁵. Artemis Anlaşması 13 Ekim 2020 yılında Avustralya, Kanada, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından imzalanan ve uluslararası işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir belgedir⁵³⁶. Anlaşma hukuki olarak bağlayıcı bir yapıda değildir⁵³⁷. Artemis Anlaşması m.10/2 kapsamında ulusal iktisap yasağına ilişkin bir yorum yapılmıştır: “uzay kaynaklarının çıkarılması doğası gereği ulusal iktisap teşkil etmez⁵³⁸.” Doktrinde Artemis Anlaşması kapsamında getirilen uzay kaynaklarının kullanımı ve ticarileşme üzerine kuralların, Uzay Andlaşmasının yorumlanmasında bir sonraki uygulama teşkil edebileceği iddia edilmekle birlikte⁵³⁹ bazı görüşler tarafından Anlaşmanın sonraki uygulamanın şartlarını sağlamadığı ifade edilmektedir⁵⁴⁰. Bu kapsamda, iki temel kriterden bahsedilmektedir. i- Sonraki uygulamanın açık ve spesifik olması, ii- Sonraki uygulamanın zaman içinde tekrarlanması. Artemis Anlaşmasına taraf olan devletlerin sayısı ve Uzay Andlaşmasına taraf olan devletlerin sayısı dikkate alındığında, Anlaşma ikinci şartı sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında

⁵³² Bob Daemmerich “Russia Compares Trump’s Space Mining Order to Colonialism” (2020), <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/07/russia-compares-trumps-space-mining-order-to-colonialism-a69901> (E.T.: 18.04.23).

⁵³³ Oldukça fazla devletin taraf olması ile Artemis Anlaşması kapsamında getirilen kaynakların kullanımına ilişkin yaklaşım artık yaygın bir özellik kazanmıştır. Bkz. <https://www.space.com/artemis-accords-explained#:~:text=At%20the%20time%20of%20writing,NASA%20said%20in%20a%20statement>. (E.T.:30.04.24)

⁵³⁴ National Aeronautics and Space Administration (NASA), “Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes” (Artemis Accords, 2021), <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/img/Artemis-Accords-signed-13Oct2020.pdf> (E.T.: 18.04.23).

⁵³⁵ Arıkoğlu-2021, 114.

⁵³⁶ Artemis Andlaşması toplamda 13 hükümden oluşmaktadır ve ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından yürütülen Artemis Programının bir parçasını teşkil etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Rossana Deplano, “The Artemis Accords: Evolution or Revolution in International Space Law?” *International and Comparative Law Quarterly* 70, (2021), 770-801, (Deplano-2021).

⁵³⁷ Bkz. Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comment, and Asteroids for Peaceful Purposes (Artemis Andlaşması) (13 Ekim 2020), Önsöz.

⁵³⁸ Bkz. Artemis Andlaşması m.12/2.

⁵³⁹ Deplano-2021, 805.

⁵⁴⁰ Deplano-2021, 807-808.

Artemis Anlaşması m.10'da yer alan hükmün açık olmakla birlikte söz konusu faaliyetlerin Uzay Andlaşmasına uygun olması gerektiğini belirttiği için spesifik olmadığı iddia edilmektedir.

d. Uzay Faaliyetlerinin Aktörleri

Uzay hukuku düzenlemeleri, uzay faaliyetlerinin başladığı zamanlardaki mevcut rejim dikkate alınarak devletleri temel aktör olarak belirlemiştir⁵⁴¹. Ancak SpaceX vb. büyük veya küçük çaplı şirketlerin faaliyetlerinin artması ve devletlerin uzay hukukuna ilişkin ulusal düzenlemelerinin çeşitlenmesi sonucu yeni aktörlerden söz edilmeye başlanmıştır⁵⁴². Çalışmanın bu kısmında söz konusu aktörlerden kısaca bahsetmeyi faydalı buluyoruz.

Uzay hukukunun gelişimine ilişkin olarak önemli tartışmaların artmasında rol oynayan temel aktörlerden biri özel şirketlerdir. Özel şirketlerin uzay faaliyetlerinde artan etkisi özellikle uzay kaynaklarının kullanımı ve güvenlik konularında önemli tartışmalara yol açmıştır⁵⁴³. Bu tartışmaların temelinde özel şirketler tarafından gerçekleştirilen uzay faaliyetlerinin hukuki sonuçları vardır. Örneğin, özel şirketlerce gerçekleştirilen uzay faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan zararların tazmini sorunu⁵⁴⁴.

Uzay faaliyetlerinde devletlerin merkeze alınmasının birçok sebebi olmakla birlikte, temel gerekçe olarak uzay faaliyetlerinin masraflı ve tehlikeli olması gösterilebilir⁵⁴⁵. Ancak günümüzde geline nokta uzay faaliyeti yürüten aktörlerin bütün teknolojik veya ekonomik risklere rağmen çeşitlendiği söylenebilir. Nitekim SpaceX gibi büyük şirketler veya Avrupa Uzay Ajansı (ESA) gibi bölgesel örgütler de artık uzay faaliyetlerinde yerini almıştır. Uzay faaliyeti yürüten özel şirketler SpaceX ile sınırlı

⁵⁴¹ Örneğin, Uzay Andlaşması m.6, temel olarak sorumluluğu devletlere yüklemiştir; Reşat Volkan Günel, Uluslararası Hukuk Açısından Uzay Madenciliği, (Turhan, Ankara 2016), 10 (Günel-2016); Peter Jankowitsch, "The Background and History of Space Law," in *Handbook of Space Law*, Frans Von Der Dunk ed. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015), 1-9.

⁵⁴² Günel-2016, 10.

⁵⁴³ Erdem-2011, 144-146.

⁵⁴⁴ Bkz. Secure World Foundation, *Handbook for New Actors in Space*, Christopher D. Johnson ed. (Online, 2017), 27-28 (Secure World Foundation-2017).

⁵⁴⁵ Peter Jankowitsch, "The Background and History of Space Law," in *Handbook of Space Law*, (Frans Von Der Dunk ed. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015), 1-9.

değildir. Buna en güzel örnek Nisan 2023 tarihinde önemli bir projeyi duyuran Tokyo merkezli Ispace şirkettir⁵⁴⁶.

Özel şirketlerce yürütülen uzay faaliyetleri kapsamında temel olarak bilinmesi gereken şey devlet sorumluluğunun esas olduğudur⁵⁴⁷. Uzay Andlaşması m.6 gereği söz konusu özel şirketin faaliyetleri, ulusal faaliyeti olarak kabul edilen devletin sorumluluğunda olacaktır. Sorumluluk yanında yükümlülüğe de değinmek gerekirse⁵⁴⁸, Sorumluluk Andlaşması uyarınca “fırlatan devlet” olarak kabul edilen devlet özel şirketler tarafından gerçekleştirilen uzay faaliyetleri sonucunda verilen zararları gidermekle de yükümlü olacaktır⁵⁴⁹.

Uzay faaliyetlerinde yer alan diğer bir aktör ise uluslararası örgütlerdir⁵⁵⁰. Uzay hukuku düzenlemeleri dikkate alındığında temel aktörlerin devletler olduğu kabul edilse dahi uluslararası örgütlerin uzay hukukunun gelişiminde oynadığı rol de önemlidir⁵⁵¹. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk bünyesinde oynadığı rol oldukça artmıştır⁵⁵². Uluslararası hukukun diğer alanları gibi uzay hukuku da

⁵⁴⁶ Söz konusu şirket geçtiğimiz ay yaptığı açıklama ile bir Transformatör de dahil olmak üzere Ay yüzeyine üç gezgin (rover) yerleştirmeyi planladığını duyurdu. Söz konusu gelişme özel şirketlerin uzay faaliyetlerinde artan rolü ile ilgili önemli bir örnek sunmaktadır. <https://defaeroreport.com/2023/04/01/the-downlink-apr-01-23japans-commercial-moon-mission-defense-policy-and-its-transformer-lunar-rover-sora-q/> (E.T.: 20.04.23)

⁵⁴⁷ Uzay Andlaşması m.6: “Andlaşmaya Taraf Devletler, ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayda gerek Hükümet teşekkülleri gerek Hükümetler-dışı teşekküller tarafından yürütülen milli faaliyetlerde ve milli faaliyetlerin işbu Andlaşmada yer alan hükümler uyarınca yürütülmesinde milletlerarası sorumluluk taşırlar.” Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 437.

⁵⁴⁸ Uluslararası hukuk düzenlemelerinde yükümlülük (Liability) ve sorumluluk (Responsibility) kavramları arasında bir ayrım yapılmaktadır. Yükümlülük kavramı nispeten daha dar bir sorumluluk şeklini ifade etmekte ve genel olarak zarar tazmin yükümlülüğü ile ilişkilendirilmektedir. Genel olarak sorumluluk doğuran bir eylem sonucunda ortaya çıkan zararın tazmini yükümlülüğünü ifade etmektedir. Bu sebeple Türkçe kullanım olarak Liability, yükümlülük şeklinde çevrilmiştir. Bkz. Frans G. von der Dunk, “Liability versus Responsibility in Space Law: Misconception or Misconstruction?” *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 21, (1992): 363-368; Hakkı Hakan Erkiner & Muhammed Halit Kavak, “Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerarası Zararlara Yönelik Tazminatın Belirlenmesi” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1, sayı 1, (2022), 3 (Erkiner & Kavak-2022).

⁵⁴⁹ BM, Convention on the International Liability for Damage Caused by Space Objects, UNTS 961, 1 Eylül 1972, (Sorumluluk Andlaşması) m.2-3-4.

⁵⁵⁰ Söz konusu değerlendirmeyi yaparken hükümetler dışı organizasyonlar (STK) ve uluslararası örgütler arasındaki farkı vurgulamakta fayda var. Uluslararası örgütler uluslararası hukuk kapsamında bir kişiliğe sahip olan kuruluşlardır. Frans von der Dunk “International Organizations in Space Law” in *Handbook of Space Law*, Frans Von Der Dunk ed. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015) 269. (von der Dunk-International Organizations)

⁵⁵¹ Uluslararası örgütlerin rolü önemli olsa da Uzay Andlaşması m.6 sorumluluğu yine devletlere yüklemektedir. Bkz. Uzay Andlaşması m.6

⁵⁵² von der Dunk-International Organizations, 269.

uluslararası örgütlerin önemli rol oynadığı bir alandır. Nitekim, uzay hukukunda devletler gibi uluslararası örgütlere de tescil hakkı tanınmıştır⁵⁵³. Ancak belirtmek gerekir ki özel şirketlerce gerçekleştirilen fırlatmalarda tescil yükümlülüğü yine devletlere getirilmiştir⁵⁵⁴.

Uzay Andlaşması'nın m. 6 ve 8 dikkate alındığında bu kuruluşların, bağımsız kurumlardan ziyade devletler arası işbirliğinin ileri bir boyutu olarak görüldükleri söylenebilir⁵⁵⁵. Ancak Kurtarma Anlaşması (m.6), Sorumluluk Andlaşması (m.12), Tescil Sözleşmesi (m.7) ve Ay Anlaşması (m.16) dikkate alındığında bazı şartları sağlayarak (örneğin BM'ye bildirim yolu ile) uluslararası örgütlerin Uzay Hukuku kapsamındaki hak ve yükümlülükler taraf olabileceği ileri sürülmektedir⁵⁵⁶. Buna ek olarak uluslararası örgütlerin uzay hukukunun oluşumu ve gelişimine büyük katkılar sunduğu söylenebilir. UNCOPUOS ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) bu açıdan en önemli örneklerdir⁵⁵⁷.

Von Der Dunk yaptığı değerlendirmede uluslararası örgütleri uzay hukukunun gelişiminde oynadıkları rol bakımından ikiye ayırmaktadır⁵⁵⁸: Düzenleyici uluslararası örgütler ve operasyonel uluslararası örgütler.

Düzenleyici uluslararası örgütler, uzay hukuku düzenlemelerinin günümüzdeki haline gelmesinde uluslararası örgütlerin oynadığı rol yadsınamayacak kadar önemlidir. Gerek devletleri belirli hukuki sorunları görüşmek üzere bir araya getirerek gerek hukuken bağlayıcı olan veya olmayan bildiriler kabul ederek uluslararası örgütler, devletlerin hukuk yapımını kolaylaştırıcı kurumlar olarak hareket etmektedirler⁵⁵⁹. Bunlara örnek olarak UNCOPUOS, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ICAO vb. gösterilebilir.

⁵⁵³ Tescil Sözleşmesi m.7.

⁵⁵⁴ Tescil Sözleşmesi m.2.

⁵⁵⁵ von der Dunk-International Organizations, 270.

⁵⁵⁶ Frans von der Dunk, "International Organisations as Creators of Space Law: A Few General Remarks", *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 5, (1999): 335-336.

⁵⁵⁷ Uzay hukukunda uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimi ve katkıları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Günel-2016, 49-64.

⁵⁵⁸ von der Dunk-International Organizations, 271.

⁵⁵⁹ von der Dunk-International Organizations, 271-272.

Operasyonel uluslararası örgütler, uzay faaliyetlerinin ekonomik olarak zor olmasından dolayı bir grup devletin bir arada bu faaliyetleri yürütme kararı alması ile ortaya çıkmıştır. Tek başına bir uzay faaliyeti gerçekleştirmeye muktedir olmayan devletler bu tarz uluslararası örgütler bünyesinde yer alarak uzay faaliyetlerine katılabilmektedir. Söz konusu kuruluşların işleyiş şekli ve devletlerin hak ve yükümlülükleri bu tür uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarında kararlaştırılmaktadır⁵⁶⁰. Bu kuruluşlardan en fazla adı bilineni ESA'dır⁵⁶¹. ESA'nın genel organizasyonu ve üyeleri ile arasındaki ilişki *sui generis* bir sisteme tabidir⁵⁶². ESA, Avrupa Uzay Ajansının Kurulmasına İlişkin Sözleşme (ESA Andlaşması⁵⁶³) tarafından kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Söz konusu Andlaşma 1975 yılında imzalanmış ve 1980 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Andlaşmanın ardından ESA uluslararası hukuk bağlamında diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle andlaşma akdetme yetisine sahip bir uluslararası hukuk kişisi haline gelmiştir⁵⁶⁴. Bu kapsamda ESA Uzay Andlaşmalarına taraf olmuş ve uzay hukukunda hak ve yükümlülüklerle tabi olmuştur⁵⁶⁵. Uluslararası örgütlerin haklarından, bu çalışma kapsamında belki de en önemlisi kendi adına uzay objelerini tescil ettirebiliyor olmasıdır⁵⁶⁶.

Uydu telekomünikasyonu, yeryüzündeki insan yaşamı üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir⁵⁶⁷. Uluslararası hukuk bağlamında, uydu telekomünikasyonları iki ana örgüt ve

⁵⁶⁰ von der Dunk-International Organizations, 282.

⁵⁶¹ Taraf devletler ile ilgili olarak Bkz. https://www.esa.int/About_Us/Corporate_news/Member_States_Cooperating_States (E.T.:21.04.23)

⁵⁶² ESA ve taraf devletler arasındaki ilişki iki temel kavram özelinde açıklanmaktadır: 'yardım' (*assistance*) ve 'tavsiye' (*advice*). ESA'nın uluslararası hukuk kapsamında taraf devletleri temsilen gerçekleştirdiği faaliyetler yanında taraf devletlerin ulusal mevzuat düzenlemelerinin belirlenmesinde de önemli bir etkisi vardır. Daha fazla bilgi için Bkz. Jenni Tapio & Alexander Soucek, "The European Space Agency's Contribution to National Space Law" in *International Actors and the Formation of Laws*, (Katja Karjalainen, Iina Tornberg, Aleksi Pursiainen ed. Springer, 2022), 125-127, (Jenni Tapio & Alexander Soucek-2022).

⁵⁶³ European Space Agency (ESA), *Convention for the establishment of a European Space Agency*, (30 Mayıs 1995) https://www.esa.int/About_Us/Law_at_ESA/ESA_Convention (E.T.:21.04.23)

⁵⁶⁴ Jenni Tapio & Alexander Soucek-2022, 119-120.

⁵⁶⁵ ESA, Ay Andlaşması dışındaki bütün BM Uzay Andlaşmalarına taraftır: Astronotların Kurtarılması Andlaşması, Tescil Sözleşmesi, Uzay Andlaşması ve Sorumluluk Andlaşması. Jenni Tapio & Alexander Soucek-2022, 123.

⁵⁶⁶ Secure World Foundation-2017, 16.

⁵⁶⁷ Uzay faaliyetlerinin aktörleri kapsamında bir değerlendirme yaparken kısaca uluslararası telekomünikasyon faaliyetlerine değinmekte fayda görüyoruz. Nitekim bu alanda faaliyet gösteren örgütlerin uzay hukukunun gelişiminde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Uydu telekomünikasyonu, yeryüzünde yer alan insan yaşamı üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Elina Morozova & Yaroslav Vasyanin, "International Space Law and Satellite Telecommunications" *Oxford Research*

onların düzenlemeleri tarafından ele alınmaktadır. Bir yandan, uydu telekomünikasyonları temelde bir uzay faaliyetidir ve BM Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi çerçevesinde geliştirilen uluslararası uzay hukuku tarafından düzenlenmektedir. Öte yandan, ITU tarafından oluşturulan telekomünikasyon hukuki rejimi kapsamında denetlenmektedir. Bu kapsamda en önemli kuruluşlardan biri de Uluslararası Telekomünikasyon Uydusu Organizasyonu'dur (INTELSAT). INTELSAT'ın faaliyetlerinde, 1721 (XVI) sayılı BM Genel Kurulu Kararı ile uydular aracılığıyla iletişimin mümkün olan en kısa sürede ve eşitlik esasına uygun olarak bütün devletlere sağlanması ilkesi benimsenmiştir⁵⁶⁸.

Uzay hukukuna hâkim olan düzenlemeler ve ilkeler uydu telekomünikasyonu da dahil olmak üzere her türlü uzay faaliyetine eşit olarak uygulanmaktadır⁵⁶⁹. Bu kapsamda, uzay faaliyetlerinin serbestliği ilkesi, ulusal iktisaba konu olmama ilkesi, barışçıl amaçlarla kullanma ilkesi, Uzay Andlaşması m.6 bağlamında devletlerin ulusal uzay faaliyetlerinden sorumlu olduklarına ilişkin ilke telekomünikasyon faaliyetleri için de söz konusu olacaktır⁵⁷⁰. Uzayda telekomünikasyon faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında getirilen kurallar uzay hukukunun ana ilkeleri ile paralellik göstermektedir. i- faaliyetlerde serbestlik, ii- devletler arasında eşitlik, iii- telekomünikasyon faaliyeti gerçekleştiren uydular üzerindeki yetki ve mülkiyet ile tescil ilişkisi⁵⁷¹. Bu kapsamda telekomünikasyon faaliyeti yapan devletlerin de Uzay Andlaşması ve diğer uzay hukuku düzenlemelerinde yer alan kurallara uymaları gerektiği söylenebilir. Bu kurallardan, çalışmamız kapsamında da öneme sahip olanlardan biri de tescil yükümlülüğüdür.

Encyclopedias, Online, (23 Aralık 2019), 2. (Morozova-Vasyanin-2019). Uluslararası hukuk bağlamında, uydu telekomünikasyonları iki ana örgüt ve onların düzenlemeleri tarafından ele alınmaktadır. Bir yandan, uydu telekomünikasyonları temelde bir uzay faaliyetidir ve UNCOPOUS çerçevesinde geliştirilen uluslararası uzay hukuku tarafından düzenlenmektedir. Öte yandan, devletlerin telekomünikasyon faaliyetleri, ITU tarafından oluşturulan telekomünikasyon hukuki rejimi kapsamında denetlenmektedir. Bu kapsamda en önemli kuruluşlardan biri de INTELSAT'tır. INTELSAT'ın faaliyetlerinde, 1721 (XVI) sayılı BM Genel Kurulu Kararı kapsamında uydular aracılığıyla iletişimin mümkün olan en kısa sürede, eşitlik esasına uygun olarak Dünya devletlerine sağlanması ilkesini benimsenmiştir. BM Genel Kurulu, *Agreement relating to the International Telecommunications Satellite Organization "INTELSAT"* (20 Ağustos 1971) (INTELSAT Andlaşması) m.2 ve 3.

⁵⁶⁸ BM Genel Kurulu, *Agreement relating to the International Telecommunications Satellite Organization "INTELSAT"* (20 Ağustos 1971) (INTELSAT Andlaşması) m.2 ve 3; Morozova-Vasyanin-2019, 6.

⁵⁶⁹ Morozova-Vasyanin-2019, 10.

⁵⁷⁰ Morozova-Vasyanin-2019, 10-12.

⁵⁷¹ Pazarcı-Uluslararası Hukuk, 327.

Telekomünikasyon uydularının da Tescil Sözleşmesi m.2 uyarınca tescil ettirilmesi ve BM Sekreterliği kütüğüne kaydettirilmesi gerekmektedir⁵⁷².

Gerek UNCOPOUS gerek INTELSAT, ITU vb. kuruluşların uzay objelerinin tesciline ilişkin de önemli çalışmaları bulunmaktadır⁵⁷³. Bu kapsamda UNCOPUOS ve ITU işbirliği ile hazırlanan “Küçük ve Çok Küçük Uydular için Uzay Objesi Tescili ve Frekans Yönetimi” rehberi örnek gösterilebilir⁵⁷⁴. Uzay objelerinin tesciline ilişkin ayrıntılı tartışmalar ilerleyen başlıklarda tartışılacaktır.

C. Uzay Hukukunda Tescilin Hukuki Rejimi

Tescil kavramının temel olarak iki unsurdan oluştuğu söylenebilir: i-belirli bir işaret ve ii-kayıt⁵⁷⁵. Uzay hukuku kapsamında ikinci unsurun kendine özgü bir yapısı vardır. Çünkü objeler sadece devletlerin ulusal mevzuatında değil uluslararası hukuk kapsamında da kaydettirilmektedir⁵⁷⁶.

Uzay objelerinin tesciline ilişkin düzenlemeler 20 Aralık 1961 tarihli BM Genel Kurulu kararı ile başlamıştır⁵⁷⁷. Söz konusu karar ile Dünya yörüngesine ve ötesine araç gönderen devletlerin bu objelerin kaydı için derhal BM Genel Sekreterine bilgi vermesi gerektiği düzenlenmektedir⁵⁷⁸. Bu yükümlülük tüm devletlere yönelmekte ve devletler söz konusu genelgeden bu yana uzay objeleri BM Sekreterliği bünyesinde tescil ettirmektedir⁵⁷⁹. Aynı zamanda BM Genel Kurulunun bu bildirimlerle ilgili kamuya açık bir kayıt tutacağı

⁵⁷² Morozova-Vasyanin-2019, 10-13.

⁵⁷³ Daha fazla bilgi için bkz. Bektaş-2023, 83-108.

⁵⁷⁴ UNCOPOUS, *Guidance on Space Object Registration and Frequency Management for Small and Very Small Satellites*, A/AC.105/C.2/2015/CRP.17, (13 Nisan 2015).

⁵⁷⁵ Charles Dalfen, “Towards an International Convention on the Registration of Space Objects: The Gestation Process” *Canadian Yearbook of International Law* 9 (1971), 252. (Daflen-1971).

⁵⁷⁶ Daflen-1971, 254.

⁵⁷⁷ BM Genel Kurulu, Bildiri no. 1721 B (XVI), (10 Aralık 1961)
https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html
(E.T.:07.05.23)

⁵⁷⁸ BM Genel Kurulu, Bildiri no. 1721 B (XVI), (10 Aralık 1961)
https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html
(E.T.:07.05.23), m.1.

⁵⁷⁹ Tescil beyanları ile ilgili daha fazla ayrıntı için bkz.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/spaceobjectregister/submissions/states-organisations.html>
(E.T.:07.05.23).

düzenlemektedir⁵⁸⁰. Uzak objelerinin BM bünyesinde tescil edilmesinin en önemli nedenlerinden biri şeffaflığı sağlamasıdır⁵⁸¹. Ancak bu karar kapsamında kayıt için sağlanması gereken bilgilerin ne olduğu veya fırlatmanın raporlanması gerekıp gerekmediği açık değildir⁵⁸².

1- Uzak Hukukunda Tescilin Etkileri

Uzak hukukunda önemli bir yere sahip olan tescil kurumunun, bir uluslararası teamül hukuku kuralı haline geldiği iddia edilmektedir⁵⁸³. Ancak tescilin etkilerinden bahsetmeden önce belirtmek gerekir ki uzak hukukunun temel andlaşmalarının müzakerelerinde uzak objelerinin tabiiyetine⁵⁸⁴ ilişkin bir değerlendirme yapılmamıştır⁵⁸⁵. Bu kapsamda tescilin uluslararası hava ve deniz hukukunda olduğu gibi tabiiyet doğurup doğurmayacağına ilişkin net bir düzenleme yoktur⁵⁸⁶. Ancak belirtmek gerekir ki doktrinde tescilin, gemiler ve hava araçlarına benzer şekilde uzak objeleri üzerinde de uyrukluğa (tabiiyete) kanıt teşkil edeceği savunulmaktadır⁵⁸⁷.

Uzak Andlaşması kapsamında tescil ile ilgili en önemli maddeler şu şekilde belirtilebilir: Uzak Andlaşması kapsamında tescile ilk atıf m.5’de yapılmaktadır. Söz konusu maddede, taraf devletlerin, tescil devletinin astronotlarını acil iniş hallerinde güvenli bir şekilde tescil devletine ulaştırma yükümlülüğü düzenlenmiştir⁵⁸⁸. Bu maddenin geliştirilip daha ayrıntılı hale getirildiği andlaşma ise Kurtarma Andlaşmasıdır⁵⁸⁹. Ancak Uzak Andlaşması özelinde getirilen düzenlemelerin, zorunlu tescile ilişkin hükümlerin eksikliği de dikkate alınarak uzak faaliyetlerinde özellikle tescil bakımından belirliliği

⁵⁸⁰ <https://www.unoosa.org/oosa/en/spaceobjectregister/submissions/states-organisations.html> (E.T.:07.05.23). m. 2; Tescil Sözleşmesi, m.2.

⁵⁸¹ Ram S. Jakhu, Bhupendra Jasani, Jonathan C. McDowell, “Critical Issues Related to Registration of Space Objects and Transparency of Space Activities”, *Acta Astronautica* 143 (2018) 407 (Jakhu-Jasani-McDowell).

⁵⁸² Daflen-1971, 254.

⁵⁸³ Örneğin Luxemburg, bkz. Jakhu-Jasani-McDowell 407.

⁵⁸⁴ Belirtmek gerekir ki bu kavramı tez çalışması sürecinde uyruklu olarak kullanmakla birlikte, tabiiyet kavramına ayrı olarak değinilmesinden ötürü burada bu şekilde kullanılmıştır. Tabiiyet kavramı genel olarak, “bir kişiyi veya insan topluluğunu, belirli bir devletin yetki alanına bağlayan bir nitelendirme,” şeklinde tanımlanmaktadır. Meray-1964, 281. Bu kapsamda aslında uyruklu kavramı ile aynı şeyi ifade etmektedir.

⁵⁸⁵ Meray-1964, 280.

⁵⁸⁶ Meray-1964, 281.

⁵⁸⁷ Meray-1964, 282.

⁵⁸⁸ Uzak Andlaşması m.5.

⁵⁸⁹ Bkz. Kurtarma Andlaşması, m.1.

sağlamakta yetersiz olduğu savunulmaktadır⁵⁹⁰. Buna ek olarak, Uzay Andlaşması m.6 kapsamında devletlerin ulusal uzay faaliyetlerinden dolayı sorumluluğu kabul edilmiştir⁵⁹¹. Bu düzenlemenin, uzay faaliyetlerine aktif katılım gösteren devletler de dahil olmak üzere oldukça fazla devlet tarafından kabul edilip uygulandığı için bir uluslararası teamül hukuku kuralı haline geldiği ileri sürülebilmektedir⁵⁹². Uzay Andlaşması m.7 kapsamında uzay objelerinin sebep olduğu zararlar sonucunda devletin yükümlülüğü kabul edilmiştir⁵⁹³ ve m.9 kapsamında çevresel kirlenmeyi olabildiğince önleyecek şekilde uzay faaliyetlerinin yürütülmesi gerektiği düzenleme altına alınmıştır⁵⁹⁴.

a. Uzay Hukukunda Tescil ve Yetki İlişkisi

Tescil ve yetki arasındaki ilişkiye dair asıl önemli hüküm Uzay Andlaşması m. 8’de yer almaktadır:

“Uzaya fırlatılan bir cisim tescil edilmiş bulunduğu Andlaşmaya taraf bir Devlet, söz konusu cisim ve bu objenin personeli üzerindeki yargı hakkı ve denetlenmesi, bu objeyi uzayda veya bir gök çiziminde bulunduğu sırada muhafaza edecektir. Bir gök objesine indirilmiş veya bu objeye yerleştirilmiş bulunanlar da dahil olmak üzere, uzaya fırlatılan objeler ve bunları meydana getiren parçalar üzerindeki mülkiyet hakkı, bu objelerle bunların parçalarının uzayda veya diğer bir gök çiziminde bulunmaları veya yeryüzüne geri dönmüş olmaları dolayısıyla haleldar olmayacaktır. Tescil edilmiş bulundukları andlaşmaya Taraf Devletin sınırları dışında bulunan bu gibi objeler ile bunları meydana getiren parçalar bu Devlete iade olunacak

⁵⁹⁰ Daflen-1971, 256. Bunun temel sebeplerinden biri olarak Uzay Andlaşması kapsamında tescil kaydının BM’ye bildirilmesine ilişkin bir düzenlemenin yer almaması gösterilebilir. Henry R. Hertzfeld, “Unsolved Issues of Compliance With the Registration Convention,” *Journal of Space Safety Engineering* 8, sayı 3 (2021), 241.

⁵⁹¹ Uzay Andlaşması, m.6.

⁵⁹² Uzay Andlaşması m.6 ve m.7’nin bir uluslararası teamül kuralı olabileceğine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Ram S. Jakhu & Steven Freeland “The Relationship Between the Outer Space Treaty and Customary International Law”, 59 IISL *Colloquium on the Law of Outer Space*, 67 International Astronautical Congress 2016, 8; Bektaş-2023, 79.

⁵⁹³ Uzay Andlaşması, m.7.

⁵⁹⁴ Tescil ile bir uzay objesinin yetki ve kontrolünü elinde tutan devlet, bu kapsamda özellikle m.9 özelinde çevrenin korunması ile ilgili önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Uzay Andlaşması, m.9.

*ve bu Devlet, vaki talep üzerine, iadelerinden önce, söz konusu objeler ve bunları meydana getiren parçaların teşhisine yarayacak bilgileri vermekle mükellef olacaktır.*⁵⁹⁵”

Dikkat edilmesi gereken ilk nokta Uzay Andlaşması kapsamında getirilen düzenlemelerin BM Sekreterliğine kayıt ile ilgili bir bilgi vermemesi ve aslında devletlere tescili zorunlu kılmamasıdır⁵⁹⁶. Söz konusu husus yukarıda ele alınan BM Genel Kurulu kararı bağlamında getirilmiştir ve daha sonrasında Tescil Sözleşmesi kapsamına alınmıştır⁵⁹⁷. Ancak söz konusu yükümlülük Uzay Andlaşması kapsamına alınmamıştır ve tescil uzay faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte bir yükümlülük olarak düzenlenmemiştir.

BM tarafından, Kasım 2023 tarihinde yayımlanan uzay objelerinin tesciline ilişkin raporda, uzay hukuku kapsamında tescil devletinin tanımlanmamasında farklı yaklaşımlar olduğu ele alınmıştır⁵⁹⁸. Rapor nezdinde kesin bir değerlendirme yapmak yerine her olay özelinde ayrı bir değerlendirme yapılması gerektiği savunulmuştur⁵⁹⁹. Söz konusu raporda tescil devletinin belirlenmesinde kullanılabilecek faktörler ise şu şekilde sayılmıştır: “uzay objesi üzerindeki mülkiyet payı, uzay aracının fırlatılmasının ve/veya işletilmesinin yetkilendirilmesi ve/veya lisanslanması, vatandaşlarının veya ulusal kuruluşlarının (kamu veya özel) uzay faaliyetlerine katılımı ve uzay aracının işletilmesi veya kullanılması.”⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ Uzay Andlaşması m.8; Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 437. Belirtmek gerekir ki tez sürecinde yeknesaklığın sağlanabilmesi adına uzay cismi tabiri yerine uzay objesi taribi tercih edilmiştir.

⁵⁹⁶ Daflen-1971, 255.

⁵⁹⁷ Tescil Sözleşmesi, m. 3.

⁵⁹⁸ UN Office for Outer Space Affairs, *Registration of Objects Launched into Outer Space*, (Stakeholders Study, Kasım 2023), (Registration report-2023).

⁵⁹⁹ Registration report-2023, 14.

⁶⁰⁰ Registration report-2023, 15.

Uzay Andlaşması m.8 kapsamında getirilen düzenleme tescil devletine uzay objesi⁶⁰¹ üzerinde yetki ve kontrol hakkı tanınmıştır⁶⁰². Bu durum yukarıda da ele alındığı üzere ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetki kullanımı kapsamında devletlere izin verilmiş bir alanı teşkil etmektedir. Uluslararası hukuk bu bölgede devletlerin uzay objeleri ve personeli üzerinde yetki kullanımına imkân tanımıştır. Bu kapsamda diğer bir önemli düzenleme, Uzay Andlaşması m.11 kapsamında devletlere getirilen bilgilendirme yapma yükümlülüğüdür: “*Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayda faaliyet gösteren Andlaşmaya Taraf Devletler, uzayın barışçıl amaçlarla keşfi ve kullanılması konusunda milletlerarası işbirliğini teşvik etmek maksadıyla, bu gibi faaliyetlerin mahiyeti, yürütülmesi, ifa edildikleri yerler ve sonuçlar hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, halka ve milletlerarası bilim topluluğuna mümkün ve kabil olan bilgileri vermek hususunda mutabık kalmışlardır. Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, bu bilgileri alır almaz, derhal ve etkili bi şekilde dağıtmaya hazır olmalıdır.*”⁶⁰³.”

Uzay Andlaşması m.5 ve m.8’in ayrıntılı düzenlemesi 1974 tarihli BM bildirisi⁶⁰⁴ kapsamında Tescil Sözleşmesi ile geliştirilmiştir. Tescil Sözleşmesinin temel amacı, önsözünde, uzay objelerinin tanımlanmasına yardımcı olmak ve uzaydaki kaynakların keşfini ve kullanımını düzenleyen uluslararası hukukun uygulanmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak, şeklinde ifade edilmiştir⁶⁰⁵. Ancak uzay objelerinin tescilinin önemi bunlarla sınırlı değildir⁶⁰⁶. Belirlilik sağlamak adına uzay faaliyetlerine yön veren üç kavramı ele almak gerekir. Nitekim uzay objeleri üzerinde devletlerin

⁶⁰¹ İngilizce metinlerde *space object* şeklinde geçen kavramın Türkçe metinlerde farklı çevirileri olabilmektedir. Örneğin Astronotların Kurtarılması Andlaşmanın Resmî Gazetede yer alan Türkçe çevirisinde bu kavram uzay cismi olarak çevrilmiştir. Bkz. R.G: sayı 26312, Karar: 2006/11007 (7 Ekim 2006). Benzer şekilde bazı Türkçe kaynaklarda uzay nesnesi olarak ifade edilebilmektedir. Bkz. Tuğrul Çakır, “Türkiye’nin Uzay Alanındaki Hukuk Politikalarına Yön Vermesi Gereken Temel İlkeler,” Adalet Dergisi 1, sayı.68, (2022), 162.

⁶⁰² Uzay Andlaşması m.8.

⁶⁰³ Uzay Andlaşması, m.11, Türkçe çeviri için bkz. Gündüz-2015, 438.

⁶⁰⁴ BM Genel Kurulu, Bildiri no. 3235 (XXIX), (12 Kasım 1974), [https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/resolutions/1974/general assembly 29th session/res 3235_xxix.html](https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/resolutions/1974/general%20assembly%2029th%20session/res%203235_xxix.html) (E.T.: 07.05.23)

⁶⁰⁵ Tescil Sözleşmesi, Önsöz.

⁶⁰⁶ Uzay objelerinin tescilinin Uzay’da barış ve güvenliği sağlama, şeffaflık vb. birçok etkisi söz konusudur. Daha fazla bilgi için bkz. Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

yetkisi üç temel kavram özelinde kurulmaktadır: i-fırlatan devlet⁶⁰⁷ (*launching state*), ii- ilgili devlet⁶⁰⁸ (*appropriate state*), iii-tescil devleti⁶⁰⁹ (*state of registry*).

Fırlatan devlet kavramı Sorumluluk Andlaşmasında şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir uzay objesini fırlatan veya fırlatılmasını sağlayan (*procure*) devlet veya bir uzay objesi ülkesinden veya tesislerinden fırlatılan devlet;”⁶¹⁰ Fırlatan devlet kavramının uzay hukukunun gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu savunulabilir. Nitekim uzay objelerinin tabiiyetine ilişkin yürütülen tartışmalarda önemli bir yere konuşlandırılmış ve gerek zarar tazmini için yükümlü kılınmış gerek astronotların ve zorunlu iniş yapan uzay objelerinin tesliminde birinci kurum olarak belirlenmiştir⁶¹¹.

İlgili devlet genel hatları ile Uzay Andlaşması m.6 bağlamında ulusal uzay faaliyetlerinden sorumlu olan devleti ifade etmekle birlikte net bir tanımı yoktur. Doktrinde, ilgili devletin fırlatan devlet olabileceği, uzay objesinin üretiminin gerçekleştiği devlet olabileceği veya uzay faaliyeti gösteren şirketin merkezinin olduğu devlet olabileceği şeklinde örnek yorumlar mevcuttur⁶¹². Bu sebeple fırlatan devlet kavramının, her olay özelinde ayrı olarak incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir⁶¹³. Tescil devleti ise, Tescil Sözleşmesi m.1/c uyarınca fırlatan devlet ile ilişkilendirilmektedir: “’Tescil Devleti terimi, II. madde uyarınca tescilinde bir uzay objesinin taşındığı fırlatan devleti ifade eder.”⁶¹⁴ Benzer şekilde, Tescil Sözleşmesi m.2/1’de fırlatan devletlerin uzaya fırlattıkları objeleri tescil ile kayıt altına alması gerektiği düzenlenmiştir⁶¹⁵. Sonuç olarak fırlatan devlet, Tescil Sözleşmesi bağlamında tescil ile yükümlü kılınmıştır.

⁶⁰⁷ Sorumluluk Andlaşması m.1(c).

⁶⁰⁸ Uzay Andlaşması m.6; bu kavram için ilgili devlet yaklaşımı kabul edilmiştir. Nitekim doktrinde yorumlanırken bir nevi ‘state concerned’ şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilebilmektedir. Bkz. Karl-Heinz Böckstiegel, “The Term “Launching State” in International Space Law” *Proc. Coll. L. Outer Space* 37, sayı. 80 (1994): 14. (Böckstiegel-1994).

⁶⁰⁹ Tescil Sözleşmesi m.1/c.

⁶¹⁰ Sorumluluk Andlaşması m.1.

⁶¹¹ Meray-1964, 280-281.

⁶¹² Bkz. Böckstiegel-1994, 14.

⁶¹³ Böckstiegel-1994, 14.

⁶¹⁴ Tescil Sözleşmesi m.1/c.

⁶¹⁵ Tescil Sözleşmesi m.2/1.

Tescil Sözleşmesi m.1/b kapsamında uzay objesi kavramına da bir tanım getirilmiştir: “‘Uzay aracı’ terimi, bir uzay aracının bileşen parçalarını, fırlatma aracının kendisini ve parçalarını içerir.”⁶¹⁶ Tanımın özellikle Sorumluluk Andlaşmasının yorumu yönünden genel görüş, uzay objesi kavramının, boyutu, şekli, bileşimi ve amacı ne olursa olsun, Dünya yörüngesine veya ötesine fırlatılmış herhangi bir somut insan yapımı malzeme veya cihaz şeklinde anlaşılması gerektiğidir⁶¹⁷. Bunun temel sonucu ise uzay aracının parçaları ve fırlatma platformu dahil bütün bu objelerin mülkiyetine bakılmaksızın tescilin kapsamında olmasıdır⁶¹⁸. Bununla birlikte, işlevsiz parçaların (örneğin roketleme aşamasında atılan objeler) uzay objesi sayılıp sayılmayacağı devletler arasında tartışmalıdır⁶¹⁹. Kanaatimizce, Andlaşmalar kapsamında getirilen tanımların geniş olduğu dikkate alınarak işlevsiz objelerin de uzay objesi terimi altında kabul edilebileceği söylenebilir.

Uzay objeleri, Tescil Sözleşmesi m. 2 ve 3 uyarınca hem tescil devletine hem de BM Genel Sekreterliğinin tescil kütüğüne kaydettirilmelidir. Tescil Sözleşmesi m. 4 uyarınca tescil kütüğüne kaydettirilmesi zorunlu bilgiler şu şekildedir: “(a) Fırlatan devletin veya devletlerin adı; (b) uzay objesinin uygun bir tanımlayıcısı veya kayıt numarası; (c) fırlatma tarihi ve bölgesi veya yeri; (d) temel yörünge parametreleri.”⁶²⁰

Uzay hukuku bağlamında araçların tescili özel şirketlerin faaliyetleri yönü ile de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunlardan biri de özel şirketler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin denetiminde belirliliğin sağlanmasıdır⁶²¹. Özel şirketlerin tüm uzay faaliyetleri, uzay hukuku açısından kendi devletlerinin faaliyetleri olarak kabul edilir⁶²². Bunun bir sonucu olarak, söz konusu devletin tüm uzay faaliyetleri hakkında kontrol ve

⁶¹⁶ Tescil Sözleşmesi m.1/b.

⁶¹⁷ Arnel Kerrest & Lesley Jane Smith, “Art III” in *The 1972 Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, Cologne Commentary on Space Law Vol. II*. Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd, Kai-Uwe Schrogl ed. (Almanya: Heymanns Verlag GmbH, 2013), 115. (Kerrest & Smith-Liability Commentary)

⁶¹⁸ Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁶¹⁹ Örneğin, ABD ve Fransa, “uzay objesi” kavramını atılan roket aşamaları ve uzay enkazı gibi işlevsel olmayan objeleri içerecek şekilde yorumlarken, Rusya yalnızca işlevsel parçaları bu kapsama almaktadır. Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁶²⁰ Tescil Sözleşmesi m.4.

⁶²¹ Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁶²² Uzay Andlaşması, m.6.

denetime sahip olmasını sağlamak için, devletler özel şirketlere ait uzay objelerini kaydettirmekle yükümlüdür⁶²³. Nitekim özel şirketlerin kendi uzay objelerini BM Sekreterliğine direkt olarak kaydettirmesi mümkün değildir⁶²⁴.

Buna ek olarak, Tescil Sözleşmesi m.7, uluslararası örgütlerin de belirli prosedürleri tamamladıktan sonra bu andlaşmanın tarafı olabileceğini düzenlemektedir. Tescil Sözleşmesine taraf olabilmek için uluslararası örgütlerin, bu sözleşmede belirtilen hak ve yükümlülükleri kabul ettiğini beyan etmesi gerekir⁶²⁵. Ancak bu beyanın geçerli olabilmesi için örgüte üye devletlerin çoğunluğunun Tescil Sözleşmesi ve Uzay Andlaşmasına taraf devletler olması gerekir⁶²⁶. Andlaşmaya taraf olduktan sonra uluslararası örgütler de devletler gibi kendi uzay objelerinin sicillerini oluşturmak ve BM'yi bilgilendirmekle yükümlüdür. BM kapsamında kendi adına uzay objesi tescil eden ESA, burada örnek olarak verilebilir⁶²⁷. Eğer uzaya objesi fırlatabilen bir uluslararası örgüt bu usule uygun olarak bildirim yapıp sözleşmenin tarafı haline gelmezse genel olarak o uluslararası örgüte üye olan devletler üzerinden tescil oluşturulmaktadır⁶²⁸.

Tescil Sözleşmesi m.2’de taraf devletlere (veya örgütlere) üç adet görev yüklemiştir: i- Uzay objeleri için uygun bir ulusal kayıt oluşturmak, ii- Dünya yörüngesine veya ötesine fırlatılan uzay objelerini sicile kaydetmek, iii- BM Genel Sekreterini böyle bir sicilden haberdar etmek⁶²⁹. Bu madde kapsamında sicilin oluşturulması ve tescilin usulünün

⁶²³ Tescil Sözleşmesi, m.2. Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁶²⁴ Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁶²⁵ Tescil Sözleşmesi m.7/1: “In this Convention, with the exception of articles VIII to XII inclusive, references to States shall be deemed to apply to any international intergovernmental organization which conducts space activities if the organization declares its acceptance of the rights and obligations provided for in this Convention and if a majority of the States members of the organization are States Parties to this Convention and to the Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies.”

⁶²⁶ Tescil Sözleşmesi m.7/2.: “States members of any such organization which are States Parties to this Convention shall take all appropriate steps to ensure that the organization makes a declaration in accordance with paragraph 1 of this article.”

⁶²⁷ Tescil edilmiş uzay objeleri arasında ESA’nın tescil bildirimleri için bkz: <https://www.unoosa.org/oosa/en/osoindex/data/documents/esa/st/stsgser.e961.html> (E.T.: 10.05.23)

⁶²⁸ Örneğin, daha öncede uzaya fırlatma yapan INTELSAT’ın 28 uydusu kayıt dışı bırakılmıştır. Bu sebeple Tescil Sözleşmesi m. 1,2 ve 7 de belirtilen devletlerin (olayda ABD) üzerine bu araçların tescil edilebileceği savunulmuştur. Ancak İngiltere gibi bu organizasyon bünyesinde yer alan bazı ülkeler tescile itiraz etmiştir. Jakhu-Jasani-McDowell, 409-410.

⁶²⁹ Bkz: Tescil Sözleşmesi m.2.

devletlerin kendi ulusal düzenlemeleri ile belirlenmesi beklenmektedir. Bu tescil sistemi oluşturulduktan sonra da BM Genel Kurulunun bilgilendirilmesi gerekmektedir⁶³⁰.

Yukarıda tanımı verilen fırlatan devlet kavramı, tazmin yükümlülüğünün tespiti açısından önemlidir. Ancak bir uzay objesinin birden fazla fırlatan devleti olabilmektedir. Tescil Sözleşmesinin m.2/2'ye göre, bir devletin başka bir devletin objesini fırlatması durumunda, söz konusu objenin tescil işlemini hangi devletin gerçekleştireceğine dair kararı, ilgili devletler arasında bir anlaşma ile belirlenmelidir. Bu durumda söz konusu devletlerin bir araya gelip kimin üzerine bu tescilin geçirileceğine karar vermesi beklenir. Nitekim fırlatan devletlerin söz konusu uzay objesi üzerinde Uzay Andlaşması m. 8 gereği kimin yetkisi veya kontrolünün olduğunu belirlemesi gerekir. Ancak birden fazla fırlatan devletin varlığı uygulamada sorun yaratabilmekte ve tescil konusunda belirsizliğe yol açabilmektedir⁶³¹.

Tescil Sözleşmesi devletler arasında şeffaflığı sağlanmak ve işbirliğini teşvik etmek amacı ile m.3 bir düzenleme getirmiş ve BM Genel Sekreterliğince tutulan sicilin “tam ve açık erişim” kaynağı olacağını beyan etmiştir⁶³². Ayrıca Tescil Sözleşmesi, devletleri, kendilerine tescilli uzay objelerinin temel yörünge parametreleri ve genel işlevleri hakkında BM'ye bilgi vermekle yükümlü kılmaktadır. Nitekim, Tescil Sözleşmesi m.4'ün ilk fıkrasında devletlerin BM Genel Kurulunu haberdar etmekle yükümlü olduğu bilgiler düzenlenmektedir⁶³³. Bu madde kapsamında devletlerin bu bilgileri eksiksiz ve uygun bir şekilde tamamlaması beklenmekle birlikte düzenlenen bilgiler devletler

⁶³⁰ Buradan bu zamana kadar bildirimde bulunmuş devletlere ve uluslararası örgütlere ulaşabilirsiniz: <https://www.unoosa.org/oosa/en/spaceobjectregister/national-registries/index.html> (E.T.: 12.05.23)

⁶³¹ Motoko Uchitomi, “State Responsibility, Liability for "National" Space Activities” Proc. on L. Outer Space 44, sayı.51 (2001), 56. (Uchitomi-2001).

⁶³² Tescil Sözleşmesi m.3.

⁶³³ Tescil Sözleşmesi, m.4: “Her tescil devleti, mümkün olan en kısa sürede Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tescil ettirdiği bir uzay objesi ile ilgili aşağıdaki bilgileri verecektir:

- (a) Fırlatan Devletin veya Devletlerin adı;
- (b) uzay objesinin uygun bir tanımlayıcısı veya kayıt numarası;
- (c) fırlatma tarihi ve bölgesi veya yeri;
- (d) aşağıdakiler dahil temel yörünge parametreleri:
 - (i) düğüm dönemi;
 - (ii) eğim;
 - (iii) zirve;
 - (iv) yerberi;
- (e) uzay objesinin genel işlevi.”

tarafından bazen yanlış veya eksik verilebilmektedir⁶³⁴. Bunlara ek olarak, Tescil Sözleşmesi m.5 bağlamında devletlerin, söz konusu uzay objesinin kime ait olduğunun belirlenebilmesi için uzay objelerine bir numara vermesi ve bu numara konusunda BM Genel Sekreterliğini bilgilendirmesi gerekmektedir⁶³⁵.

Uzay faaliyetlerinin kendine özgü yapısı dikkate alındığında, BM bünyesinde zorunlu ve merkezi bir tescil rejiminin kurulması ve devletlerin belirli bilgileri sağlamakla yükümlü kılınması desteklenmektedir⁶³⁶. Bunun yanında, uzayın kendine özgü yapısı (büyük mesafeler, karmaşık yollar vb.) dikkate alınarak uzay objelerinin yapısı ve işlevlerinin sürekli değişmesi ihtimali olduğu için bu bilgilerin güncellenmesi gerektiği ifade edilmektedir⁶³⁷.

Belirtmek gerekir ki uzaya fırlatılan objeler belirli bir süre sonra tescil devri yolu ile başka bir devletin sorumluluğuna da geçebilmektedir. Ancak günümüzde uluslararası hukuk bağlamında bu durumu ele alan bir düzenleme mevcut değildir⁶³⁸. Bu durumda, birden fazla fırlatan devlet kendi arasında bir andlaşma yapma yoluna gidebilir. Ancak bu andlaşma üçüncü taraflar için geçerli olmayacaktır⁶³⁹.

Peki uzay objeleri üzerinde tescil yolu ile tanınan yetki ne tür bir yetkidir? Burada, genel olarak hava araçları ve gemilere benzer şekilde yarı ülkesel yetkinin⁶⁴⁰ söz konusu olduğu belirtilmektedir⁶⁴¹. Buna karşılık bazı görüşler uzayda sadece kişisel yetkinin⁶⁴² söz konusu olabileceğini savunmaktadır⁶⁴³. Ancak kanaatimizce uzay objeleri üzerinde yarı

⁶³⁴ Jakhu-Jasani-McDowell, 411.

⁶³⁵ Tescil Sözleşmesi m.5: “Whenever a space object launched into earth orbit or beyond is marked with the designator or registration number referred to in article IV, paragraph 1 (b), or both, the State of registry shall notify the Secretary-General of this fact when submitting the information regarding the space object in accordance with article IV. In such case, the Secretary-General of the United Nations shall record this notification in the Register.”

⁶³⁶ Daflen-1971, 261.

⁶³⁷ Daflen-1971, 263.

⁶³⁸ Jakhu-Jasani-McDowell, 411.

⁶³⁹ Michael Chatzipanagiotis, “Using space objects in orbit as transaction objects: Issues of liability and registration de lege lata and de lege ferenda”. *Athens International Conference on New Challenges in Space Law*, 28-29 Ağustos 2015, (11 Kasım 2016) 2 (Chatzipanagiotis-2015).

⁶⁴⁰ Bin Cheng, “The Extra-Terrestrial Application of International Law,” *Current Legal Problem*, 18, sayı 1, (1965): 135.

⁶⁴¹ Uchitomi-2001, 52.

⁶⁴² Pazarcı-2021, 1-78; Ryngaert-2015, 85-127.

⁶⁴³ Uchitomi-2001, 52.

ülkesel yetkinin varlığının kabul edilmesi yerinde olacaktır. Nitekim uzay objeleri üzerindeki yetkinin ülke dışı yetki gibi geniş bir kavramla düzenlenmeye çalışılmasının belirsizliklere yol açacağı savunulabilir. Buna karşın yarı ülkesel yetki, gemiler, uçaklar ve uzay objeleri özelinde kabul edilmiş bütün yetkileri bir araya toplamaktadır⁶⁴⁴. Bu kapsamda, Uzay Andlaşması kapsamında tescil devletine tanınan yetki özelinde⁶⁴⁵, yarı ülkesel yetki ile kişisel yetki çatışması durumunda yarı ülkesel yetkiye tanınan öncelik⁶⁴⁶ uzayda da dikkate alınmalıdır. Bunun temel sonucu olarak uzay objeleri üzerindeki personel de uzay aracının tescil edildiği devletin yetkisi altında olacaktır.

Sonuç olarak, BM, uzaya fırlatılan objeler hakkında iki ayrı, ancak birbirini tamamlayıcı mekanizma geliştirmiştir: 721 sayılı BM Genel Kurulu kararına uygun olarak BM’ye üye devletler tarafından sağlanan bilgiler, diğeri ise Tescil Sözleşmesindeki düzenleme çerçevesinde sağlanan bilgiler. Tescil Sözleşmesi ile getirilen zorunlu tescil rejimiyle, uzay faaliyetlerinde şeffaflığın sağlanması ve uluslararası uzay hukuku anlaşmalarının uygulanmasının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Her ne kadar Tescil Sözleşmesi, hükümlerini ihlal edenlere herhangi bir yaptırım düzenlememiş olsa da Tescil Sözleşmesinin taraf devletler için bütün uluslararası andlaşmalar gibi yükümlülükler getirdiği dikkate alındığında, bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, “uluslararası haksız fiil” kabul edilebilir ve söz konusu devletin uluslararası sorumluluğuna yol açabilir⁶⁴⁷. Gerek Uzay Andlaşması⁶⁴⁸ gerek Tescil Sözleşmesi⁶⁴⁹ kapsamında tescil devletin uzay objesi ve onun içindeki personel üzerinde yetki ve kontrolü bulunmaktadır. Uzay objelerinin tescili ile amaçlanan aslında bu objelerin bir veya birden fazla devlet ile olan bağlantılarının tespiti. Bununla birlikte, tescilin uzay hukukunda yer alan diğer sözleşmeler ve genel uluslararası hukuk nezdinde de önemli etkileri vardır.

⁶⁴⁴ Oduntan-2019, 36.

⁶⁴⁵ Uzay Andlaşması, m.8.

⁶⁴⁶ Uchitomi-2001, 52; Yang-2006, 34; hatta yarı ülkesel yetkinin kişisel yetkiyi geçersiz kılacağı da iddia edilmektedir. Bkz. Csabafi-1971, 113.

⁶⁴⁷ Bkz: International Law Commission (ILC), “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, (2001): “Bir devletin uluslararası bakımdan her haksız fiili, o devletin sorumluluğunu doğurur.” ve m. 2: “Şâyet, icrâi sûrette ya da ihmal sûretiyle işlenen bir davranış: a) Uluslararası hukuka göre devlete isnat edilebiliyorsa ve b) Devletin bir uluslararası yükümlülüğünün ihlâlini oluşturuyorsa, devletin bir uluslararası haksız fiili vardır.”

⁶⁴⁸ Uzay Andlaşması, m.8.

⁶⁴⁹ Tescil Sözleşmesi, m.2/2.

b. Tescilin Uzay Hukuku Bağlamında Uluslararası Sorumluluğa Etkileri

Uzay hukuku kapsamında da yetki ve sorumluluk birbirleri ile etkileşim halindedir. Bu durumda bir faaliyeti, bir devletin ulusal uzay faaliyeti yapacak ölçütün belirlenmesi önemlidir. Uluslararası sorumluluğun belirlenmesinde devletin yetkisini esas alan üç yaklaşım bulunmaktadır: i-Ülkesel yetki bağlamında; uzaydaki faaliyetler bir devletin ülkesinden yürütüldüğü ölçüde, ülkesel yetkinin sahibi devlet sorumlu tutulmalıdır⁶⁵⁰, ii-Kişisel yetki bağlamında; uzaydaki faaliyetler bir devletin vatandaşları tarafından yürütüldüğü ölçüde, kişisel yetkinin sahibi devlet sorumlu tutulmalıdır⁶⁵¹, iii-Yarı ülkesel yetki bağlamında; uzay aracı kendi adına tescilli olan devlet sorumlu tutulmalıdır⁶⁵².

Uzay hukukuna hâkim olan rejimde, devletlerin tüm ulusal uzay faaliyetleri için uluslararası sorumluluğu benimsenmiştir⁶⁵³. Uzay Andlaşması m. 6 bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Andlaşmaya Taraf Devletler, Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayda gerek Hükümet teşekkülleri gerek Hükümetler dışı teşekküller tarafından yürütülen millî faaliyetlerde ve millî faaliyetlerin iş bu Andlaşma da yer alan hükümler uyarınca yürütülmesinde milletlerarası sorumluluk taşırlar. Hükümetler dışı teşekküllerin ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzaydaki faaliyetleri ilgili Devletin müsaadesine ve devamlı nezaretine tabi olmalıdır. Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzaydaki faaliyetlerin bir milletlerarası teşkilât tarafından yürütülmesi halinde, işbu Andlaşma hükümlerine riayetle doğan sorumluluk milletlerarası teşkilât ile, söz konusu teşkilâta mensup bulunan bu andlaşmaya taraf devletlere ait olacaktır⁶⁵⁴. ”

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde sorumluluğun tespiti konusunda yetkili devletin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelere

⁶⁵⁰ Von der Dunk- National Space Legislation, 14.

⁶⁵¹ Von der Dunk- National Space Legislation, 14.

⁶⁵² Von der Dunk- National Space Legislation, 16.

⁶⁵³ Daha fazla bilgi için bakınız: Gennady Zhukov & Yuri Kolosov, *International Space Law*, İngilizce'ye çeviren: Boris Belitzky. (Statut Publishing House, 2. Baskı, 2014) 65-68.

⁶⁵⁴ Uzay Andlaşması, m. 6.

ilişkin düzenlemelerin bazıları sorumluluğu, elinde yetkiyi bulunduran devlete verebilmektedir⁶⁵⁵. Bunun en güncel ve önemli örneği BBNJ Andlaşması kapsamında getirilmiştir. Andlaşmanın m.39 kapsamında getirilen düzenleme ile planlanan faaliyet üzerinde yargı ve denetim sahibi olan devletler, söz konusu faaliyetin deniz çevresini kirlenme veya olumsuz etki yaratma ihtimalinin olup olmadığını kontrol etme yükümlülüğü altına alınmıştır⁶⁵⁶. Ayrıca m.40 kapsamında, devletler bu yetki ve denetim altındaki faaliyetler için periyodik raporlar sunmakla yükümlüdür. Andlaşma metnine göre, bir devletin yetki ve denetiminde olduğu ölçüde, açık denizlerde özel kişiler tarafından yürütülen faaliyetler de o devletin sorumluluğunu doğurabilir⁶⁵⁷. Uzak Andlaşması bu kapsamda diğer düzenlemelerden esasen farklı bir yaklaşım getirmektedir. Nitekim sorumluluk yetkili devletten ziyade daha geniş bir kavram tercih edilerek ilgili devlete verilmiştir.

İlgili devlet kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda tam bir fikir birliği olmasa dahi uzak aracı ve personeli üzerinde yetki ve kontrole sahip olan devletin ilgili devlet olacağı savunulmaktadır⁶⁵⁸. Bu durumda tescilin uzak hukukunda ulusal uzak faaliyetinden sorumluluğun yönetilmesinde yadsınamaz bir rol oynadığı savunulabilir. Nitekim yetki ve kontrolün belirlenmesinde tescil önemli bir rol oynamaktadır.

Uzak hukukunda sorumluluk tartışılırken m. 6 ve m. 7 arasında ayrım yapmak gerekir. Bu kapsamda Uzak Andlaşması m. 6 sorumluluğa ilişkin (*responsibility*) düzenleme getirmekle birlikte m.7 yükümlülük (*liability*) ile ilgili düzenleme getirmektedir. Uzak objelerinin verdiği zararlardan doğan yükümlülük, Uzak Andlaşması m.7 kapsamında düzenleme altına alınmıştır: “*Ay ve diğer gök cisimleri dahil olmak üzere uzaya bir objeyi*

⁶⁵⁵ Bkz. BM, “Draft agreement under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction ” *Intergovernmental conference on an international legally binding instrument under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction Resumed fifth session* (3 Mart 2023) https://www.un.org/bbnj/sites/www.un.org/bbnj/files/draft_agreement_advanced_unedited_for_posting_v1.pdf (E.T.: 10.05.23)

⁶⁵⁶ BM, Agreement under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas Beyond National Jurisdiction, BMGK, Bildiri no. A/CONF.232/2023/4, 19 Haziran 2023, m.39. (BBNJ Andlaşması)

⁶⁵⁷ BBNJ Andlaşması, m.40.

⁶⁵⁸ Uchitomi-2001, 53.

*fırlatan veya fırlatmasını sağlayan andlaşmaya taraf her devlet ve ülkesinden veya tesisinden bir objenin fırlatıldığı her taraf devlet, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere Dünya'da, havada veya uzayda bu tür bir obje veya onu oluşturan parçalar vasıtasıyla andlaşmaya taraf başka bir devlete veya onun gerçek veya tüzel kişilerine verilen zarardan uluslararası olarak sorumludur.*⁶⁵⁹”

Uzay Andlaşması m.7, uzayda gerçekleşen zararların giderilmesi noktasında ilk bağlayıcı düzenlemedir. Madde metninde fırlatan devletten bahsedilmekte ancak düzenleme birçok yönden yüzeysel kalmaktadır. Uzay objelerinin verdiği zararlardan doğan yükümlülüğe ilişkin ayrıntılı düzenlemeler Sorumluluk Andlaşması kapsamında getirilmiştir⁶⁶⁰. Sorumluluk Andlaşması kapsamında getirilen zararı tazmin yükümlülüğü önemli bir kavramla yakından ilişkilidir: “fırlatan devlet.” Bu sebeple söz konusu yükümlülükler özellikle tescil ve fırlatan devlet kavramı arasındaki ilişki de vurgulanarak bir sonraki başlıkta incelenecektir.

2- Tescilin Fırlatan Devletin Belirlenmesine Etkileri

Sorumluluk Andlaşması m.1’de verilen fırlatan devlet tanımından dört adet fırlatan devlet kriteri çıkmaktadır: i-Bir uzay objesini fırlatan devlet ii-Ülkesinden uzay objesi fırlatılan devlet, iii-Bir uzay objesinin fırlatılmasını sağlayan devlet ve iv-Tesislerinden uzay objesi fırlatılan devlet⁶⁶¹.

Fırlatan devletin uluslararası hukukta haklar ve yetkiler bakımından statüsü, belirli düzenlemelerin (örneğin, Uzay Andlaşması, Tescil Sözleşmesi ve Sorumluluk Andlaşması) uygulanmasıyla belirlenir ve böyle bir statüden kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerden tek taraflı olarak vazgeçilememektedir⁶⁶². Devletlerin bu tarz bir

⁶⁵⁹ Uzay Andlaşması, m.7

⁶⁶⁰ Uzay Hukukunda yükümlülüğün hukuki rejimine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Feriha Beyza Eryavuz, “Uzay Hukukundaki Yükümlülük Rejimi Bağlamında Fırlatan Devlet Kavramı ve TURKSAT-5B Uydusu,” İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9, sayı 1, (2022), (Eryavuz-2022), 33-37.

⁶⁶¹ Sorumluluk Andlaşması, m.1: ““Fırlatan Devlet” terimi şu anlama gelir: Bir uzay objesini fırlatan veya fırlatılmasını sağlayan devlet veya bir uzay objesi ülkelerinden veya tesislerinden fırlatılan devlet”; Böckstiegel-1994, 14.

⁶⁶² Jakhu-Jasani-McDowell, 408.

yükümlülükten tek taraflı olarak vazgeçmeleri, ahde vefa ilkesinin ihlal edilmesine yol açabilmektedir⁶⁶³. Hatta doktrinde, devletlerin bu tarz bir vazgeçme durumunda Andlaşmayı ihlal edilebileceği ve dolayısıyla sorumluluğunun doğabileceği savunulmaktadır⁶⁶⁴.

Sorumluluk Andlaşmasının, uzay hukukunun gelişimi bakımından oldukça önemli bir noktada durduğu söylenebilir. Nitekim verilen zararlardan doğan yükümlülüğe ilişkin Uzay Andlaşmasına kıyasla kapsamlı bir düzenleme içermektedir. Kara, hava veya deniz araçlarının neden olduğu zararlardan doğan yükümlülükten farklı olarak uzayda Sorumluluk Andlaşması, yükümlülüğün doğabileceği zarara neden olabilecek objelerin tanımını yapmanın yanı sıra⁶⁶⁵ yükümlülüğün niteliği ve kapsamı, iddiaların sunulması, uygulanacak hukuk ve iddiaların çözümüne ilişkin ilke ve usulleri de düzenlemektedir⁶⁶⁶.

Aslen Sorumluluk Andlaşması kapsamında da tescil yükümlülüğüne veya tescile ilişkin bilgilerin paylaşılmasına ilişkin bir düzenleme yoktur. Doktrinde bu durumun da bir belirsizlik yarattığı ve zararının tazmini için başvuru yapmak isteyen devletin, tazmin yükümlülüğü olan devleti tespit etmek için kendi çabasını kullanması gerektiği iddia edilmektedir⁶⁶⁷. Kanaatimizce bu görüş yerinde bir noktaya parmak basmaktadır, yetkili devletin belirlenmesi aynı zamanda sorumluluğun atfedilmesinde ve zararın tazmini için çareler aranırken başvurulması gereken yolların tespitinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak uzay hukuku kapsamında getirilen düzenlemeler birbirinden kopuk kalabilmekte ve tescil yükümlülüğüne ilişkin bir düzenleme olmasına rağmen bu durum temel bütün Andlaşmalarda yinelenmedikçe yeterince etkili olamayabilmektedir⁶⁶⁸. Bu sebeple, Tescil Sözleşmesinin hazırlık sürecinde Fransa tarafından verilen öneri örnek gösterilebilir. Bu öneride, devletlerin uzaya gönderdikleri uzay objelerini bir kayıt ve

⁶⁶³ BM, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, (23 Mayıs 1969), UNTS 1155, m.26; Jakhu-Jasani-McDowell, 408.

⁶⁶⁴ Jakhu-Jasani-McDowell, 408.

⁶⁶⁵ Sorumluluk Andlaşması, m.1.

⁶⁶⁶ Daflen-1971, 256.

⁶⁶⁷ Daflen-1971, 256.

⁶⁶⁸ Nitekim bir devlet, Sorumluluk Andlaşmasına taraf olabilir ancak Tescil Sözleşmesine olmayabilir. Örneğin, İran veya Finlandiya. Bkz.

<https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=08000002801098c7> (E.T.:09.05.23).

https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXIV-1&chapter=24&Temp=mtmsg3&clang=en (E.T.:09.05.23).

denetim hizmeti kuran devlete veya devletler topluluğuna tescil ettirmesi zorunlu koşulmaktadır⁶⁶⁹. Bu görüş oldukça ilgi görmüş ve BM bünyesinde süregelen tartışmaların ardından araçların BM Genel Sekreterliğine tescil edilmesine ilişkin genelgenin yayınlanmasında rol oynamıştır. Ancak Sorumluluk Andlaşmasının günümüzde kabul edilen halinden de anlaşılacağı üzere tescil zorunluluğu Andlaşma kapsamına alınmamıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, fırlatan devlet kategorisindeki devletlerin, Sorumluluk Andlaşması kapsamında, özel şirketlerin faaliyetlerinden kaynaklı olarak da zararı tazmin yükümlülüğü doğabilmektedir. Bu kapsamda çoğu devlet lisans vermeden önce söz konusu fırlatmayı gerçekleştirmek isteyen şirketi veya söz konusu fırlatmayı yetkilendirmektedir⁶⁷⁰. Bununla birlikte bazen devletler, kendi vatandaşlarının başka ülkelerde gerçekleştirdiği uzay faaliyetleri için de yetkilendirme aramaktadır⁶⁷¹. Devletlerin kendi vatandaşları tarafından başka ülkelerde gerçekleştirilen uzay faaliyetlerindeki yetkisi kapsamında uyrukluk kavramının anlaşılması önemlidir. Uzay objelerinde uyrukluğun, tescil devletine bakılarak belirlenebileceği söylenebilmekle birlikte, BM Genel Kurulu tarafından yayınlanan “*Fırlatan Devlet Kavramının İncelenmesi*” adlı raporda ‘*normal olarak söz konusu ülkenin vatandaşlarını ve söz konusu ülkenin yasalarına göre kurulmuş veya birleşmiş kuruluşları içerir*’ şeklinde tanımlanmıştır⁶⁷².

Sorumluluk Andlaşması altında fırlatan devletin zarardan sorumlu olabileceği haller üç kategori altında düzenlenmiştir. Sorumluluk Andlaşması m.2 kapsamında fırlatan devlet, yeryüzünde veya hava sahasında sebep olunan zararlardan mutlak olarak yükümlüdür⁶⁷³. Sorumluluk Andlaşması m.3 kapsamında fırlatan devlet, herhangi bir uzay objesine veya uzay objesinde yer alan kişiler veya mallara yönelik yeryüzünden başka yerde sebep

⁶⁶⁹ Daflen-1971, 257.

⁶⁷⁰ Örneğin bkz: İsviçre, Act on Space Activities (1982: 963), 2. Kısım https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/sweden/act_on_space_activities_1982E.html (E.T.:09.05.23).

⁶⁷¹ Örneğin, Australian Space Activities Act, (1998), Act No. 123, <https://www.legislation.gov.au/Details/C2010C00193> (E.T.:15.05.23), Part.2, m.8.

⁶⁷² BM Genel Kurulu, Uzayın Barışçıl Kullanımları Komitesi, “Review of the Concept of the “Launching State” (21 Ocak 2002), 6, <https://digitallibrary.un.org/record/465205?ln=fr> (E.T.:09.05.23).

⁶⁷³ Sorumluluk Andlaşması, m.2.

olduğu zararlardan kusuru oranında yükümlüdür⁶⁷⁴. Sorumluluk Andlaşması m. 2’de yer alan düzenlemede kusur kavramının kapsamı gibi belirsiz noktalar da bulunmaktadır⁶⁷⁵. Uzak hukuku nezdinde kusur kavramının bir tanımı yer almamakla birlikte⁶⁷⁶ her olay için ayrı ayrı değerlendirilmektedir⁶⁷⁷. Genel hatları ile ihmal (*negligence*) kavramı ile ilişkilendirilmektedir⁶⁷⁸. İhmal kavramı ise genel olarak, makul bir kişinin benzer bir durumda göstermesi gereken davranış standardını göstermemesi şeklinde yorumlanmaktadır⁶⁷⁹. Uluslararası hukuk nezdinde ihmal kavramı daha çok *due diligence* ilkesi ile ilişkilendirilmektedir⁶⁸⁰. Zararların giderilmesi kapsamında yorumlayacak olursak *due diligence*, riskin farkında olmayı ve zararın ortaya çıkmasını önlemek için özen göstermeyi gerektirmektedir⁶⁸¹. Sonuç olarak, uzak faaliyetini gerçekleştiren devletin, *due diligence* ilkesine aykırı hareket etmesi durumunda kusurlu sayılacağı söylenebilir⁶⁸².

Birden fazla fırlatan devletin dahil olduğu birlikte fırlatma durumlarında farklı bir madde kapsamında inceleme yapmak gerekmektedir. Birlikte fırlatma, Sorumluluk Andlaşması m.4 kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre, eğer birden fazla fırlatan devleti olan uzak objesi, yeryüzünde veya hava sahasında başka bir devletin ülkesine veya hava aracına zarar verirse fırlatan devletler birlikte yükümlülük altına girerler⁶⁸³. Ancak yeryüzünden

⁶⁷⁴ Sorumluluk Andlaşması, m.3.

⁶⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Giuseppe Palmisano, “Fault” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Online, (2007), paras.6-14.

⁶⁷⁶ Irmgrad Marboe, “The Importance of Guidelines and Codes of Conduct for Liability of States and Private Actors”, içinde, *Soft Law in Outer Space*, (Bohlau Verlag, Irmgrad Marboe ed., 2012) 122 (Marboe-2012).

⁶⁷⁷ Black’s Law Dictionary user kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “An error or defect of judgment or of conduct; any deviation from prudence or duty resulting from inattention, incapacity, perversity, bad faith, or mismanagement.” *Black’s Law Dictionary, Definition of the Terms and Phases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*, (8. Baskı Bryan A. Garner ed. 2004); 1812.

⁶⁷⁸ Black’s Law Dictionary’de kusur kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “An error or defect of judgement or of conduct; any deviation from prudence or duty resulting from inattention, incapacity, perversity, bad faith, or mismanagement.” *Black’s Law Dictionary, Definition of the Terms and Phases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*, (8. Baskı Bryan A. Garner ed. 2004); 1812.

⁶⁷⁹ Marboe-2012, 135.

⁶⁸⁰ Bkz. Setsuko Aoki, “The Standard of Due Diligence in Operating a Space Object”, *Proceedings of International Institute of Space Law* 55, (2012), 394.

⁶⁸¹ Bkz. Mejia-Kaiser-2009, 4.

⁶⁸² Timo Koivurova, “Due Dilligence” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Online, (2010), 2.

⁶⁸³ Sorumluluk Andlaşması, m.4.

başka bir yerde uzay objesine veya uzay objesindeki kişilere veya mallara zarar verilmişse fırlatan devletler kusurları oranında sorumlu olacaktır⁶⁸⁴.

Birden fazla fırlatan devletin söz konusu olduğu kazalarda bazen yükümlülüğün tespiti güç olabilmektedir. Örneğin, birden fazla fırlatan devleti olan A adında bir uydu olduğunu varsayalım. A uydusunun fırlatan devletleri B ve C devletleri olarak tespit edildiği takdirde ve A uydusu C devletinin fırlatan devlet olduğu D adında başka bir uyduya uzayda çarpıp zarar verdiği durumda Sorumluluk Andlaşması tıkanmaktadır. Nitekim burada uzayda gerçekleşen bir kaza olduğu için Sorumluluk Andlaşması m.3 veya m.4'e bakmamız yerinde olabilir. Sorumluluk Andlaşması m.3'e baktığımızda iki farklı fırlatan devletin arandığını söyleyebiliriz⁶⁸⁵. Yani çarpışan iki uydunun ortak bir fırlatan devleti olmamalı. Sorumluluk Andlaşması m.4 kapsamında bir değerlendirme yapmak gerekirse, m.4'ün uygulanabilmesi için iki farklı fırlatan devletin karıştığı ve üçüncü tarafın zararının doğduğu bir çarpışmanın arandığı söylenebilir⁶⁸⁶. Ancak yukarıdaki örnekte zarar gören devlet üçüncü bir taraf değildir, fırlatan devletlerden biri zarar görmüştür. Bu durumda Sorumluluk Andlaşmasının uygulama alanı bulmayacağı ve tarafların uluslararası hukukun genel hükümlerine başvurması gerektiği söylenebilir⁶⁸⁷. Belirtmek gerekir ki uluslararası sorumluluk hukuku kapsamında mağdur devletin zararın oluşmasına katkısı varsa 'müşterek kusur' gündeme gelmektedir⁶⁸⁸. Bu durumda zarardan sorumlu devlet ile mağdur devletin birlikte zararın ortaya çıkmasında kusurlu eylemleri veya ihmalleri mevcutsa bu eylem veya ihmallerin zararın ortaya çıkmasına ne derece yol açtığı dikkate alınarak bir onarım belirlenmektedir⁶⁸⁹. Ancak belirtmek gerekir ki Sorumluluk Andlaşması kapsamında gündeme gelen bu tür durumlar

⁶⁸⁴ Sorumluluk Andlaşması, m.4.

⁶⁸⁵ Kerrest & Smith-Liability Commentary, 132.

⁶⁸⁶ Madde metni dikkate alındığında, birlikte yükümlülüğün doğabilmesi için aranan temel şartlar şu şekilde ifade edilebilir: zararın uzayda iki uzay objesi arasındaki bir çarpışma veya kaza ile meydana gelmesi, üçüncü kişinin bundan zarar görmesi ve bu zararın iki ayrı uzay objesinin çarpışmasından doğması gerekir. Bkz. Sorumluluk Andlaşması, m.4/1(b). Kerrest & Smith-Liability Commentary, 138.

⁶⁸⁷ Nitekim, m. 4, iki veya daha fazla uzay objesinin arasındaki çarpışmadan kaynaklanan hasara ilişkin üçüncü taraf sorumluluğunu ele aldığı kabul edilmektedir. Kerrest & Smith-Liability Commentary, 190.

⁶⁸⁸ Bkz. Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), "Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries" (2001), 110 para.2; Erkiner & Kavak-2022, 21-22; Anaïs Moutier-Lopet, "Contribution to the Injury", içinde *The Law of International Responsibility*, (James Crawford, Alain Pellet, Simon Olleson ed. Oxford, Oxford University Press, 2010): 639 (Moutier-Lopet- 2010).

⁶⁸⁹ Bkz. Erkiner & Kavak-2022, 21-22. Moutier-Lopet- 2010, 643.

tam olarak müşterek kusur kapsamına girmeyebilir. Çünkü iki fırlatan devletin söz konusu olduğu fırlatmalardan doğan bu tip zararlarda fırlatan devletlerden birinin açık bir kusuru olmayabilir.

a. Uzay Aracının Tescili

Her ne kadar uzay objelerinin tescili fırlatan devletin belirlenmesinin kriterlerinden biri olarak sayılmamış olsa da fırlatan devletin belirlenmesinde önemli etkilere sahiptir. Doktrinde ve uygulamada kabul edildiği üzere uzay aracının tescili fırlatan devletin belirlenmesinde önemli ve öncelikli bir işaret sayılmaktadır⁶⁹⁰. Nitekim Uzay Anlaşması m.8 devletlere, tescilli uzay objeleri üzerinde yetki ve kontrolü kapsayan ülke dışı yetki tanımaktadır⁶⁹¹. Buna ek olarak, BM Genel Kurulu 2007 tarihli kararında, özellikle özel şirketlerin faaliyetlerinde uzay aracının tescil edildiği devletin fırlatan devlet sayılabileceğini belirtmiştir⁶⁹². Bu kapsamda BM Genel Sekreterliğinin tescil uygulaması fırlatan devletin belirlenmesinde kolaylık sağlamaktadır.

Fırlatan devletin belirlenmesinde temel amaç söz konusu uzay aracının faaliyetlerinden kimin sorumlu olduğunun belirlenmesidir. Bununla birlikte, tescil edilen uzay aracı üzerinde tescil devletinin yarı ülkesel yetkisi olduğu kabul edilmektedir⁶⁹³. Doktrindeki çoğunluk görüşüne göre uzay aracının tescili temelinde ülke dışı yetki uygulamasının devletlerin kendilerine tescilli olan uzay objelerinin faaliyetlerinden sorumlu olması anlamına gelmelidir⁶⁹⁴. Ancak yukarıda kısaca belirtildiği üzere fırlatan devletlerin sayısı bazı olaylarda birden çok olabilmektedir⁶⁹⁵. Bu durum, belirli hallerde hangi devletin tescille yükümlü olduğunu belirlemede zorluk yaratabilmektedir. Ancak burada şu tarz bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır: birden fazla fırlatan devletin kendi aralarında yapacakları bir ikili (veya çoklu) anlaşma ile kimin tescil devleti olacağına

⁶⁹⁰ Kerrest & Smith-Liability Commentary, 139.

⁶⁹¹ Uchitomi-2001, 53

⁶⁹² BM Genel Kurulu Bildiri no. 62/101 (17.12.2007).

⁶⁹³ Uchitomi-2001, 57.

⁶⁹⁴ Frans von der Dunk, "Issues of Authorisation of Private Space Activities in the Light of Developments in European Space Cooperation" in *National Space Legislation in Europe*, (Series: Studies in Space Law vol.6, Online, 09 Eylül 2011), 115. (von der Dunk- National Space Legislation).

⁶⁹⁵ Chatzipanagiotis-2015, 2.

karar vermesi mümkündür⁶⁹⁶. Sonuç olarak, böyle bir durumda sözleşme ile bir devlet uzay objesinin tescilini kendi üzerine alabilir.

b. Fırlatma Platformunun Tescili

Fırlatma platformunun⁶⁹⁷ tescili fırlatan devlet kriterlerinden özellikle, tesislerinden fırlatmanın gerçekleştirildiği devlet kriteri ile ilgilidir. Bu kriter kapsamında, tesisin devletin mülkiyetine tabi olması ve tescil yoluyla devlet yetkisine tabi olması gerekmektedir⁶⁹⁸.

Fırlatma platformunun tescili uzay aracının tesciline kıyasen daha tartışmalı bir kriterdir. Fırlatma platformu eğer bir devletin ulusal yetki alanı içinde ise herhangi bir sorun olmayacaktır çünkü bu fırlatma platformunun bulunduğu devleti Sorumluluk Andlaşması m. 1 anlamında “uzay objesi ülkesinden fırlatılan” devlet yapmaktadır. Ancak hiçbir devletin yetkisi altında olmayan (açık denizler, Antarktika vb.) yerlerde bulunan platformlardan gerçekleştirilen fırlatmalarda fırlatan devletin belirlenmesi oldukça zor olabilmektedir. Böyle bir durumda diğer fırlatan devlet kriteri olan “uzay objesi tesislerinden fırlatılan” devlet kriteri üzerinden bir inceleme yapılması gerekir⁶⁹⁹.

Tescil edilen fırlatma platformu eğer bir devletin ulusal yetki alanı içerisinde bir yerde konuşlanmamışsa bu platformun tescil edildiği devletin, platform üzerinde yarı ülkesel yetkisi olduğu kabul edilmektedir⁷⁰⁰. Doktrinde savunulan genel görüşe göre ulusal yetki alanı dışında kalan bir bölgeden yapılan fırlatmalarda, fırlatan devletin belirlenmesinde fırlatma platformunun üzerinde bulunduğu gemi veya yapı, Sorumluluk Andlaşması m.1 bağlamında “tesis” olarak kabul edilebilir ve bu yapının uyruğunu taşıdığı devlet, fırlatan devlet olarak belirlenebilir⁷⁰¹. Bununla birlikte yarı ülkesel yetkinin “tesisler” için de söz

⁶⁹⁶ Chatzipanagiotis-2015, 2.

⁶⁹⁷ Fırlatma platformu ile kastedilen İngilizcede ‘launch facility’ şeklinde ifade edilen ve uzay objelerinin uzaya fırlatılması için kullanılan yapılardır.

⁶⁹⁸ von der Dunk- National Space Legislation, 92.

⁶⁹⁹ Uchitomi-2001, 57.

⁷⁰⁰ Uchitomi-2001, 57.

⁷⁰¹ Böckstiegel-1994, 15.

konusu olabileceği⁷⁰² ve hareketli tesislerin; gemilerin, deniz platformlarının veya uzay istasyonlarının, tescil durumlarına bağlı olarak yarı ülkesel bir sisteme tabi oldukları savunulmaktadır⁷⁰³. Yukarıda ele alındığı üzere her ne kadar BMDHS kapsamında tesislerin tesciline ilişkin bir düzenleme getirilmemiş olsa da BMDHS m.87 kapsamında devletlere açık denizlerde tesis kurma hakkı tanınmıştır⁷⁰⁴ ve devletlere açık denizlerde getirilen kısıtlamaların bu yapılar için de aynen devam ettiği savunulmaktadır⁷⁰⁵. Sonuç olarak, fırlatma platformunun tescil edildiği devlet Sorumluluk Andlaşması m.1 anlamında uzay objesi tesislerinden fırlatılan devlet kabul edilecektir.

c. Uzay Faaliyeti Gösteren Şirketin Tescili

Uzay hukuku kapsamında tescilin diğer bir önemli görünümü, uzay faaliyeti yürüten özel şirketlerin tescilidir. İlk ticari uydunun 1984 yılında uzaya gönderilmesinden bu yana özel şirketlerin uzay faaliyetlerindeki rolü gelişmektedir⁷⁰⁶. Bir devlete tescilli uzay aracı veya tesisi olmasa dahi uzay faaliyetlerinde bulunan bir özel şirketin o devlete tescili söz konusu olabilir. Tescil edilen özel şirket üzerinde devletlerin kişisel yetkisi olduğu kabul edilmektedir⁷⁰⁷. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere tescil bir uyrukluk sağlamaktadır.

Peki bu durum tek başına o devleti uzay faaliyetlerinden sorumlu kılabilir mi? Tartışmalı olmakla birlikte, uzay faaliyeti gerçekleştiren özel şirketin faaliyetleri tescilli olduğu devletin ulusal faaliyeti sayılabileceği için⁷⁰⁸ Uzay Andlaşması m.6 bağlamında, söz konusu devletin sorumlu olabileceği ileri sürülmektedir. Bunun bir sonucu olarak, ulusal uzay faaliyetini yürüten devletin, sağlayan devlet sayılabileceğine ilişkin yaygın bir görüş olduğu için⁷⁰⁹ söz konusu devletin fırlatan devlet kabul edilebilmesi ve sonuç olarak yükümlülüğünün doğabilmesi de mümkündür.

⁷⁰² Armel Kerrest, “Remarks on the Notion of Launching State”, *International Institute on Space Law* 99, (1999): 310. (Kerrest-1999)

⁷⁰³ von der Dunk- National Space Legislation, 115.

⁷⁰⁴ BMDHS, m.87.

⁷⁰⁵ Kerrest-Sea Launch, 18.

⁷⁰⁶ Bartosz Ziemblicki & Yevgeniya Oralova, “Private Entities in Outer Space Activities: Liability Regime Reconsidered”, *Space Policy Journal* 56, (2021): 1. (Ziemblicki & Oralova-2021).

⁷⁰⁷ Uchitomi-2001, 57.

⁷⁰⁸ Kerrest-1999, 310.

⁷⁰⁹ Uchitomi-2001, 52.

Diğer bir değerlendirme kapsamında ise bir devletin, uzay faaliyeti yürüten özel bir şirketten kendi uzay aracını fırlatmasını istemesinin onu fırlatmayı sağlayan devlet yapabileceği ileri sürülmektedir⁷¹⁰. Örneğin Türkiye kapsamında uzaya gönderilen TÜRKSAT-5B uydusu Türkiye'nin isteği üzerine SpaceX tarafından Amerika topraklarından fırlatılmıştır ve bu durumda Türkiye hem uzay aracını fırlatan devlet hem de sağlayan devlet olarak fırlatan devlet kabul edilebilir⁷¹¹.

Fırlatmayı sağlayan devlet için diğer bir kriterin, özellikle birlikte fırlatma durumlarında uzay faaliyetini yürüten özel şirketin uyruğu olabileceği söylenebilir⁷¹². Ancak belirtmek gerekir ki 'fırlatmayı sağlayan devlet'⁷¹³ kriteri uzay hukukunda oldukça tartışmalıdır. 'Sağlamak' (*procurement*) kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda farklı görüşler vardır. Bazı yazarlar bu kavramı belirli bir fırlatmada çabası ve girişimi olan devletler şeklinde yorumlamaktadır⁷¹⁴. Başka bir görüş, fırlatma sonucunda gerçekleştirilen uzay faaliyeti ulusal uzay faaliyeti sayılan devletin sağlayan devlet kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir⁷¹⁵. Buna karşılık, bu kavramı nispeten dar bir şekilde tanımlandığında, bir devletin sağlayan devlet kabul edilebilmesi için söz konusu uzay faaliyeti üzerinde önemli ve doğrudan kontrole veya yönetime sahip olması gerektiği de ileri sürülmektedir⁷¹⁶. Bu kapsamda, belirli küçük bileşenlerin tedarik edilmesinin yeterli olmayacağı ileri sürülmektedir⁷¹⁷. Kanaatimizce, devletin faaliyete ne kadar dahil olduğu önemli olmakla birlikte uzay faaliyeti yürüten özel hukuk kişinin uyrukluğunda olduğu devletin fırlatmayı sağlayan devlet olarak kabul edilmesi mümkündür. Nitekim bu durum, belirli hallerde tüzel kişilere de uyrukluğun tanındığı dikkate alındığında⁷¹⁸ uluslararası hukukun genel ilkeleri ile de uyumludur.

⁷¹⁰ Böckstiegel-1994, 15; Kerrest-1999, 311.

⁷¹¹ Bkz. Eryavuz-2022, 46.

⁷¹² Uchitomi-2001, 52-53.

⁷¹³ *Procuring State* kavramı Türk doktrini tarafından genel olarak fırlatmayı sağlayan devlet şeklinde çevrilmektedir. Bkz. Erdem-2011, 35. Ancak bazı yazarlar tarafından fırlattıran devlet şeklinde de çevrilmektedir. Bkz. Gündüz-2015, 437. *Procure* kavramı Uzay Hukuku kapsamında genel olarak bir şeyin gerçekleşmesini sağlamak şeklinde kullanıldığı için söz konusu kavram bu çalışma kapsamında sağlamak şeklinde kullanılacaktır. Bkz. von der Dunk- National Space Legislation 92.

⁷¹⁴ Böckstiegel-1994, 15; Uchitomi-2001, 52.

⁷¹⁵ Kerrest-1999, 310.

⁷¹⁶ Uchitomi-2001, 53; Böckstiegel-1994, 15.

⁷¹⁷ Uchitomi-2001, 53; Böckstiegel-1994, 15.

⁷¹⁸ Pazarcı-2021, 63.

Yukarıda da değinildiği gibi özel şirketlerin faaliyetleri sonucunda devletlerin doğrudan sorumlu olmaları mümkün değildir⁷¹⁹. Ancak doktrinde yer alan görüşlerden biri Sorumluluk Andlaşması m.23 kapsamında getirilen kural⁷²⁰ ile yükümlülüğün kapsamını değiştirebileceğini ve Sorumluluk Andlaşmasına *lex specialis* bir norm getirebileceklerini savunmaktadır⁷²¹. Bu şekilde, devletler arasında ikili veya çok taraflı andlaşmalar yolu ile getirilen yeni düzenlemelerin şirketlerin yükümlülüğüne ilişkin hükümler içermesi mümkündür⁷²². Bu durum genel olarak uzay hukukunda üçüncü taraf yükümlülüğünün gelişimi açısından tartışılmaktadır⁷²³. Bu kapsamda devletlerin ulusal düzenlemeleri ile üçüncü taraf yükümlülüğünü sağlayabilecekleri gibi ikili veya çok taraflı andlaşmalar ile sağlaması da mümkündür⁷²⁴.

Sonuç olarak uluslararası hukuk kapsamında, tescilin, yetki, uluslararası standartların uygulanması, güvenlik, sorumluluğun ve yükümlülüğün isnadı, uzay objelerinin davranışlarından sorumlu olan tarafların belirlenebilir olmasını sağlama vb. birçok etkisi vardır⁷²⁵. Tüm bu faktörler, uluslararası hukukun etkin işleyebilmesi için temel gerekliliktir ve bu gerekliliğin, bir tür kayıt sisteminin kurulmasıyla yerine getirilebileceği söylenebilir.

3- Bir Tescil-Yetki İlişkisi Örneği Olarak Uluslararası Uzay İstasyonu

Uluslararası Uzay İstasyonunun (UUI), inşasına ilişkin fikirler 1984 yılında ortaya çıkmıştır⁷²⁶. İlk tartışmaların ardından 1988 yılında NASA ve ESA, Kanada Uzay Ajansı

⁷¹⁹ Bkz ARSIWA, m.7-8.

⁷²⁰ Sorumluluk Andlaşması, m.23: “Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, devletleri, hükümlerini yeniden teyit eden, tamamlayan veya genişleten uluslararası anlaşmalar akdetmekten alıkoyamaz.”

⁷²¹ Ziemblicki & Oralova-2021, 5.

⁷²² Örnek olarak, Rusya ile Fransa arasında yapılan Soyuz-ST fırlatma aracının Guyana Uzay Merkezi'nden fırlatılması konusunda uzun vadeli işbirliğine ilişkin ikili anlaşma verilebilir. Söz konusu Andlaşma Arianespace şirketinin fırlatma operatörü adı altında mali yükümlülüğüne ilişkin hükümler içermektedir. Bkz. Ziemblicki & Oralova-2021, 5.

⁷²³ Van C. Ernest, “Third Party Liability of the Private Space Industry: To Pay What No One Has Paid Before”, *Case Western Reserve Law Review* 41, sayı 2, (1991): 504. (Ernest-1991).

⁷²⁴ Ernest-1991, 507.

⁷²⁵ Daflen-1971, 252.

⁷²⁶ Rochus Moenter, “The International Space Station: Legal Framework and Current The International Space Station: Legal Framework and Current Status,” *Journal of Air Law and Commerce* 64, sayı 4, (1999), 1033 (Moenter-1999).

(CSA) arasında bir *Intergovernmental Agreement 1988 (Hükümetlerarası Andlaşma)* imzalanmıştır ve bu andlaşmaya 1989 yılında Japonya ve 1996 yılında Rusya da katılmıştır⁷²⁷. Yeni devletlerin katılımı ile andlaşma taslağı özelinde belirli değişikliklerin yapılmasına ilişkin çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaları takiben 1998 yılında on beş (ABD, Rusya, Kanada, ESA üyesi on bir ülke ve Japonya) devletin dahil olduğu *Hükümetlerarası Andlaşma 1998* imzalanmıştır⁷²⁸.

UUİ üzerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin hukuki çerçevesi genel olarak, beş temel uzay andlaşmasına ek olarak, *Hükümetlerarası Andlaşma 1998* özelinde belirlenmiştir⁷²⁹. Bu kapsamda, UUİ gerçekleştirilen faaliyetler uluslararası hukukun kapsamındadır⁷³⁰. Bu sebeple UUİ bağlamında gerçekleştirilen faaliyetlerin ve UUİ'nun hukuki rejiminin uluslararası hukukun hükümleri dikkat alınarak değerlendirilmesi gerekir⁷³¹.

Yukarıda ele alınan bilgiler ışığında UUİ'nun üzerinde yetki ve tescile ilişkin tartışmaları değerlendirecek olursak, öncelikle Uzay Andlaşması m.8 kapsamında devletlerin tescilleri altındaki uzay objeleri üzerinde egemenliğe varmayan yetki ve kontrole sahip olabileceklerini belirtmek gerekir⁷³². Ancak birden fazla devletin dahil olduğu faaliyetlerde devletler kendi aralarında bir andlaşma yaparak farklı düzenlemeler getirebilmektedir⁷³³.

Doktrinde, uzayda faaliyet göstermek üzere tasarlanan herhangi bir uzay istasyonun dört farklı tipte hukuki statüye sahip olabileceği belirtilmektedir:

“i. Ulusal Yetki ve Kontrol Örneği: tek bir ulusun yetkisi ve kontrolü altındaki ulusal bir uzay istasyonu;

⁷²⁷ Moenter-1999, 1034.

⁷²⁸ Moenter-1999, 1035.

⁷²⁹ International Space Station, *Intergovernmental Agreement* (29 Ocak 1998), m.1/1 (Intergovernmental Agreement 1998).

⁷³⁰ Intergovernmental Agreement 1998, m.2/1.

⁷³¹ Moenter-1999, 1038.

⁷³² Uzay Andlaşması m.8; Moenter-1999, 1042.

⁷³³ Bin Cheng, “Space Objects and their Various Connecting Factors”, in *Outlook on Space Law Over the Next 30 Years*, (Brill, 1997), 2014-215.

- ii. *Birlikte Yetki ve Kontrol Örneği: birkaç ulusun ortak yetki ve kontrolü altındaki çok uluslu bir uzay istasyonu;*
- iii. *Bağımsız Modüller Üzerinde Yetki ve Kontrol Örneği: münferit modülleri ayrı olarak tasarlanan ve ulusların bağımsız yargı yetkisi ve kontrolü altında olan çok uluslu bir uzay istasyonu; veya*
- iv. *Uluslararası Organizasyon özelinde Yetki ve Kontrol Örneği: INTELSAT benzeri bir uluslararası kuruluşun yetki ve kontrolü altında olan uluslararası bir uzay istasyonu.*⁷³⁴”

Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, UUI’nun bu farklı modüllerden üçüncüsüne daha yakın olduğu söylenebilir. Üçüncü durumda yani farklı modüller üzerinde yetki ve kontrolün belirlendiği hallerde, uzay istasyonu farklı modüllerden oluşmaktadır ve her biri tescilli oldukları ülkelerin yetkisi ve kontrolü altındadır⁷³⁵. Sonuç olarak, her bir modül ayrı ayrı ona sahip olan, işleten ve tescil eden ülkenin yetkisi ve kontrolü altında olmaktadır⁷³⁶.

Belirtmek gerekir ki, UUI farklı tip yetki ve tescil yöntemlerinin kullanıldığı önemli bir örnektir. Nitekim hem ESA ile uluslararası örgütlerin yetki ve tescilini, hem farklı devletlerin katılımı ile birlikte tescil ve yetkiyi, hem de temel olarak her devlet özelinde tescil ve yetkiyi tartışabileceğimiz bir platform sunmaktadır. *Hükümetlerarası Andlaşma 1998* özellikle toplu aktiviteler kapsamında getirilen özel nitelikli yetki düzenlemelerine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Andlaşma m.5 bu kapsamda örnek teşkil edebilecek bir düzenleme getirmiştir: “1.Tescil Sözleşmesi II. Maddesi uyarınca, her bir taraf, sağladığı Ek’te listelenen uçuş unsurlarını, uzay objeleri olarak tescil edecektir; Avrupalı taraflar bu yükümlülüğü kendi adına ve namına hareket eden ESA’ya devretmiştir.2.Uzay Andlaşması’nın VII. maddesi ve Tescil Sözleşmesinin II. maddesi hükümlerine göre, her taraf, 1. paragrafta uygun olarak tescil ettiği objeler üzerinde ve

⁷³⁴ U.S. Congress, Office of Technology Assessment, "Space Stations and the Law: Selected Legal Issues --Background Paper" Documents on Outer Space Law 12 (1986), 30 (U.S. Congress-Space Station-1986).

⁷³⁵ U.S. Congress-Space Station-1986, 32.

⁷³⁶ U.S. Congress-Space Station-1986, 32.

*uzay istasyonu üzerinde bulunan kendi vatandaşları üzerinde yetki ve kontrolünü sürdürecektir.*⁷³⁷”

Hükümetlerarası Andlaşma 1998 m.5 kapsamında getirilen düzenleme, belirli bir devlete yetkinin tanınması yerine, farklı devletlerin yetkilerinin eş zamanlı olarak belirli kişiler veya yapılar üzerinde geçerli olabileceği bir modeli benimsemiştir. Ancak bu düzenlemeyi yaparken, m.5’in Uzay Andlaşması m.8 ve Tescil Sözleşmesi m.2 özelinde bir yetki ve kontrol rejimine tabi olduğu tekrar edilmiştir. Bu kapsamda, m.5’in devletlerin yetki ve sorumluluğunun belirlenmesi için her taraf özelinde bir belirleme yaptığı ve bu şekilde tarafların UUI üzerindeki yetkilerini hukuki güvence altına aldığı söylenebilir⁷³⁸.

Ekolarak, *Hükümetlerarası Andlaşma 1998* belirli hukuki uyumsuzluklar için özel nitelikte yetki düzenlemeleri getirmiştir. Bunlar, m.21 fikri mülkiyet uyumsuzlukları bağlamında⁷³⁹ gündeme gelebilecek tartışmalara ilişkin yetki düzenlemesi, m.22 ise cezai uyumsuzluklar için yetki düzenlemesi getirmiştir⁷⁴⁰. Bu iki düzenleme özelinde de Uzay Andlaşması m.8 ve Tescil Sözleşmesi m.2’ye uygun olarak tescilin temel bir nokta olarak belirtildiği söylenebilir. Nitekim UUI üzerinde gerçekleşen faaliyetler, genel olarak UUI’de bağlanmış parçaların tescil ediliği devletlerin yetkisi ile ilişkilendirilmektedir⁷⁴¹. Benzer şekilde, farklı devletlerin vatandaşlarının faaliyet gösterdiği UUI’da devletler kendi vatandaşları üzerinde yetkili kılınmıştır.

⁷³⁷ Intergovernmental Agreement 1998, m.5.

⁷³⁸ Moenter-1999, 1046.

⁷³⁹ Intergovernmental Agreement 1998, m.21: “Bu Maddenin hükümlerine tabi olarak, fikri mülkiyet hukuku doğrultusunda, bir Uzay İstasyonu uçuş objesinin içinde veya üzerinde meydana gelen bir faaliyetin söz konusu unsurun tescil edildiği taraf devletin ülkelerinde meydana geldiği kabul edilir; ancak BSA tescilli objeler için herhangi bir Avrupa taraf devleti faaliyetin kendi ülkelerinde meydana geldiğini kabul edebilir.”

⁷⁴⁰ Intergovernmental Agreement 1998, m.22: “Yörüngede görevi kötüye kullanma ile ilgili, (a) başka bir taraf devletin vatandaşının hayatını veya güvenliğini etkileyen veya (b) başka bir taraf devletin uçuş objesinde veya üzerinde meydana gelen ya da hasara neden olan durumlarda, vatandaşı fail olduğu iddia edilen taraf devlet, etkilenen taraf devletin talebi üzerine, kendi kovuşturma menfaatleri ile ilgili olarak söz konusu devletle istişarede bulunacaktır.”

⁷⁴¹ Örneğin, fikri mülkiyet tartışmaları ile ilgili olarak, buluş, UUI’na bağlı hangi parça üzerinde gerçekleştirilmişse o parçanın tescilli olduğu devlet yetkili kabul edilmiştir. Bkz. Intergovernmental Agreement 1998, m.21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Uzak Hukukunda Ulusal Düzenlemelerin Önemi

Uzak hukukunun uluslararası alandaki gelişiminde gerçekleştirilen, uluslararası hukukun uzak faaliyetlerindeki gelişmelerden sonra mı yoksa gelişmelerden önce mi oluşturulması gerektiği yönündeki tartışmaların⁷⁴² ulusal mevzuat geliştirmek söz konusu olduğunda da gündeme geldiği görülebilmektedir. Uzak hukuka ilişkin uluslararası düzenlemeler direkt olarak devletleri bir ulusal hukuk mevzuatı oluşturmakla yükümlü kılmamaktadır⁷⁴³. Ancak devletlerin uzak hukuku kapsamında faaliyet gösterirken uluslararası normlara uyması kadar ulusal normlar oluşturması da gerekmektedir. Devletlerin uzak hukukunun “yapıcısı” ve “bozucusu” konumunda olduğu ifade edilmektedir⁷⁴⁴. Güncel uzak hukuku sisteminde özel şirketler geri planda bulunmaktadır⁷⁴⁵. Ancak özel şirketlerin uzayda gerçekleştirilen faaliyetlere katılması ile özellikle ulusal düzenlemelerin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Ulusal düzenlemelerin gerekliliği konusunda ileri sürülen temel noktalardan biri özel şirketlerin faaliyetlerinin yaygınlaşmasıdır⁷⁴⁶. Bu durum devlet merkezli uzak hukuku hükümlerinin bireyler için etkili bir hale getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur⁷⁴⁷.

Belirtmek gerekir ki her ne kadar devletler BM Sekreterliği tarafından tutulan uluslararası sicile uzak objelerini kaydettiriyor olsa da ulusal düzeyde tescilin gerçekleştirilmemesi durumunda yukarıda ele alınan etkilerin doğup doğmayacağının tartışılması gerekmektedir. Nitekim bazı devletler uluslararası sicile uzak objelerini kaydettirmekle birlikte ulusal düzeyde bir tescil sistemi geliştirmemiş olabilmektedir. Belirtmek gerekir

⁷⁴² Meray-1964, 79.

⁷⁴³ Tuğrul Çakır, “Türk Uzak Operasyonlarına İlişkin Kanun’un Hazırlanması Konusunda Öneriler”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5, sayı 2 (2020): 178-179. (Çakır-2020)

⁷⁴⁴ Franz von der Dunk, “Fundamental Provisions for National Space Laws”, *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 11, (2006): 92. (von der Dunk- Fundamental Provisions).

⁷⁴⁵ Uzak Andlaşması, m.6.

⁷⁴⁶ Çakır-2020, 177; Frans von der Dunk, “Current and Future Development of National Space Law and Policy” *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 12, (2005): 25-26. (National Space Law and Policy)

⁷⁴⁷ Von der Dunk- National Space Law and Policy, 26.

ki uluslararası tescil sisteminin temel amacı uzay faaliyetlerinde şeffaflığın sağlanmasına ve uzayda oluşabilecek kaza riskinin önüne geçmektir⁷⁴⁸. Bu kapsamda belli dereceye kadar yukarıda ele alınan sonuçlara hizmet etse dahi tek başına uzay objelerinin tescilini sağladığını savunmanın yanlış olacağı söylenebilir. Çünkü BM Genel Sekreterli tescil sistemi her ne kadar şeffaflığı sağlamakta başarılı olsa da güncelliğini kısa sürede kaybetmektedir ve değişen şartlara uyum sağlamada geri kalabilmektedir⁷⁴⁹. Buna ek olarak, özel şirketlerin faaliyetlerinin artması ile birlikte devletlerin yetkilendirme ve sürekli denetim yükümlülüğü önemli bir hale gelmektedir⁷⁵⁰ ve ulusal bir sistemin oluşturulması bu konuda daha etkili bir yol olarak tercih edilmelidir. Son olarak belirtmek gerekir ki BM Genel Sekreterliğine kayıt için bildirim yapan devletler belli bilgileri kendilerine saklamak isteyebilmektedir⁷⁵¹. Bu tip durumlarda da uluslararası bir tescil ile birlikte ulusal bir tescilin tercih edilmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Devletlerin uzay hukuku kapsamında bir ulusal düzenlemeye sahip olmasının üç temel önemi olduğu belirtilmektedir: i- Uluslararası uzay hukuku düzenlemeleri devlet merkezli olduğu için ulusal düzenlemeler devletlerin hukuki yükümlülüklerini kendi bünyelerinde faaliyet gösteren özel şirketlere uygulayabilmesi için en uygun araçtır⁷⁵². Nitekim Uzay Andlaşması kapsamında bireylerce gerçekleştirilen uzay faaliyetlerine izin verilmiş ancak bunların devletlerin denetimi ve gözetimi altında yürütüleceği belirtilmiştir⁷⁵³. Özel şirketlerin faaliyetlerinden dolayı devletlerin sorumluluğu esas alındığı⁷⁵⁴ için bireysel aktivite ama kamusal sorumluluk şeklinde ifade edilmektedir⁷⁵⁵. ii- Uzay faaliyetlerinin ulusal etkilerini izleyebilmek ve kontrol edebilmek için ulusal mevzuat teşvik edilmektedir⁷⁵⁶. iii- Ulusal düzenlemeler, bireylerin uzay faaliyetlerine katılımını teşvik etmek için kullanılmaktadır⁷⁵⁷.

⁷⁴⁸ Henry R. Hertzfeld, “Unsolved issues of Compliance with the Registration Convention,” Journal of Space Safety Engineering 8, (2021), 238 (Hertzfeld-2021).

⁷⁴⁹ Hertzfeld-2021, 241.

⁷⁵⁰ Hertzfeld-2021, 241.

⁷⁵¹ Hertzfeld-2021, 241.

⁷⁵² Von der Dunk- National Space Law and Policy, 26.

⁷⁵³ Uzay Andlaşması, m.6.

⁷⁵⁴ Uzay Andlaşması, m.6.

⁷⁵⁵ Von der Dunk- National Space Legislation, 3.

⁷⁵⁶ Von der Dunk- National Space Law and Policy, 27.

⁷⁵⁷ Von der Dunk- National Space Law and Policy, 27.

Ulusal mevzuatın önemi elbette bu üç sebep ile sınırlı değildir. Gerek özel şirketler gerek uzayda faaliyet gösteren devletler açısından diğer bir önemli nokta, uzay hukukunda yer alan tartışmalı ve belirsiz konulara ulusal mevzuat ile düzenleme getirilebilmesidir. Bu durumda söz konusu ulusal düzenlemeler uluslararası nitelikteki uzay hukuku hükümlerinin gelişiminde de önemli bir rol oynayabilir. Bu rol bir uluslararası teamül hukuku kuralının oluşturulması şeklinde olabileceği gibi⁷⁵⁸ sonraki uygulama teşkil ederek bir hükmün yorumlanmasında da etkili olabilir⁷⁵⁹. Uzay Andlaşması her ne kadar ulusal mevzuat düzenlemesi getirilmesi zorunluluğunu belirtmemiş olsa da m.6 kapsamında devletlerin denetim ve gözetim sorumluluğunu yerine getirebilmesi için ulusal mevzuat düzenlemelerinin önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir⁷⁶⁰. Bu durumda, devletlerin uzay hukuku hükümlerinden doğan uluslararası sorumluluklarını sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için ulusal mevzuat düzenlemesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

Ulusal mevzuatın ele alması gereken ana uzay hukuku ilkeleri iki temel kategoride incelenmektedir: i- yetkilendirme ve sürekli denetimin düzenlenmesi, ii- sorumluluk ve yükümlülüğün belirlenmesi⁷⁶¹. Bu kapsamda ulusal düzenlemelerinde devletler yetkilendirme için kuruluşlar kurabileceği gibi⁷⁶² zararın ortaya çıkması durumunda tazminat ödenmesini güvence altına almak için sigorta yaptırma zorunluluğu gibi politikalar da geliştirebilmektedir⁷⁶³. Uzay hukuku kapsamında getirilen ulusal düzenleme hükümleri farklı konularda önemli sonuçlar doğurabilmekle birlikte bu

⁷⁵⁸ Örneğin, Uzay madenciliğine ilişkin iç düzenlemelerin ileride bu konuda bir uluslararası teamül hukuku kuralının oluşumunu teşvik edebileceği savunulmaktadır. Nitekim Uzay madenciliğine ilişkin devletlerin toplu bir şekilde bir hükmün yorumuna ilişkin bir ulusal yaklaşım geliştirmesi mümkün olabilmektedir. Bkz. Güneş Ünüvar, “Can National Laws on Space Resources Serve as Evidence of Customary International Law?” *Opinio Juris*, (2022) <https://opiniojuris.org/2022/11/08/can-national-laws-on-space-resources-serve-as-evidence-of-customary-international-law/> (E.T.:11.05.23); Ulusal mevzuatın önemi hakkındaki genel tartışmalar için bkz. Olavo de O. Bittencourt Neto, Mahulena Hofmann, Tanja Masson-Zwaan, Dimitra Stefoudi, *Building Blocks for the Development of an International Framework for the Governance of Space Resource Activities, a Commentary*, (Leiden, Eleven publishing, 2020).

⁷⁵⁹ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m.31/3(b); BM, “Draft conclusions on subsequent agreements and subsequent practice in relation to the interpretation of treaties”, *Yearbook of the International Law Commission* 2, Kısım. 2, (2018), m.4/2.

⁷⁶⁰ Çakır-2020, 178.

⁷⁶¹ Dimitri Linden, “The Impact of National Space Legislation on Private Space Undertakings: Regulatory Competition vs. Harmonization”, *Journal of Science Policy & Governance* 8, sayı 1 (2016): 4. (Linden-2016)

⁷⁶² Linden-2016, 4.

⁷⁶³ Linden-2016, 5.

çalışmanın kapsamı tescil rejimi ile sınırlı tutulduğu için diğer konulara değinilmeyecektir.

Devletlerin uzay objelerinin tesciline yönelik getirdiği ulusal düzenlemeler sürekli denetim yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından önemlidir⁷⁶⁴. Devletler kendi ulusal mevzuatında tescil rejimlerini farklı şekillerde belirleyebilirler. Bu kapsamda devletlerin kendi ulusal düzenlemelerinde getirdikleri bir tescil sistemi ile gerekli parametreleri ve bilgileri toplaması ve yaşanan gelişmeler sonucunda güncellemesi gerekmektedir⁷⁶⁵. Bu kapsamda genel olarak tavsiye edilen, tescil kayıtlarını tutacak bir mercinin belirlenmesi ve Tescil Sözleşmesine uyumun sağlanmaya çalışılmasıdır⁷⁶⁶.

A. Sorumluluk, Tescil ve Ulusal Uzay Mevzuatı

Uzay Andlaşması m.6 kapsamında getirilen düzenlemede en fazla tartışılan kavramlardan biri de ‘ulusal uzay faaliyeti’ kavramından ne anlaşılması gerektiğidir. Bu kavramın yorumlanmasına ilişkin getirilen önerilerden biri de tescil yolu ile ulusal uzay faaliyetlerinin belirlenmesidir⁷⁶⁷. Yukarıda da değinildiği gibi tescil, ülkesel yetki, kişisel yetki veya ülke dışı yetki (veya yarı ülkesel yetki⁷⁶⁸) ile özdeşleştirmenin sağlanmasına yardımcı olabilecektir. Uluslararası düzenlemeler nezdinde ulusal uzay faaliyeti kavramına ilişkin bir tanım getirilmediği için devletler kendi ulusal düzenlemelerinde bu kavramın yorumuna ilişkin hükümler getirebilirler⁷⁶⁹ ve tescili esas alan yaklaşımı ulusal mevzuatında benimseyebilirler.

Benzer yorum tartışmaları yükümlülük çerçevesinde de yapılmaktadır. Sorumluluk Andlaşması m.1 kapsamında fırlatan devlet kavramı genel hatları ile tanımlanmış olsa da belirsiz hususlar bulunmaktadır. Yukarıda da kısaca ele alındığı üzere, özellikle fırlatmayı sağlayan devlet kavramının yorumlanmasında belirsizlikler bulunmaktadır⁷⁷⁰.

⁷⁶⁴ von der Dunk- Fundamental Provisions, 94, Çakır-2020, 187.

⁷⁶⁵ Linden-2016, 10.

⁷⁶⁶ Çakır-2020, 187.

⁷⁶⁷ von der Dunk- Fundamental Provisions, 93-94.

⁷⁶⁸ Csabafi-1971, 50.

⁷⁶⁹ von der Dunk- Fundamental Provisions, 94.

⁷⁷⁰ Böckstiegel-1994, 15; Uchitomi-2001, 52.

Buna benzer şekilde, tesislerinden fırlatmaların yapıldığı devletin tespiti, özellikle fırlatmanın açık denizler gibi alanlardan yapıldığı durumlarda zor olabilmektedir⁷⁷¹. Ulusal uzay faaliyetinin ulusal düzenlemelerde tanımlanmasına benzer şekilde, devletler fırlatan devlet kavramının yorumlanmasına ilişkin ulusal mevzuat düzenlemeleri getirerek bu belirsizliği gidermeye çalışabilir.

Leiden Uluslararası Hava ve Uzay Hukuku Enstitüsü başta olmak üzere farklı uluslararası kurumların işbirliği ile gerçekleştirilen ‘Project 2001+’ kapsamında ulusal uzay mevzuatının beş temel konuyu ele alması gerektiği ifade edilmiştir: i-yetkilendirme, ii- sürekli denetim, iii-uzay objelerinin tescili, iv-sorumluluk ve tazminat, v-bazı ek düzenlemeler⁷⁷². Özellikle tescile ilişkin mevzuat önerileri birçok ayrıntılı normun gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda uzay objesinin tanımlanması, zorunlu tescil kayıt sisteminin oluşturulması, Tescil Sözleşmesi m.4/1 kapsamında gereken beş temel bilgi, ek olarak uzay objesinin kütlesi veya nükleer güç kaynaklarının kullanılması durumunda güvenlik değerlendirmeleri gibi ek bilgilerin kaydettilmesi vb. düzenlemeler özellikle belirtilebilir⁷⁷³.

Tescile ilişkin kuralların, diğer birçok düzenleme ile yakın bağlantısı olduğu söylenebilir⁷⁷⁴. Nitekim Uzay Andlaşması m.6 kapsamında yetkilendirme ve sürekli denetim sorumluluğunun yerine getirilmesi, tazminat ödemekle yükümlü kişilerin ulusal mevzuat kapsamında tespitinin sağlanması konusunda veya sigorta yaptırma zorunluluğu vb. düzenlemeler tescille doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır⁷⁷⁵. Özellikle tescil devleti kavramının uluslararası sözleşmelerde tanımlanmamış olması, ulusal düzenlemelerde tescil devletine ilişkin getirilen düzenlemeleri önemli kılmaktadır⁷⁷⁶.

A. Uzay Faaliyetlerinin Lisanslanması

⁷⁷¹ Sea Launch Company örneğinde olduğu gibi. Burada farklı devletlerin dahil olmasının ve fırlatmanın açık denizlerden yapılmasının bir sonucu olarak tartışmalar yapılmaktadır. Bkz. Kerrest-Sea Launch, 18-19.

⁷⁷² Susanne U. Reif, “Shaping a Legal Framework for the Commercial use of Outer Space: Recommendations and Conclusions from Project 2001” *Space Policy* 18, (2002): 160.

⁷⁷³ Von der Dunk- Fundamental Provisions, 95.

⁷⁷⁴ Von der Dunk- Fundamental Provisions, 96.

⁷⁷⁵ Von der Dunk- Fundamental Provisions, 96-97.

⁷⁷⁶ Ulusal düzeyde tescil devleti kavramına ilişkin getirilen yaklaşımlar ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Registration report-2023, 24-26.

Tescile ilişkin ulusal mevzuat düzenlemelerini incelemeyen önce kısaca, uzay faaliyetlerinin lisanslanmasına değinmekte fayda görüyoruz. Şirketlerin uzay faaliyetlerinin yetkilendirilmesi bakımından devletlerin birtakım standartlar belirlemesi önemlidir. Bu kapsamda özel hukuk kişilerine lisans verilmesi üzerine kapsamlı bir düzenleme yapılması ve lisans almak için gereken şartların uluslararası düzenlemeler ile uyumlu bir şekilde belirlenmesi mümkündür.⁷⁷⁷ Bu bağlamda uzay objelerinin, uzay platformlarının ve uzay faaliyeti gerçekleştiren şirketlerin tescilinin yanı sıra uzay faaliyetlerinin ulusal mevzuat düzenlemelerince lisanslanması da önemlidir.

Uzay faaliyetlerinin lisanslanması Uzay Andlaşması kapsamında devletlere tanınan yetkilendirme ve sürekli denetim sorumluluğu⁷⁷⁸ ile yakından ilgilidir⁷⁷⁹. Nitekim devletler, belirli bir uzay faaliyetinde ulusal ve uluslararası standartların sağlandığını denetleyebilmek adına lisans verme yoluna gitmektedir⁷⁸⁰. Özellikle özel şirketlerin gerçekleştirdikleri uzay faaliyetlerinin sorumluluğunu ve bir zararın ortaya çıkması halinde yükümlülüğünü üzerine alması açısından, gerçekleştirilen bu faaliyetlere lisans verilmesi gerekmektedir⁷⁸¹. Sonuçta, devlet, uluslararası düzeyde sorumluluğunu ve yükümlülüğünü devam ettirmekle birlikte kendi ulusal düzenlemesinde sorumlu kurumu belirlemiş olmaktadır. Bu sayede bir zararın ortaya çıkması durumunda devlet, ulusal mevzuatında söz konusu özel şirkete rücu edebilecektir⁷⁸². Nihayetinde devletlerin bu lisansı vermekle sorumlu bir iç otorite kurması veya mevcut bir otoriteye bu yetkinin tanınması mümkündür⁷⁸³. Uzay faaliyetlerinin tehlikeli niteliği⁷⁸⁴ dikkate alındığında lisanslama faaliyetlerinin oldukça gerekli olduğu söylenebilir.

⁷⁷⁷ E. Jason Steptoe, “United States Government Licensing of Commercial Space Activities by Private Enterprise”, *Documents on Outer Space Law* 7, (1985): 192. (Steptoe-1985)

⁷⁷⁸ Uzay Andlaşması, m.6.

⁷⁷⁹ Steptoe-1985, 192.

⁷⁸⁰ von der Dunk- Fundamental Provisions, 95.

⁷⁸¹ Steptoe-1985, 193.

⁷⁸² Devletler genel olarak ulusal mevzuatında getirdikleri lisans düzenlemeleri ile lisans operatörlerinden üçüncü taraflara verilebilecek zararlar için tazminat talep etmekte ve söz konusu operatörlere sorumluluk sigortası yaptırma zorunluluğu getirmektedir. Bkz. Yanal Abul Failat, “Licensing Private Outer Space Activities,” *Globe Law and Business* (2019), 136.

⁷⁸³ Örneğin, ABD ulusal mevzuatında, telekomünikasyon faaliyetleri için Federal İletişim Komisyonu deneysel radyo lisansı alınması gerekmektedir. Buna benzer şekilde farklı kurumlarda farklı lisansların alınması da mümkün olabilmektedir. Steptoe-1985, 193.

⁷⁸⁴ Bkz. 10 Şubat 2009 tarihinde yaşanan Iridium-33- Cosmos-2251 kazası: Martha Mejia-Kaiser, “Collision Course: 2009 Iridium-Cosmos Crash”, *Proc. International Institute of Space Law* 52,

Lisans verilmesine ilişkin kriterler konusunda devletler kendi ulusal düzenlemelerinde farklı yaklaşımlar getirebilmektedir. Bu konuda Kasım 2023 tarihli BM uzay objelerinin tesciline ilişkin raporda, devletlerin ulusal düzenlemelerinden yola çıkılarak bir kriter derlemesi yapılmıştır⁷⁸⁵. Söz konusu kriterler genel hatları ile şu şekilde sıralanmıştır: finansal yeterlilik, sigorta güvencesi, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve uzay enkazının azaltılması, çevresel etkilere dikkat edilmesi, risk analizi, kamu sağlığı ve güvenliğinin dikkate alınması, teknik bilgilerin yeterliliği ve diğer kriterler⁷⁸⁶.

II. Tescile İlişkin Ulusal Mevzuatın İncelenmesi

Uzay objelerinin tescili konusunda devletler, farklı ulusal mevzuat düzenlemeleri getirmişlerdir. Çalışmanın bu başlığı altında farklı devletler tarafından getirilen uzay hukuku ulusal mevzuat düzenlemelerinde yer alan tescile ilişkin hükümler incelenecektir. Bu düzenlemelerin özellikle uluslararası düzenlemeler ile ne kadar uyum içerisine olduğu önemlidir. Bu sebeple, devletlerin ulusal tescil düzenlemeleri incelenirken uzay hukuku hükümleri de dikkate alınacaktır.

A. Avustralya Ulusal Mevzuatı Örneği

Avustralya'nın temel ulusal düzenlemesi 1998 tarihli Avustralya Uzay Aktiviteleri Kanunu'dur (*Australian Space Activities Act*)⁷⁸⁷. Söz konusu düzenlemenin birinci bölümü kanunun kapsamını ve amacını belirlemektedir. Kanunun kapsamı noktasında en

(2009): 274. (Mejia-Kaiser-2009) Söz konusu kaza özellikle artan uzay enkazının yarattığı riske dikkat çekmektedir. Artan uzay enkazı sadece uzay faaliyetleri için değil, insanlar için de risk oluşturmaktadır. Nitekim yeryüzünde hasara neden olabilmektedir veya çevresel kirlenmeye yol açabilmektedir. Örneğin, 1978 yılında bir Sovyetler Birliği uydusu olan Cosmos 954 parçalanmış ve Kuzey Kanada'da geniş bir alana radyoaktif enkaz saçmıştır. Ram S. Jakhu, "Iridium-Cosmos Collision and its Implications for Space Operations", in *Yearbook on Space Policy*, (Kai-Uwe Schrogl, Wolfgang Rathgeber, Blandina Baranes, Christophe Venet ed. Viyana, Springer 2008-2009): 262.

⁷⁸⁵ Registration report-2023, 20.

⁷⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Registration report-2023, 20-22.

⁷⁸⁷ Australian Space Activities Act, (1998), Act No. 123, <https://www.legislation.gov.au/Details/C2010C00193> (E.T.:15.05.23) (Australian Space Activities Act)

önemli özelliklerden biri m.6'da Avustralya Uzay Aktiviteleri Kanunun dış toprakları⁷⁸⁸ da kapsayacağını belirtilmesidir⁷⁸⁹.

Kanunun 2. bölümünde ise tanımlar düzenleme altına alınmıştır. Yukarıda uluslararası andlaşmalar kapsamında yeterince iyi tanımlanamadığını ifade ettiğimiz, fırlatan devlet, ulusal faaliyet gibi alanlarda Kanun genel olarak yeni bir şey getirmemiştir. Kanun ulusal faaliyeti tanımlamak yerine Avustralya uyruğunu tanımlamıştır: “(a) bir Avustralya vatandaşı; veya

(b) İngiliz Milletler Topluluğuna ait bir devlet ya da ülke yasası tarafından kurulan bir kuruluş; veya (c) İngiliz Milletler Topluluğuna ait bir devlet veya ülke.”⁷⁹⁰

Kanun ‘fırlatan devlet’ kavramına ilişkin bir tanım getirmemiş ve Sorumluluk Andlaşmasının esas alınacağını belirtmiştir⁷⁹¹. Buna karşın, ‘fırlatma tesisi’ kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “Uzay objelerinin fırlatılabileceği bir tesis veya yer olarak tasarlanmış veya inşa edilmiş (sabit veya hareketli) bir tesis veya yer anlamına gelir ve söz konusu tesis veya yerde fırlatma gerçekleştirmek için gerekli olan diğer tüm tesisleri içerir.”⁷⁹²

Kanun kapsamında ele alınan diğer bir önemli tanım ise ‘sorumlu taraf’ kavramına yöneliktir. Kanun bu kapsamda oldukça geniş ve ayrıntılı bir tanımlama yapmıştır. Söz konusu hüküm kapsamında sorumlu olabilecek kişilerden bazıları şu şekildedir:

“(a) bir fırlatma izni ile yetki verilen bir fırlatma veya geri dönüş durumunda- izin sahibi;

⁷⁸⁸ Burada dış ülkelerden kastedilen Avustralya ülkesi dışında kalan bütün bölgelerden ziyade özel statüye sahip ülkelerin topraklarıdır. Bu topraklar Avustralya Hükümeti tarafından 1996 yılında ilan edilen “Legal Risk in International Transactions (ALRC Report 80)” adlı raporda şu şekilde sayılmıştır: “Ashmore ve Cartier Adaları; Noel Adası; Cocos (Keeling) Adaları; Mercan Denizi Adaları; Avustralya Antarktika Bölgesi; Heard Bölgesi ve McDonald Adaları; Norfolk Adası” Bkz. Avustralya Hükümeti, “Legal Risk in International Transactions (ALRC Report 80)” 08.10.1996, m.10.2. <https://www.alrc.gov.au/publication/legal-risk-in-international-transactions-alrc-report-80/10-external-territories/> (E.T.:21.11.23).

⁷⁸⁹ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.7: “Bu kanun, ülke dışı topraklara kadar uzanır.” Bu düzenlemenin temel sebebi, Avustralya’nın İngiliz Milletler Topluluğu ile ortak hareket etmesinden kaynaklanıyor olması gösterilebilir.

⁷⁹⁰ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

⁷⁹¹ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

⁷⁹² Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

- (b) 43(1) madde uyarınca bir izinle yetki verilen bir iade durumunda- iznin sahibi;
- (c) Bakanlık ile madde 43(2) uyarınca başka bir kişi arasındaki bir anlaşma ile yetki verilen bir iade durumunda – o diğer kişi;
- (d) denizaşırı bir fırlatma sertifikası tarafından yetkilendirilen bir fırlatma durumunda- sertifikanın sahibi;
- (f) diğer durumlarda- aşağıdaki kişilerden her biri:
- (i) uzay objesinin fırlatılmasını veya iade gerçekleştiren kişi veya kişiler;
- (ii) Fırlatma veya iade için yükümlülük süresi boyunca herhangi bir zamanda, ilgili uzay objesinin bir parçasını oluşturan herhangi bir katmanın tamamına veya bir kısmına sahip olan kişi;
- (iii) bu tanımın amaçları doğrultusunda yapılan düzenlemelerde belirtilen diğer herhangi bir kişi.⁷⁹³”

Sorumlu tarafın belirlenmesi bağlamında Kanun maddesinin oldukça kapsamlı bir düzenleme getirdiğini söyleyebiliriz. Özellikle birden çok bireyin, uzay faaliyetine dahil olması ihtimaline karşı böyle bir tanımın benimsenmesi yerinde olabilir. Genel olarak, (a), (b), (c) ve (d) bentleri sorumlu kişileri spesifik olarak işaret etmektedir. Ancak (f) bendinde sorumlu kişilerin kapsamı geniş tutulmuştur. Yine de sorumlu tarafa ilişkin tanımın son cümlesi (f) bendini şu şekilde sınırlama ihtiyacı hissetmiştir: “Ancak, (f) paragrafı kapsamında olan bir fırlatmayla ilgili olarak, uzay objesi Avustralya dışındaki bir fırlatma tesisinden fırlatılmışsa, kişi yalnızca aynı zamanda bir Avustralya vatandaşıysa sorumlu taraf olur.”⁷⁹⁴”

Avustralya Uzay Aktiviteleri Kanunu, uzay objesi kavramına ilişkin olarak da kapsamlı bir tanım getirmiştir: “(a) fırlatma aracı; ve

(b) fırlatma aracının, ortalama deniz seviyesinden 100 km ötesindeki bir alana taşıyacağı veya bu alandan geri getireceği parça (eğer varsa);

(c) ortalama deniz seviyesinden 100 km’lik mesafenin ötesindeki bir alana veya bu alandan geriye doğru giden parça;

⁷⁹³ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

⁷⁹⁴ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

*(d) fırlatmanın ardından fırlatma aracından yüklerin ayrılması sonucu oluşan parçalar veya katmanlar.*⁷⁹⁵ ”

Burada özellikle (d) bendi önemlidir. Nitekim uzay aracı tanımı kapsamında en fazla tartışılan noktalardan biri de işlevsiz parçaların statüsüdür⁷⁹⁶. Her ne kadar Sorumluluk Andlaşması m.1 kapsamında mağdur merkezli bir yaklaşım benimsenerek uzay objesi kavramının tanımı geniş tutulmuşsa da⁷⁹⁷ özellikle uzay enkazı gibi işlevsiz parçaların statüsü tartışmalıdır. Doktrinde, işlevsiz parçaların uzay objesi tanımı içinde yer alması gerektiğini çünkü birçok uzay aracının uzaya fırlatıldıktan kısa bir süre sonra işlevini kaybedecek şekilde tasarlandığını ve özellikle artan uzay enkazının yarattığı tehlike⁷⁹⁸ dikkate alınarak temel ayrımın insan yapımı veya doğal objeler özelinde yapılması gerektiği savunulmaktadır⁷⁹⁹. Kanun getirdiği tanım ile işlevsiz nitelikte sayılabilecek parçaları da uzay aracı kapsamına almıştır. Bu yönü ile genel görüşe uygun bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilir.

Uzay faaliyetlerinin lisanslanmasına ilişkin düzenlemeler söz konusu kanunun üçüncü bölümünde ele alınmıştır. Çok fazla ayrıntıya girmemekle birlikte özellikle dikkat çeken husus bir fırlatmada yer alan birçok farklı faaliyet alanı için lisans alınmasının aranmasıdır. Örneğin, Avustralya ulusal mevzuatına göre: fırlatmalar için iki ayrı lisans gereklidir: operatörün önce fırlatma tesisi ve fırlatma aracı için bir uzay lisansı alması gerekir. Sonra, her fırlatma için bir izin alması gereklidir⁸⁰⁰.

Avustralya ulusal düzenlemesi kapsamında tescile ilişkin getirilen kanunun beşinci bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde getirilen düzenlemelerde dikkat çeken ilk husus uzay objelerinin tescilinin bakanlık aracılığı ile sağlanacağını düzenleme altına

⁷⁹⁵ Australian Space Activities Act, 2. bölüm, m.8.

⁷⁹⁶ Jakhu-Jasani-McDowell, 407.

⁷⁹⁷ Bu sayede bir uzay objesinin zarara sebep olması durumunda, obje tanımı geniş tutulduğu için tazmin yükümlülüğünün kapsamının genişlediği söylenebilir. Kerrest & Smith-Liability Commentary, 115.

⁷⁹⁸ Artan uzay enkazı sorunu uzun bir süredir BM’nin de gündemini meşgul etmektedir. Bkz. BM Genel Kurulu, Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Resolution no. A/67/20, (2012), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V12/546/35/PDF/V1254635.pdf?OpenElement> (E.T.:16.05.23), 16-17.

⁷⁹⁹ Kerrest & Smith-Liability Commentary, 115.

⁸⁰⁰ Australian Space Activities Act, Part.3, m.15.

alınmasıdır⁸⁰¹. Elbette madde metninde Tescil Sözleşmesine ve Avustralya'nın taraf olduğu diğer uluslararası düzenlemelere atıf verilmiştir⁸⁰². Tescil yoluyla deftere kaydettirilecek bilgiler ise şu şekilde belirtilmiştir: “(a) 77. madde kapsamında uzay objesinin verilen kayıt numarası; (b) fırlatma tesisi; (c) fırlatma tarihi; (d) aşağıdakiler dahil uzay objesinin temel yörünge parametreleri: (i) düğüm dönemi (ii) eğimi ve (iii) doruk noktası ve yerberi; uzay objesinin genel işlevleri, (f) Avustralya dışında bir fırlatan devlet varsa, o devletin ismi ve (g) öngörülen diğer ayrıntılar⁸⁰³.”

Tescil kapsamında kaydettirilmesi gereken bilgiler Tescil Sözleşmesi ile getirilen düzenleme ile nerdeyse birebir aynıdır⁸⁰⁴. İki düzenleme arasındaki tek ayrım biri fırlatma tesisinin bilgisini ararken Tescil Sözleşmesi m.4/1 kapsamında fırlatmanın gerçekleştirildiği yer bilgi olarak aranmıştır.

Avustralya Uzay Aktiviteleri Kanunu'nun genel hatları ile temel tanımları ve tescile ilişkin düzenlemeleri bu şekildedir. Tescil süreci için kayıt ettirilmesi gereken bilgiler ve zorunlu bir kayıt sistemi Kanunda temel olarak ele alınmıştır. Ancak kapsamlı bir tescil ulusal düzenlemesi yerine uluslararası düzenlemelere atıf yapan genel bir düzenlemenin esas alındığını söyleyebiliriz⁸⁰⁵.

B. ABD Ulusal Mevzuatı Örneği

Uzay faaliyetleri ile ilgili olarak ABD ulusal düzenlemesinin, Avustralya ulusal düzenlemesi ile kıyaslandığı zaman daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Uzay faaliyetleri açısından önem arz eden bu ulusal düzenlemelerden bazıları şu şekildedir: 2015 tarihli Ticari Uzay Fırlatmalarına ilişkin Rekabet Yasası⁸⁰⁶, 1998 tarihli Ticari Uzay Yasası⁸⁰⁷

⁸⁰¹ Australian Space Activities Act, Part.5, m.76/1.

⁸⁰² Australian Space Activities Act, Part.5, m.76/3.

⁸⁰³ Australian Space Activities Act, Part.5, m.76/2.

⁸⁰⁴ Bkz. Tescil Sözleşmesi, m.4/1.

⁸⁰⁵ Avustralya ulusal mevzuatı hakkında daha fazla değerlendirme için bkz. Bektaş-2023, 247-250.

⁸⁰⁶ ABD, Commercial Space Launch Competitiveness Act, (25 Kasım 2015), <https://www.congress.gov/114/plaws/publ90/PLAW-114publ90.pdf> (E.T.: 22.05.23)

⁸⁰⁷ ABD, Commercial Space Act, 28 Ekim 1998, <https://www.congress.gov/105/plaws/publ303/PLAW-105publ303.pdf> (E.T.: 22.05.23)

2010 tarihli Ulusal ve Ticari Uzak Programlarına ilişkin 51. Başlıklı ABD Yasası⁸⁰⁸, 47. Başlıklı ABD Yasası⁸⁰⁹ vb.

ABD uzay hukuku ulusal mevzuatı kapsamında tescile ilişkin hükümler içeren ve oldukça kapsamlı olan ulusal mevzuat düzenlemesi, 14. Başlıklı Federal Düzenleme Havacılık ve Uzak Yönetmeliğidir⁸¹⁰. Söz konusu yönetmelik kapsamında lisansa ve tescile ilişkin hükümler 3. bölümün m.417 kapsamında düzenleme altına alınmıştır. düzenleme her madde için ayrı bir tanım ve kapsam belirlemektedir; m.417'nin kapsamı genel olarak uzay faaliyetlerinin lisanslanması ve fırlatma operatörlerinin sorumluluğu ile sınırlıdır⁸¹¹. Tanımlar ise m.417/3'de düzenleme altına alınmıştır. Avustralya ulusal düzenlemesinden farklı olarak ABD ulusal düzenlemelerinde kapsamlı bir tanımlama yapılmaktadır⁸¹². Bu çalışma kapsamında bu tanımlardan sadece önemli birkaç tanesi ele alınacaktır.

ABD ulusal düzenlemesi kapsamında temel tanımlar 14. Başlıklı yönetmelik m. 401/7'de ele alınmıştır. Bu kapsamda en önemli tanımlardan biri fırlatma aracı (*launch vehicle*) kavramıdır: “*Fırlatma aracı, uzayda veya yörünge altı bir roketle çalışmak veya bu bölgeye bir yük yerleştirmek için yapılmış aracı ifade eder.*”⁸¹³ Burada fırlatma aracı⁸¹⁴ kavramının aslında fırlatma tesisi anlamına gelip gelmediği belirsizdir. Ancak, düzenleme kapsamında genel olarak aracın, fırlatmayı veya taşımayı gerçekleştiren araç olduğu söylenebilir. Aynı madde “fırlatma yeri” kavramına da bir tanım getirmiştir: “*Fırlatma yeri, fırlatmanın dünya üzerinde gerçekleştirildiği konum (ABD Sekreterliğinin bu bölüm kapsamında verdiği veya devrettiği bir lisansta tanımlandığı şekilde) ve bu konumdaki gerekli tesisler anlamına gelir.*”⁸¹⁵

⁸⁰⁸ ABD, Title 51—Ulusal ve Ticari Uzak Programları, (18 Aralık 2010), <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title51&edition=prelim> (E.T.: 22.05.23)

⁸⁰⁹ ABD, Başlık 47, (Son revize tarihi: 18.05.2023) <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/47> (E.T.: 22.05.23)

⁸¹⁰ ABD, Code of Federal Regulations, Title 14 - Aeronautics and Space, (1 Ocak 2018) <https://www.ecfr.gov/current/title-14#~:text=Displaying%20title%2014%2C%20up%20to,amended%205%2F02%2F2023.&text=Naviga%20by%20entering%20citations%20or,%2F1.1%20Regulation%20Y%20FAR>. (E.T.: 22.05.23).

⁸¹¹ Title 14- Aeronautics and Space, III/417/1/a.

⁸¹² Title 14- Aeronautics and Space, III/417/3 kapsamında tanımlanan kavramlardan bazıları şu şekildedir: Komuta kontrol sistemi, imha, Patlayıcı enkaz, korunmuş bölge vb.

⁸¹³ Title 14 - Aeronautics and Space, III/401/7.

⁸¹⁴ Elbette uzak objeleri ulusal düzenleme altında tescile tabi tutulmuştur. Bkz. Title 14- Aeronautics and Space, III/417/19.

⁸¹⁵ Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7.

Uzay objelerinin tesciline ilişkin düzenleme ise Yönetmelik 417/19'de madde altına ele alınmıştır⁸¹⁶. Düzenlemenin amacı m.19/a'da şu şekilde ele alınmıştır:

“ABD Hükümetinin,, Uzaya Fırlatılan Objelerin Tesciline İlişkin 1975 Tarihli Andlaşmanın IV. maddesinin uygulanmasını sağlayabilmesi adına, her fırlatma operatörü, bir fırlatma aracı ve herhangi bir bileşen dahil olmak üzere, lisanslı bir fırlatma tarafından uzaya yerleştirilen tüm objeler için, aşağıda yer alan istisnalar dışında bu bölümün (b) paragrafında gerekli görülen bilgileri Federal Havacılık İdaresine (Federal Aviation Administration- FAA) sağlamalıdır, (1) ABD Hükümeti tarafından sahip olunan ve tescil edilen herhangi bir obje; ve (2) Yabancı bir kuruluşun sahip olduğu herhangi bir obje⁸¹⁷.”

Maddede tescilin kapsamı çizilirken, ABD hükümetine veya yabancı hükümetlere ait uzay objeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bu durumda aslında düzenlemenin temel olarak özel teşebbüsleri kapsamına aldığını söyleyebiliriz. Nitekim Yönetmeliğin ilerleyen maddelerinde özel hukuk kişilerine atıf veren başka düzenlemeler vardır. Bunun haricinde, uzay faaliyetleri kapsamında bilgileri toplamakla Federal Havacılık İdaresi görevlendirilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, uzay objeleri uluslararası olarak da kaydedilmektedir. Tescil Sözleşmesi kapsamında bu görevi BM Sekreterliğine verilmiştir⁸¹⁸.

Madde metninin ilerleyen fıkrasında tescil için bir süre sınırı getirilmiş ve tescil ettirmeye sorumlu kişi şu şekilde belirtilmiştir: *“Bu bölüm uyarınca tescil edilmesi gereken her obje için, lisanslı fırlatmanın gerçekleştirilmesinden en geç 30 gün sonra, fırlatma operatörü aşağıdaki bilgileri iletmelidir: “(1) Uzay objesi/objelerinin uluslararası belirleyicisi; (The international designator) (2) Fırlatma tarihi ve yeri; (3) Uzay objesinin genel işlevi ve (4) Nihai yörünge parametreleri,⁸¹⁹”*

⁸¹⁶ Title 14- Aeronautics and Space, III/417/19.

⁸¹⁷ Title 14- Aeronautics and Space, III/401/19(a).

⁸¹⁸ Tescil Sözleşmesi, m.2/1.

⁸¹⁹ Title 14- Aeronautics and Space, III/C/417/19(b).

Yönetmelik m.417'ye göre kaydettirilmesi istenen bilgiler Tescil Sözleşmesi⁸²⁰ ile paralel olmakla birlikte 'uzay objesinin uluslararası belirleyicisi kavramından' ne anlaşılması gerektiği tam olarak belirli değildir. Gerek Avustralya ulusal düzenlemesinde gerek Tescil Sözleşmesinde bu kavram yerine fırlatan devlet kavramı yer almaktadır. Ancak söz konusu Yönetmelik bireyleri esas alarak düzenlendiği için fırlatan devlet yerine uzay objesinin uluslararası belirleyicisi kavramının tercih edildiği söylenebilir.

Diğer bir dikkat çekici nokta ise söz konusu bilgileri Tescil Sözleşmesi kapsamında tescil devletin iletilmesi gerektiği düzenleme altına alınırken⁸²¹ Yönetmelik bu sorumluluğu fırlatma operatörüne vermiştir. Bu yükümlülüğü üstlenen operatör için de bir tanım getirilmiştir ve 'lisansı elinde tutan' kişi olduğu belirtilmiştir⁸²².

Tescile ilişkin diğer bir düzenleme ise 14. Başlıklı Yönetmeliğin 3. bölümü m. 431'de düzenleme altına alınmıştır. M.431/85 altında yer alan 19.paragraf kapsamında uzay objelerinin tesciline ilişkin getirilen düzenlemeye paralel şekilde, ABD hükümetinin Tescil Sözleşmesi ile getirilen yükümlülüklerini yerine getirmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır ve ABD hükümetinin veya yabancı bir kuruluşun mülkiyetindeki uzay objeleri kapsam dışı bırakıldığı bir kez daha belirtilmektedir⁸²³. Ancak tescil işlemi, yalnızca belirli uzay objeleri ile sınırlandırılmıştır. Düzenleme kapsamında tescil edilmesi gereken objeler şu şekilde ifade edilmiştir: *"yeniden kullanılabilir fırlatma aracı ve herhangi bir bileşeni dahil olmak üzere (...) yeniden kullanılabilir fırlatma aracı faaliyeti kapsamında uzaya yerleştirilen tüm objeler."*⁸²⁴

Madde metninde dikkat çeken en önemli noktalardan biri de yeniden kullanılabilir fırlatma aracı (*reusable launch vehicle* -RLV) kavramıdır. Nitekim madde metni tescili istenen objeleri bu kavram ile sınırlamaktadır. Yönetmelik m.401/7 altında RLV kavramını şu şekilde tanımlanmıştır: *"Dünya'ya büyük ölçüde bozulmamış olarak dönmek üzere tasarlanmış ve bu nedenle birden fazla kez fırlatılabilen veya içinde, ileride büyük*

⁸²⁰ Bkz. Tescil Sözleşmesi, m.4/1.

⁸²¹ Bkz. Tescil Sözleşmesi, m.4/1.

⁸²² Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7.

⁸²³ Title 14- Aeronautics and Space, III/431/85(a).

⁸²⁴ Title 14- Aeronautics and Space, III/431/85(a).

*ölçüde benzer bir fırlatma aracının işletilmesinde kullanılmak üzere bir fırlatma operatörü tarafından yeniden işlenebilecek parçalar içeren araçlardır.*⁸²⁵ 14. Başlıklı Yönetmelik m. 431/85 kapsamında getirilen bu özel nitelikli düzenleme kayıt ettirilmesi gereken bilgileri 19. paragraf benzer şekilde saymıştır⁸²⁶. Ancak m.431/19 ile ayrılan diğer bir önemli nokta 85. paragrafın c bendinde şu şekilde ele alınmıştır: “*Lisans sahibi, daha önce uzaya yerleştirdiği bir objeyi kaldırdığında FAA’yı bilgilendirmelidir*”⁸²⁷. Bu şekilde bir düzenleme yoluna gidilmesinin sebebinin tescili istenen uzay objesinin karakteristik özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim yeniden kullanılabilen bir yapıya sahip olan objenin, tekrar fırlatılması planlandığında yeni bir lisans süreci işletilmesi ve FAA’nın bilgilendirilmesi gerekir. Bu tescil örneğinin aslında bazı özel nitelikliklere (geri çekilebilme veya yeniden fırlatılabilme gibi) sahip olan uzay objelerinin tescili için ayrı bir düzenlemenin benimsenmesi gerektiğini de göstermesi yönü ile önemli olduğu söylenebilir.

ABD’nin uzay faaliyetlerine ilişkin ulusal düzenlemeleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Gerek uzay faaliyetlerinde patent⁸²⁸ gerek uzay faaliyetleri sırasında devletler arasında bilgi alışverişinin sağlıklı gelişebilmesi⁸²⁹ üzerine başka ulusal düzenlemeler de vardır. Bu kapsamda önemli olan konu, tescil ile birlikte uzay faaliyetlerinin lisanslanması da düzenleme altına alınmış olmasıdır. Uzay faaliyetlerinin lisanslanması 14. Başlıklı Yönetmeliğin 3. bölümünün C altbölümünde oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenleme kapsamında lisanslama ile ilgili farklı faaliyetler sayılmıştır⁸³⁰. Bu lisans türlerinden en önemlisi fırlatma lisanslarıdır. Fırlatma lisansları Yönetmelik m.415 altında düzenleme altına alınmıştır⁸³¹. Bu kapsamda önemli nokta iki

⁸²⁵ Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7.

⁸²⁶ Title 14- Aeronautics and Space, III/431/85(b): “(1) Uzay objesi/objelerinin uluslararası tanımlayıcısı; (2) RLV görevinin başlama tarihi ve yeri; (3) Uzay objesinin genel işlevi; ve (4) Nihai yörünge parametreleri...”

⁸²⁷ Title 14- Aeronautics and Space, III/431/85(c).

⁸²⁸ ABD, Başlık 35- Patent Code, , Kısım 2, Bölüm 10, (16 Eylül 2011) m.105 <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/35/105> (E.T.: 23.05.23)

⁸²⁹ ABD, Başlık 51—Ulusal VE Ticari Uzay Programları, Kısım 7, Bölüm 713, (18 Aralık 2010) m. 71302, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/51/71302> (E.T.: 23.05.23)

⁸³⁰ Bkz. Title 14- Aeronautics and Space, III/C.

⁸³¹ Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/14/part-415/subpart-A> (E.T.: 23.05.23)

temel fırlatma lisans türünün belirlenmiş olmasıdır: Fırlatmaya özel lisans⁸³² ve fırlatma operatörü lisansı⁸³³. Madde metninden de anlaşılabileceği üzere bir fırlatma için birden fazla lisans almak gerekmektedir. Ek olarak, m.415 lisans almak için gereken şartları ve ön hazırlıkları⁸³⁴ düzenlemektedir⁸³⁵. Düzenlemenin kapsamı noktasında dikkat çeken nokta yörüngesel fırlatmalar yanında yörünge altı fırlatmaları da kapsamına almasıdır⁸³⁶. Bu lisans türlerinin ayrı olarak ve koşulları ile düzenlenmesinin tescilin de etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olduğu söylenebilir.

Yukarıda verilen bilgiler dikkate alındığında ABD ulusal düzenlemesinin devlet odaklı Tescil Sözleşmesini bireylere uyarladığını söyleyebiliriz. Kapsamlı ve özgün olması yönü ile uzay faaliyetlerine ilişkin ABD ulusal düzenlemelerinin önemli bir örnek olduğu belirtilmelidir⁸³⁷.

C. Rusya Federasyonu Ulusal Mevzuatı Örneği

Rusya Federasyonu'nun uzay faaliyetlerine ilişkin düzenlemelerinin temelini 5663-1 sayılı kanun oluşturmaktadır⁸³⁸. Söz konusu kanunun ilk maddesinde düzenlemenin kapsamı çizilmiştir: “*Bu Kanun, Rusya Federasyonu'nun yetkisi altındaki uzay faaliyetlerinin hukuki ve idari temellerini belirler.*”⁸³⁹ Bunun ardından Kanun uzay faaliyeti kavramına ilişkin bir tanım getirmiştir: “*Bu Kanunun amaçları doğrultusunda,*

⁸³² Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415/3(a): “Fırlatmaya özel lisans, lisans sahibine, bir fırlatma sahasında fırlatma aracı için aynı fırlatma parametrelerine sahip bir veya daha fazla fırlatma gerçekleştirme yetkisi verir. Lisans, lisans kapsamında yetki verilen her fırlatmayı ad veya göreve göre sınıflar. Bir lisans sahibinin fırlatma yetkisi, lisans tarafından yetki verilen tüm fırlatmaların tamamlanması üzerine veya önce gerçekleşen dikkate alınarak, lisansta belirtilen sona erme tarihinin tamamlanmasıyla sona erer.”

⁸³³ Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415/3(b): “Fırlatma operatörü lisansı, bir lisans sahibine, bir fırlatma sahasından belirli yük sınıflarını taşıyan, aynı araç ailesinden fırlatma araçlarının fırlatma parametreleri aralığında, fırlatma gerçekleştirme yetkisi verir.”

⁸³⁴ Bkz. Örneğin, Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415/91-136.

⁸³⁵ Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415/101 (a): “Alt bölüm F, bir başvuru sahibinin Federal olmayan bir fırlatma sahasından bir fırlatma aracını fırlatmak için lisans başvurusunda bulunurken güvenlik onayı almak için yerine getirmesi gereken gereklilikleri düzenler.”

⁸³⁶ Title 14- Aeronautics and Space, III/C/ 415/101(b): “Bu alt bölüm kapsamındaki düzenlemeler hem yörüngesel hem de yörünge altı gözden çıkarılabilir fırlatma araçları için geçerlidir.”

⁸³⁷ ABD ulusal mevzuatı hakkında daha fazla değerlendirme için bkz. Bektaş-2023, 225-229.

⁸³⁸ Law of the Russian Federation, no: 5663-1, Uzay Aktiviteleri Kanunu, (Son güncelleme: 18 Aralık 2006), https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/rus_e/wtaccrus58_leg_375.pdf (E.T.: 23.05.23).

⁸³⁹ Rusya Uzay Faaliyetleri Kanunu, m.1.

uzay faaliyeti, Ay ve diğer gök cisimleri dahil olmak üzere uzayın doğrudan araştırılması ve kullanılmasıyla bağlantılı herhangi bir faaliyeti ifade eder⁸⁴⁰.” Oldukça geniş kapsamlı bir tanım verdikten sonra Kanun, uzay faaliyetlerine ilişkin bilimsel keşif; seyrüsefer, iletişim, televizyon ve yayın için uzay teknolojisinin kullanımı vb. bazı örnekler de vermiştir⁸⁴¹. Bunun haricinde Kanunda başka spesifik bir tanımlama yapılmamıştır. Ancak yeri geldikçe kimi kavramlar kısaca tanımlanmıştır.

Kanunun m.3’de uzay faaliyetlerinin amaçları⁸⁴², m.4’de uzay faaliyetlerine ilişkin ilkeler düzenlenmiştir⁸⁴³. Kanun m.4’de düzenleme altına alınan ilkeler Uzay Andlaşması ile paralellik göstermektedir⁸⁴⁴. Ancak Kanunda uluslararası barış ve güvenlik vurgusu, ilk ilke yapılmamasına rağmen son ilkesinde uzay ekipmanlarının ikili kullanımına (*dual use*) olanak tanınmasının⁸⁴⁵ birbiri ile çeliştiği söylenebilir. Nitekim, ikili kullanım kavramı, genel olarak uzay teknolojilerinin hem sivil, hem askeri amaçlarla kullanılabilecek şekilde tasarlanmasını ifade etmektedir⁸⁴⁶. Uzayda barış ve güvenliğin tam olarak sağlanabilmesi adına ikili kullanıma izin verilmemesi gerektiği savunulmaktadır⁸⁴⁷.

Kanunun ‘uzay projeleri’ başlıklı m.17’de uzay tesislerinin tesciline ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Söz konusu maddenin ilk fıkrası ile uzay tesislerinin tescil zorunluluğu düzenlenmiştir: “*Rusya Federasyonu’na ait uzay tesisleri tescile tabidir ve tesisler Rusya Federasyonu ile ilişkilerini doğrulayan işaretlere sahip olmalıdır.*”⁸⁴⁸ Bu düzenlemenin hemen ardından devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yer almış olsa da Rusya’ya tescil edilen uzay tesisleri üzerinde Rusya’nın yetkisi ve kontrolünün olacağı

⁸⁴⁰ Rusya Uzay Faaliyetleri Kanunu, m.2.

⁸⁴¹ Rusya Uzay Faaliyetleri Kanunu, m.2.

⁸⁴² Ekonomik kalkınmayı ve refahı sağlamak, Uzay ekipmanları ve uzay objelerinin etkin kullanımını sağlamak, uzay endüstrisini geliştirmek vb. amaçlar sayılmıştır. Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.3.

⁸⁴³ Uzay faaliyetlerinde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, uzay bilim ve teknolojisini geliştirilmesi, Rusya Federasyonu’nun adil ve karşılıklı yarara dayalı uluslararası işbirliğini geliştirmek vb. ilkeler düzenleme altına alınmıştır. Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.4/1.

⁸⁴⁴ Bkz. Uzay Andlaşması, m.1-3.

⁸⁴⁵ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.4/1.

⁸⁴⁶ Bkz. Danilo delle Fave, “The challenges of Dual-use Space Technologies: the Non-peaceful Use of Satellites” *Space Generation Advisory Council* (14 Nisan 2023) <https://spacegeneration.org/the-challenges-of-dual-use-space-technologies-the-non-peaceful-use-of-satellites> (E.T.: 23.05.23).

⁸⁴⁷ Bkz. Danilo delle Fave, “The challenges of Dual-use Space Technologies: the Non-peaceful Use of Satellites” *Space Generation Advisory Council* (14 Nisan 2023) <https://spacegeneration.org/the-challenges-of-dual-use-space-technologies-the-non-peaceful-use-of-satellites> (E.T.: 23.05.23).

⁸⁴⁸ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.17/1.

düzenlenmiştir⁸⁴⁹. Yukarıda da ele alındığı üzere bu yetki tescil devletine Uzak Andlaşması kapsamında tanınmıştır⁸⁵⁰. Kanun maddesi bu tanınan yetkinin tüm yeryüzünde geçerli olacağını ele alması yönü ile önemlidir. Burada belirsiz olabilecek nokta, Kanunun tüm yeryüzüne ilişkin bir sınırlama getirmemesidir. Nitekim bu tesis bir şekilde başka bir ülkenin sınırları içerisinde yer alırsa devletlerin ülkesel yetkisi öncelendiği⁸⁵¹ için tescil devletinin yetkisi geçerli olmayabilir.

Kanunun m.17/3’de uzay tesisi üzerindeki mülkiyet hakkı şu şekilde ele alınmıştır: “Uzak tesisleri üzerindeki mülkiyet hakkı, bu cisimler yeryüzünde bulundukları sürece ve uzayda uçuşlarının veya kalışlarının herhangi bir aşamasında, gök cisimleri üzerinde veya dünyaya döndükten sonra Rusya Federasyonu’nun taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda aksi öngörülmediği sürece dokunulmazdır.”⁸⁵² Bu madde kapsamında getirilen düzenleme uluslararası andlaşmalar ile paralellik halindedir. Nitekim uzay objeleri veya tesisleri üzerinde mülkiyet hakkı kurulması mümkündür⁸⁵³. Bu madde kapsamında mülkiyet hakkı Rusya’ya tanınmış ve gerek uzayda gerek yeryüzünde güvence altına alınmıştır.

Peki birden fazla kuruluşun veya bireyin fırlatmaya dahil olması durumunda yetki nasıl belirlenecektir? Kanun, yabancı bir devlet, kuruluş veya kişi ile işbirliği yoluyla bir fırlatmanın gerçekleştirilmesi durumunda yetki ve mülkiyetin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda kesin bir düzenleme getirmek yerine bunun ikili veya çok taraflı andlaşmalar ile karara bağlanacağını belirtmiştir⁸⁵⁴. Özellikle birden fazla devletin dahil olduğu fırlatmalarda ikili veya çok taraflı andlaşmalar yolu ile sorumluluğun ve yetkinin kapsamının çizilmesinin belirliliği sağlamak adına oldukça önemli olduğu söylenebilir.

⁸⁴⁹ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.17/2: “Rusya Federasyonu, dünyada bulunduğu süre boyunca, uzayda uçuş dahil bulunduğu herhangi bir aşamada, gök cisimleri üzerinde veya herhangi bir devletin yetkisi ötesinde kalan yerlerde kaldığı sürece kendisine tescilli uzay tesisleri üzerindeki yargı ve kontrolü elinde tutar.”

⁸⁵⁰ Bkz. Uzay Andlaşması, m.8.

⁸⁵¹ SUR- 2022, 121.

⁸⁵² Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.17/3.

⁸⁵³ Arıkoğlu-2021, 114.

⁸⁵⁴ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.17/4.

Kanunun m.17/5’de getirilen bir düzenleme ile yetki ve kontrole tekrar vurgu yapılmıştır: *“Uzay objeleri üzerindeki yetki, kontrol ve mülkiyet hakları, uzay alanının (veya bir bölümünün), gök cisminin yüzeyinin veya derinliklerinin hukuki statüsünden etkilenmeyecektir.”* Burada uzay cisimlerinin statüsüne özellikle vurgu yapılmasının sebebinin Uzay Andlaşması kapsamında getirilen ulusal iktisap yasağının⁸⁵⁵ yorumlanmasına ilişkin tartışmalar⁸⁵⁶ olduğu söylenebilir. Uzay Andlaşması m.8’de devletlere tanınan yetkinin bu düzenleme ile paralel olduğu söylenebilir⁸⁵⁷.

Kanun m.17 kapsamındaki düzenlemeler fırlatma tesislerine ilişkin olarak getirilmekle birlikte uzay objesinin içindeki personelin yetki ve kontrolüne ilişkin düzenleme Kanun m.20/4’de yer almaktadır: *“Rusya Federasyonu kendisine tescilli uzay aracında yer alan personel üzerinde, bu objeler yeryüzünde bulundukları sürece ve uzayda uçuşlarının veya uzayda kalışlarının herhangi bir aşamasında, gök cisimleri üzerinde veya dünyaya döndükten sonra da Rusya Federasyonu’nun taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda aksi öngörülmediği sürece yetki ve kontrolünü elinde tutar”*⁸⁵⁸. Bu düzenleme uzay tesisleri kapsamında tanınan yetki ile benzer bir yapıya sahiptir. Tescil ile kurulan yarı ülkesel yetkinin kişisel yetkiye kıyasla öncelikli olmasından⁸⁵⁹ dolayı personel üzerinde tescil devletinin yetkisi olduğu kabul edilebilir. Bu durum, Uzay Andlaşması kapsamında⁸⁶⁰ tescil devletine tanınan yetki ile paralel olmakla birlikte uzay objesinin veya personelinin yeryüzünün herhangi bir yerinde bulunması durumunda tescil devletinin yetkiyi elinde tutabilmesi ülkesel yetkinin yapısı gereği mümkün olmayabilir. Öte yandan Kanunda herhangi bir tescil kurumuna değinilmemiştir. Ancak lisans verilmesine ilişkin kanun düzenlemesi dikkate alındığında⁸⁶¹ Rusya Uzay Ajansı tarafından tescil kütüğünün tutulacağı söylenebilir.

⁸⁵⁵ Uzay Andlaşması, m.2.

⁸⁵⁶ Bkz. Cherian & Abraham-2007, 213.

⁸⁵⁷ Uzay Andlaşması, m.8.

⁸⁵⁸ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.20/4.

⁸⁵⁹ Bin Cheng, *Air Law*, “Acts and Occurrences on Board Aircraft, Criminal Jurisdiction”, Britannica, The Information Architects of Encyclopaedia, <https://www.britannica.com/topic/air-law/Acts-and-occurrences-on-board-aircraft> (E.T.: 24.05.23)

⁸⁶⁰ Uzay Andlaşması, m.8.

⁸⁶¹ Law of the Russian Federation, no: 104, Statute on Licensing Space Operations, (2 Şubat 1996), https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/russian_federation/decreedecree_104_1996E.html (E.T.: 24.05.23), m.9.

Rusya ulusal mevzuatında, özel hukuk kişilerinin uzay aktivitelerinin lisanslanması ile ilgili hükümler ise ayrı bir kanun ile düzenleme altına alınmıştır. 1996 tarihli 104 sayılı Kanun⁸⁶² kapsamında ele alınan lisanslama faaliyetlerinin tarafı olan birimler Kanun m.3'de şu şekilde düzenlenmiştir: “*Lisanslamaya tabi olan uzay operasyonları, yapısal ve hukuki biçimleri ne olursa olsun tüzel kişilerin, Rusya Federasyonu'nun bireysel girişimcilerinin ve Rusya Federasyonu'nun yetki alanı altında gerçekleştirildiği ölçüde yabancı vatandaşların ve kuruluşların uzay faaliyetleridir.*”⁸⁶³

Lisans başvurularını almak ve değerlendirmekle Rusya Uzay Ajansı görevlendirilmiştir⁸⁶⁴. Lisans başvurusu için gerekli olan bilgiler ise Kanun m.5'de düzenleme altına alınmıştır. Bunlar bazıları şu şekildedir: tüzel kişiler için: adları, hukuki adresleri, hesap numaraları ve banka bilgileri; gerçek kişiler için: adı, soyadı, kimlik kartı bilgileri, ikamet yeri, başvurunun incelenmesi için yapılan ödemeyi teyit eden bir belge, tüzel kişiliğin devlet kaydının bir kopyası vb⁸⁶⁵. Bu iletilen bilgilerin ayrıca Rusya Uzay Ajansı tarafından da tescil edileceği düzenlenmiştir⁸⁶⁶. Ayrıca, Kanun kapsamında lisanslar için süre sınırı getirilmiş ve en az üç yıllık bir süre için verilebileceği belirtilmiştir⁸⁶⁷.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Rusya ulusal mevzuatı özellikle tescile ilişkin hükümleri kapsamında uluslararası düzenlemeler ile uyum göstermektedir. Ancak Rusya'nın uzay faaliyetlerine ilişkin ulusal düzenlemesi ABD ile kıyaslandığı zaman yeterince ayrıntılı ve açık değildir. Bununla birlikte lisansa ilişkin düzenlemeleri güzel bir örnek teşkil edebilir. Buna karşın, özellikle ikili kullanıma izin verilmesi veya yeryüzünde nerede olursa olsun tescil devletine yetki tanınmasının ulusal düzenlemeyi zayıf kıldığı savunulabilir⁸⁶⁸.

D. Avusturya Ulusal Mevzuatı Örneği

⁸⁶² Statute on Licensing Space Operations.

⁸⁶³ Statute on Licensing Space Operations, m.3.

⁸⁶⁴ Statute on Licensing Space Operations, m.4.

⁸⁶⁵ Statute on Licensing Space Operations, m.5.

⁸⁶⁶ Statute on Licensing Space Operations, m.9.

⁸⁶⁷ Statute on Licensing Space Operations, m.13.

⁸⁶⁸ Rusya ulusal mevzuatı hakkında daha fazla değerlendirme için bkz. Bektaş-2023, 229-232.

Avusturya'nın uzay faaliyetlerine ilişkin temel düzenlemesi 2011 tarihli Avusturya Dış Uzay Kanunu'dur⁸⁶⁹. Kanunun ilk maddesi düzenlemenin kapsamını şu şekilde belirlemiştir:

“Bu Federal Kanun, aşağıda gerçekleştirilen uzay faaliyetleri için uygulama alanı bulur:

- 1. Avusturya topraklarında,*
- 2. Avusturya'da tescilli gemilerde veya uçaklarda veya*
- 3. Avusturya vatandaşlığına sahip gerçek bir kişi veya Avusturya'da ikamet eden tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler.”⁸⁷⁰*

Kanunun ilk maddesi bağlamında getirilen kapsama ilişkin düzenleme devletlerin yetkilerine atıf yapmaktadır. Bunun ardından Kanunun ikinci maddesinde tanımlara yer verilmiştir. Ancak ayrıntılı bir düzenlemeden ziyade sadece belirli kavramların tanımlanması yoluna gidilmiştir. Bu kavramlardan biri de uzay objesi kavramıdır. Kanunun, uzay objesine yönelik getirildiği tanım Sorumluluk Andlaşması kapsamında getirilen tanım ile paralellik göstermektedir⁸⁷¹. Buna ek olarak, ABD ulusal mevzuat düzenlemesine benzer şekilde operatör kavramına yer verilmiştir: *“Operatör: uzay faaliyetlerini yürüten veya yürütmeyi taahhüt eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade eder.”⁸⁷²*

Tescile ilişkin düzenlemeler ise Kanun m.9'da yer almaktadır. Burada, ilk olarak tescili tutmakla görevli kurum düzenleme altına alınmıştır: *“Uzay objeleri için tescil tutmakla Ulaştırma, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığı görevlidir.”⁸⁷³*

Kanun m.9 kapsamında dikkat çeken bir düzenleme ise ikinci fıkrada yer almaktadır. Bu madde kapsamında Avusturya'nın fırlatan devlet olarak kabul edildiği tüm objelerin tescil edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁸⁷⁴. Tescil Sözleşmesi kapsamında fırlatan devlet

⁸⁶⁹ Austrian Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry (Austrian Outer Space Act, (28 Aralık 2011), <https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/national/austria/austrian-outer-space-actE.pdf> (E.T.: 24.05.23).

⁸⁷⁰ Austrian Outer Space Act, m.1.

⁸⁷¹ Austrian Outer Space Act, m.2/2: “Uzay objesi: bileşenleri de dahil olmak üzere uzaya fırlatılan veya fırlatılması amaçlanan herhangi bir objeyi ifade eder.”

⁸⁷² Austrian Outer Space Act, m.2/3.

⁸⁷³ Austrian Outer Space Act, m.9/1.

⁸⁷⁴ Austrian Outer Space Act, m.9/2.

kavramına ilişkin getirilen düzenlemenin⁸⁷⁵ açık ve anlaşılır olduğu söylenebilmekle birlikte fırlatan devlet kavramına ilişkin tartışmalar⁸⁷⁶ sorun oluşturabilir. Nitekim Kanun, fırlatan devlete ilişkin bir tanım getirmemiştir. Birden fazla fırlatan devlet olması durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği Kanun 9/2’de ele alınmıştır ve Tescil Sözleşmesi 2/2’ye⁸⁷⁷ atıf yapılarak taraflar arasındaki anlaşma ile tescil rejiminin belirleneceği belirtilmiştir⁸⁷⁸. Maddenin son fıkrasında ise Avusturya’ya tescilli uzay objeleri üzerinde Avusturya’nın yetkili olacağı vurgulanmıştır⁸⁷⁹.

Tescil edilmesi gereken bilgiler Kanun m.10’da Tescil Sözleşmesine⁸⁸⁰ paralel şekilde düzenleme altına alınmıştır. Ancak Tescil Sözleşmesinde ele alınmayan üç yeni bilgi istenmektedir: “(...) uzay objesinin üreticisi, uzay objesinin sahibi ve operatörü ve Ulaştırma, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığının gerekli görmesi halinde teknolojik gelişmeler, uluslararası yükümlülükler veya uluslararası kuruluşların ilgili kararları ışığında belirleyebileceği ek bilgiler.”⁸⁸¹

Düzenleme 10/2’de söz konusu bilgilerin uzay objesi fırlatıldıktan sonra gecikmeksizin operatör tarafından iletilmesi gerektiği düzenlenmiştir⁸⁸². Buna benzer şekilde üçüncü fıkrada herhangi bir güncel gelişme olması halinde operatörün tekrar Bakanlığı bilgilendirmesi gerektiği belirtilmiştir⁸⁸³.

Kanun kapsamında getirilen diğer önemli düzenlemelerden biri ise m.10’nun son fıkrasında yer almaktadır: “Ulaştırma, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığı, 1. alt paragrafın 1 ila 5. bölümlerinde yer alan bilgileri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine iletecektir.

⁸⁷⁵ Sorumluluk Andlaşması, m.1/(c).

⁸⁷⁶ Uchitomi-2001, 52.

⁸⁷⁷ Tescil Sözleşmesi, m.2/2: “Bir uzay objesi için iki veya daha fazla fırlatan devlet bulunduğu takdirde, Uzay Andlaşması m.8 dikkate alınarak ve fırlatan devletler arasında, uzay objesi ve herhangi bir personeli üzerinde yetki ve denetime ilişkin akdedilmiş veya akdedilecek uygun anlaşmalara hâlel getirmeksizin, taraflar arasında yapılacak bir andlaşma ile objenin kime tescil ettirileceğine karar verilecektir.”

⁸⁷⁸ Austrian Outer Space Act, m.9/3.

⁸⁷⁹ Austrian Outer Space Act, m.9/4: “Uzayda ve gök cisimleri üzerinde bulunduğu süre boyunca, tescilli bir uzay objesi ve personeli Avusturya’nın yetki ve kontrolü altındadır.”

⁸⁸⁰ Tescil Sözleşmesi, m.4.

⁸⁸¹ Austrian Outer Space Act, m.10/1.

⁸⁸² Austrian Outer Space Act, m.10/2.

⁸⁸³ Austrian Outer Space Act, m.10/3.

*Aynı durum 3. alt paragrafta yer alan bilgiler için de geçerlidir.*⁸⁸⁴ Bu düzenleme kapsamında tescili tutmakla sorumlu olan kurumun ayrıca Tescil Sözleşmesi kapsamında getirilen yükümlülüğü⁸⁸⁵ tamamlamak adına BM Genel Sekreterliğini de tescile ilişkin bilgilendirmekle yükümlü kılınmıştır. Avusturya ulusal düzenlemesinin uluslararası standartlarla oldukça uyumlu bir şekilde düzenlendiğini söyleyebiliriz. Ancak kanaatimizce uluslararası düzenlemelerde tartışma yaratabilecek noktaların ulusal düzenlemede ayrıntılı olarak ele alınmaması hukuki belirsizliğe yol açabilir.

E. Hollanda Ulusal Mevzuatı Örneği

Hollanda, uzay faaliyetleri özelinde getirilen ulusal düzenleme örnekleri kapsamında öncü bir devlet olarak görülebilir. Nitekim, Hollanda BM'ye uzay objelerinin tesciline ilişkin bir form örneği dahi sunmuştur⁸⁸⁶. Bu bağlamda öncelikli olarak ele alınması gereken kanun 2007 tarihli Uzay Aktiviteleri Kanunu'dur (*Space Activities Act*)⁸⁸⁷. Söz konusu kanun, uzay objelerinin tesciline ilişkin olarak önemli düzenlemeler barındırmakla birlikte Hollanda'da bu kanunu dayanak alan yönetmelikler de kabul edilmiştir: 13 Kasım 2007 tarihli Uzay Objelerinin Tescili Yönetmeliği⁸⁸⁸, Uzay Aktiviteleri Lisans Başvuruları ve Uzay Objelerinin Tescili Hakkında Yönetmelik⁸⁸⁹, Uzay Aktiviteleri Lisans Başvuruları ve Uzay Objelerinin Tescili Hakkında Yönetmeliğin Değişikliğine İlişkin Yönetmelik⁸⁹⁰ vb.

⁸⁸⁴ Austrian Outer Space Act, m.10/4.

⁸⁸⁵ Bkz. Tescil Sözleşmesi, m.2/1: "Bir uzay objesi Dünya yörüngesine veya ötesine fırlatıldığında, fırlatan devlet, uygun bir sicile uzay objesini kaydedecektir. Her bir fırlatan devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterini böyle bir sicilin kurulduğundan haberdar edecektir."

⁸⁸⁶ Bkz. https://www.unoosa.org/documents/doc/spacelaw/national/netherlands/order-wjz7119929_2008_02_07E.doc (E.T.:25.11.23)

⁸⁸⁷ Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules Concerning Space Activities and the Establishment of a Registry of Space Objects (Space Activities Act), (06 Mart.2007), https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/netherlands/space_activities_act_E.html (E.T.:25.11.23)

⁸⁸⁸ Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules with Regard to a Registry of Information Concerning Space Objects (Space Objects Registry Decree), (7 Kasım 2007).

⁸⁸⁹ Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules Governing Licence Applications for the Performance of Space Activities and the Registration of Space Objects, (7 Şubat 2007).

⁸⁹⁰ Netherlands Minister of Economic Affairs, Amendments to Rules Governing Licence Applications for the Performance of Space Activities and the Registration of Space Objects, (16 Nisan 2010).

Bu çalışma kapsamında özellikle öneme sahip olan Uzay Aktiviteleri Kanunu ve onun tescile ilişkin yönetmeliğidir. Uzay Aktiviteleri Kanun m.1’de bu kapsamda önemli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan özellikle uzay objelerine ilişkin getirilen önemlidir. Kanun uzay objesini, “*dış uzaya fırlatılmış veya fırlatılacak herhangi bir obje,*” şeklinde tanımlamıştır⁸⁹¹. Bu kapsamda özellikle uzaya fırlatılmamış olsa dahi uzaya fırlatılmak üzere tasarlanmış objelerin de kapsama alınmasının önemli olduğu söylenebilir.

Uzay objelerinin tesciline ilişkin esaslar ise Kanun m.11’de yer verilmiştir. Bu düzenleme kapsamında uzay objelerinin tescilini tutmakla Hollanda Ekonomi Bakanlığı görevli kılınmıştır: “2. Bölüm’de belirtilen uzay faaliyetleriyle ilgili olarak kullanılan uzay objeleri hakkında bilgileri içeren tescil kaydını Bakanlık (Ekonomi Bakanlığı) tutacaktır⁸⁹². ”

Tescile ilişkin bilgileri Bakanlığa bildirmekle ise lisans sahibi sorumlu tutulmuştur⁸⁹³. Buna benzer şekilde Kanun birçok önemli durumda sorumluluğu lisans sahibine yüklemiştir⁸⁹⁴.

Tescile ilişkin diğer ayrıntılar bu Kanun kapsamında 2007 tarihli Uzay Objelerinin Tescili Yönetmeliğinde ele alınmıştır⁸⁹⁵. Söz konusu Yönetmeliğin ilk maddesinde tescile ilişkin önemli tanımlamalar yapılmıştır. Bu kapsamda tescil, “*Uzay Faaliyetleri Kanunun 11. Bölümünün 1. fıkrasında bahsedilen tescil*” şeklinde tanımlanmıştır⁸⁹⁶. Uzay Aktiviteleri Kanunu, tescil bilgilerini iletmekle lisans sahibini sorumlu tutmuştur ve basit bir tanımla lisans sahibinin lisansı elinde tutan kişi olacağını düzenleme altına almıştır.⁸⁹⁷ ”

Yönetmelikle ilgili belki de en önemli noktalardan biri ikinci maddesinde getirdiği ayrımdır. Yönetmelik uzay objelerinin tescilini BM nezdinde ve ulusal düzeyde olmak

⁸⁹¹ Space Activities Act, m.1/c.

⁸⁹² Space Activities Act, m.11/1-11/3.

⁸⁹³ Space Activities Act, m.11/2.

⁸⁹⁴ Bkz. Space Activities Act, m.7, m.10, m.12.

⁸⁹⁵ Space Activities Act, m.11/4.

⁸⁹⁶ Space Objects Registry Decree, m.1/a.

⁸⁹⁷ Space Objects Registry Decree, m.1/b.

üzere iki farklı kategoriye ayırmıştır⁸⁹⁸. Bu bağlamda, BM nezdinde tescilin, Tescil Sözleşmesi m.1/c’de ele alınan bilgilerin uluslararası tescili ile ilgili olduğu düzenlenmiş⁸⁹⁹, ulusal tescilin ise Uzak Faaliyetleri Kanunu kapsamında getirilen düzenlemeler esas alınarak yapılan tescil olduğu belirtilmiştir⁹⁰⁰.

Yönetmelik tescil edilmesi gereken bilgileri ise m.3’de sıralamıştır: “*a. Açıklama ve işlev; b. Yörüngesel parametreler; c. Fırlatmanın gerçekleştiği ülke ve konum; d. Beklenen ve gerçekleşen fırlatma tarihi; e. Beklenen ve gerçekleşen devre dışı bırakma tarihi; f. Lisans sahibiyle ilgili bilgiler; g. Uzak objesine ait diğer bilgiler (Bakanlık kapsamında belirlenen).*”⁹⁰¹” Bu kapsamda, Tescil Sözleşmesi m.1’de isteneceği belirtilen bilgilerin yinelenmesiyle yetinilmediği ve Yönetmelik kapsamında başkaca bilgilerin de istendiği söylenebilir.

Tescile ilişkin istenen bilgilerin Bakanlığa iletilmesi için faaliyetlerin başlamasından en az altı ay öncesine kadar bir süre tanınmıştır⁹⁰². Tekrar, bu süreyi takip etmekle ve bilgileri Bakanlığa iletmekle lisans sahibi yükümlü kılınmıştır⁹⁰³. Buna benzer şekilde faaliyetin devre dışı bırakılmadan en az üç hafta önce Bakanlığın bilgilendirilmesi gerektiği düzenleme altına alınmıştır⁹⁰⁴. Tutulan tescil kaydının kamuya açık olacağı da Yönetmelik kapsamında düzenlenmiştir⁹⁰⁵.

Hollanda ulusal düzenlemesinin uzak objelerinin tesciline ilişkin özellikle Türkiye gibi henüz ulusal mevzuatı olmayan ülkelere bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle faaliyetlerin tescilinin BM nezdinde ve ulusal düzeyde şeklinde iki ayrı kategoride incelenmesi, tescil kaydına ilişkin bilgilerin niteliği ve hatta bir form örneği sunulması dikkate alınarak faydalı bir ulusal mevzuat örneği olduğu savunulabilir⁹⁰⁶.

⁸⁹⁸ Bkz. Space Objects Registry Decree, m.2/1. “The registry consists of a United Nations part and a national part.”

⁸⁹⁹ Space Objects Registry Decree, m.2/2.

⁹⁰⁰ Space Objects Registry Decree, m.2/3.

⁹⁰¹ Space Objects Registry Decree, m.3.

⁹⁰² Space Objects Registry Decree, m.4/1.

⁹⁰³ Space Objects Registry Decree, m.4/1.

⁹⁰⁴ Space Objects Registry Decree, m.4/2.

⁹⁰⁵ Space Objects Registry Decree, m.8.

⁹⁰⁶ Hollanda ulusal mevzuat düzenlemesi hakkında daha fazla değerlendirme için Bkz. Bektaş-2023, 246-247; Frans G. Von der Dunk, “Regulation of Space Activities in The Netherlands: From Hugo Grotius

F. Çin Ulusal Mevzuatı Örneği

Günümüzde uzay faaliyeti yürüten önemli ülkelerden biri de Çin'dir. Çin'in uzay faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütmesi 1956 yılına kadar geri gitmektedir⁹⁰⁷. Hukuki gelişmeler kapsamında ise, Çin ilk defa 2001 yılında uzay objelerinin tesciline ilişkin ulusal bir sicil oluşturmuştur⁹⁰⁸.

Çin'nin uzay faaliyetlerine ilişkin temel düzenlemesi 2021 tarihli Uzay Kalkınma Kanunu'dur (*Space Development Act*)⁹⁰⁹. Söz konusu düzenlemenin ilk bölümünde, Kanun kapsamında yer alan sorumlulukları için yetkili makam Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi olarak belirlenmiştir⁹¹⁰. Kanun m.5'de uzay objelerinin ve fırlatma platformlarının tescilini Konsey'in tutacağı düzenleme altına alınmıştır⁹¹¹. Hangi araçların tescile tabi olacağı ise Kanun m.10'da ele alınmıştır. Buna göre, şu hallerde Konsey aracın kaydını üç ay içerisinde yapacaktır;

- “1.Hükümet tarafından verilen teşvik, sponsorluk, finansman veya ilgili yasalara uygun olarak bir kamu araştırma otoritesi/organizasyonu tarafından tahsis edilen bütçelerle geliştirilmişse
- 2.Çin Cumhuriyeti topraklarından fırlatılması planlanmışsa veya
- 3.Yetkili makam tarafından kaydedilmesi zorunlu görülen başka bir durum söz konusuysa.”⁹¹²

Tescil için gereken bilgiler Uzay Kalkınma Kanununda ele alınmamıştır. Ancak tescil için Hollanda düzenlemesine benzer şekilde planlanan fırlatmadan en az altı ay öncesinde kadar bildirim zorunluluğu getirilmiştir⁹¹³. Buna ek olarak, özellikle

to the High Ground of Outer Space”, *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 61, (2010), 226-229.

⁹⁰⁷ Bektaş-2023, 232.

⁹⁰⁸ Bektaş-2023, 233.

⁹⁰⁹ China National Science and Technology Council, Space Development Act, (16 Haziran 2021), <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=H0160078> (E.T.:28.11.23)

⁹¹⁰ Space Development Act, m.2.

⁹¹¹ Space Development Act, m.5.

⁹¹² Space Development Act, m.10.

⁹¹³ Space Development Act, m.11.

uzay objelerinin tesciline ilişkin 2001 yılında kabul edilen Uzaya Fırlatılan Objelerin Tesciline İlişkin İdari Tedbirler Hakkında Yönetmelik, önemli bir yere sahiptir⁹¹⁴. Söz konusu yönetmelik kapsamında tescil için belirtilmesi gereken bilgiler ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Çin topraklarından yapılan fırlatmalarda istenecek bilgiler ile Çin toprakları dışında yapılan fırlatmalarda istenecek bilgiler arasında ayırım yapılmıştır⁹¹⁵. Bu kapsamda, Çin topraklarında gerçekleştirilen fırlatmalar için aranan bilgiler, teknik parametreler, fırlatma tarihi, gözlem ve kontrol için iletişim sistem bilgileri, iniş alanı, ayrıntılı yörünge parametreleri vb. şekilde sayılmıştır⁹¹⁶. Çin toprakları dışında gerçekleştirilen fırlatmalarda ise bu bilgilerin yanında frekans kaynaklarının kullanımına ilişkin izin belgelerinin kopyası, taşıyıcı roket ve uydunun yörünge parametrelerine ilişkin hukuki belgelerin kopyası vb. bilgiler aranmıştır⁹¹⁷.

Birçok ulusal düzenlemesi İngilizce'ye çevrilmediği için Çin ulusal mevzuatı hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün olmamakla birlikte, tescil rejiminin özellikle kamu faaliyetleri dikkate alınarak kurulduğu söylenebilir. Ayrıca, fırlatmalar arasında, Çin topraklarından fırlatılıp fırlatılmadığına göre bir ayırım yapılması dikkat çekici bir özellik olarak belirtilebilir⁹¹⁸.

III. Türkiye için Ulusal Mevzuat Değerlendirmesi

Türkiye geçtiğimiz yıllarda uzay faaliyetlerini arttırmış⁹¹⁹ ve 2022 yılında Milli Uzay Programını ilan etmiştir⁹²⁰. Milli Uzay Programında Türkiye'nin temel politikaları şu

⁹¹⁴ Bkz. Measures for the Administration of Registration of Objects Launched into Outer Space (2001) (Çin Tescil Yönetmeliği), Yönetmeliğin İngilizce çeviri olmamakla birlikte değerlendirmeler için bkz. Bektaş-2023, 234; Doo Hwan Kim, Global Issues Surrounding Outer Space Law and Policy, (IGI Global, Hershey, 2021), 42.

⁹¹⁵ Çin Tescil Yönetmeliği, m.5 bkz. Bektaş-2023, 234.

⁹¹⁶ Çin Tescil Yönetmeliği, m.5 bkz. Bektaş-2023, 234.

⁹¹⁷ Çin Tescil Yönetmeliği, m.5 bkz. Bektaş-2023, 234.

⁹¹⁸ Çin ulusal düzenlemesi hakkında daha ayrıntılı değerlendirme için bkz. Bektaş-2023, 234-235.

⁹¹⁹ Türkiye'nin hali hazırda uzay faaliyeti yürüten üç haberleşme üç de gözlem uydusu vardır. Bkz. <https://www.turksat.com.tr/tr/haberler/turkiyenin-uzaydaki-gozleri#:~:text=Uzay%20teknolojileri%20alanındaki%20çalışmalarını%20yoğunlaştıran,toplam%206%20aktif%20uydusu%20bulunuyor>. (E.T.: 25.05.23)

⁹²⁰ Türkiye Uzay Ajansı (TUA), Milli Uzay Programı, (2022-2030) <https://cdn.tua.gov.tr/63da672cab079.pdf> (E.T.:25.05.23) (Milli Uzay Programı).

şekilde sayılmıştır: “Uzaya bağımsız erişim, kritik teknolojilerde millilik, bilime katkı, barişçıl amaçlarla kullanım, yumuşak güç, ticari fayda, toplumsal farkındalık⁹²¹.”

Milli Uzay Programının birçok yerinde ulusal mevzuat çalışmalarına vurgu yapılmaktadır⁹²². Bu kapsamda Türkiye’nin uzay faaliyetlerini yürütürken uluslararası andlaşmalardan ve uluslararası teamül hukukundan doğan yükümlölüklerini yerine getirebilmesi için ulusal bir uzay mevzuatına sahip olması önemlidir⁹²³. Çalışmanın bu kısmında yukarıda incelenen ulusal mevzuat da dikkate alınarak Türkiye’nin tescile ilişkin ulusal mevzuatında dikkat edebileceği hususlar değerdendirilecektir.

Çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere tescilin asıl işlevlerinden biri ilgili faaliyetin unsurlarında, hangi devletin yetkisinin bulunduğunu belirlemesidir⁹²⁴. Bu durumda kanaatimizce yapılacak bir ulusal mevzuatın öncelikle yetkiye ilişkin düzenleme getirmesi yerinde olabilir. Uzay, devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerden biri olduğu için yetki çatışması gözlemlenebilir. Bu durumda yetkili devletin kim olacağının devletin ulusal mevzuatı kapsamında açık olması belirliliği sağlayabilir. Örneğin, bu durum Rusya’nın⁹²⁵ ve Avusturya’nın⁹²⁶ ulusal düzenlemelerinde ele alınmıştır. Ancak kanaatimizce tescil ile yetki arasındaki ilişkiyi vurgulamanın yanı sıra tescil ile kurulan yarı ülkesel yetkinin, kişisel yetkiye kıyasla önceleneceği de düzenlenebilir⁹²⁷. Bunlara ek olarak elbette tescili tutmak için belirli bir kurum görevlendirilmelidir. Ek olarak, Hollanda ulusal mevzuatında ele alındığı üzere BM nezdinde gerçekleştirilen tescil işlemleri ile ulusal düzeyde gerçekleştirilen tescil işlemleri arasında bir ayrıma gidilebilir⁹²⁸.

Diğer bir önemli nokta ise tescilin kapsamının belirlenmesidir. Yukarıda incelediğimiz bazı düzenlemeler tek tek tescil kapsamına giren objeleri saymış⁹²⁹ bazıları ise devletin,

⁹²¹ Milli Uzay Programı, 7.

⁹²² Bkz. Milli Uzay Programı, 41, 46, 47.

⁹²³ Çakır-2020, 191.

⁹²⁴ Von der Dunk- Fundamental Provisions, 94.

⁹²⁵ Örneğin, Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.20/4.

⁹²⁶ Austrian Outer Space Act, m.9.

⁹²⁷ Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.20/4.

⁹²⁸ Space Objects Registry Decree, m.2/1

⁹²⁹ Title 14- Aeronautics and Space, III/401, m.19(a); Australian Space Activities Act, Part.2, m.8.

fırlatan devlet olarak kabul edildiği uzay objeleri şeklinde bir düzenleme yoluna gitmiştir⁹³⁰. Bu kapsamda, Uzay Andlaşmasında⁹³¹ yer alan ulusal faaliyet yaklaşımı benimsenerek bir bireye ait olup olmaması veya farklı bir devletin ülkesinden fırlatılması önemli olmaksızın bütün ulusal uyduların kaydettirileceğine ilişkin düzenleme de getirilebilmektedir⁹³². Burada tescile tabi uzay objelerinin veya tesislerinin belirliliğini sağlayabilmek adına kapsamlı bir düzenleme getirmek ve tek tek saymak daha yerinde olabilir. Elbette, tescile ilişkin düzenlemeler getirirken uzay tesislerinin tescili ile uzay objelerinin tescili konusunda ayırım yapılması⁹³³ ve iki kurum için ayrı düzenleme getirilmesi uygulamada etkinliği sağlayabilir. Bununla birlikte özel nitelikli uzay objelerinin (RLV gibi) tescili ile ilgili ayrı düzenlemelerin getirilmesi uzay faaliyetlerinin takibinin sağlanmasını kolaylaştırabilir⁹³⁴.

Yukarıda ele alınmamakla birlikte Fransa ulusal mevzuat düzenlemesi kapsamında da tescile ilişkin önemli düzenlemeler yer almaktadır⁹³⁵. Bu kapsamda dikkat çekici olan düzenlemelerden biri Fransa'ya tescilli bir uzay objesinin uzayda parçalanması durumunda bu parçaların da tescilinin tutulabileceği olmasıdır⁹³⁶.

Tescil edilmesi gereken bilgiler birçok ulusal uzay mevzuatında Tescil Sözleşmesine benzer şekilde⁹³⁷ ele alınmıştır⁹³⁸. Ancak özellikle özel şirketlerin faaliyetleri kapsamında tescil edilecek uzay objeleri veya tesisleri için uzay objesinin sahibi ve operatörü vb. bazı ek bilgilerin istenmesi yerinde olabilir⁹³⁹. Ulusal mevzuat düzenlemelerinde ortak olan diğer bir nokta ise bu bilgileri sağlamakla yükümlü olan kişinin belirlenmesidir. Bu bazı

⁹³⁰ Austrian Outer Space Act, m.9.

⁹³¹ Uzay Andlaşması, m.6.

⁹³² Örneğin, Fransa ulusal düzenlemesi kapsamında hangi ülkeden fırlatıldıklarına bakılmaksızın ulusal uyduları tescil ettirilmektedir ancak kendi ülkelerinden fırlatılan yabancı uyduları tescil edilmemektedir. Bkz. Yoon Lee, "Registration of Space Objects: ESA Member States' Practice," Space Policy 22, (2006), 44-45. (Lee-2006).

⁹³³ Örneğin, Rusya Uzay Aktiviteleri Kanunu, m.17/3; Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7.

⁹³⁴ Örneğin, Title 14- Aeronautics and Space, III/431/85(a).

⁹³⁵ Fransa'nın uzay faaliyetlerine ilişkin mevzuatı resmi olarak İngilizce'ye çevrilmemiştir. Ancak resmi olmayan bir çevirisi için bu linke bakabilirsiniz: https://aerospace.org/sites/default/files/policy_archives/French%20Space%20Ops%20Act%202008%20unofficial%20translation.pdf (E.T.:25.11.23)

⁹³⁶ Lee-2006, 44.

⁹³⁷ Tescil Sözleşmesi, m.4.

⁹³⁸ Bkz. Australian Space Activities Act, Part.2, m.8; Austrian Outer Space Act, m.10/1; Title 14- Aeronautics and Space, III/401, m.19(b);

⁹³⁹ Örneğin, Austrian Outer Space Act, m.10/1.

ulusal mevzuatda operatör olarak belirlenmiştir⁹⁴⁰. Özellikle özel hukuk kişilerinin faaliyetlerinin yaygınlaşması durumunda bu yükümlülüğün operatör olarak adlandırılan bir birime verilmesi yerinde olabilir ancak bu kavramın tanımının da söz konusu düzenlemede yapılması gerekir⁹⁴¹. Bu sorumluluk belirli bir kişiye tanındıktan sonra elbette herhangi bir güncel gelişmenin yaşanması halinde aynı kişiye güncel bilgileri sunma yükümlülüğü getirilebilir⁹⁴². Diğer bir düzenleme ise tescile ilişkin bilgileri iletmekle yükümlü olan kişinin bu bilgileri en geç ne zaman ileteceğinin belirlenmesi olabilir. Bu süre fırlatma yapıldıktan sonra derhal olabileceği⁹⁴³ gibi fırlatmanın gerçekleştirilmesinden en geç 30 gün sonra şeklinde de olabilir⁹⁴⁴. Buna karşın Hollanda ulusal mevzuatında olduğu gibi fırlatmadan altı ay önce de bu bilgilerin iletilmesi gerektiği düzenlenebilir⁹⁴⁵. Kanaatimizce, Hollanda örneği sürecin yönetimi açısından daha iyi bir örnek olarak görülebilir.

ABD düzenlemesi esas alındığında⁹⁴⁶ özel kişilerce sahip olunan uzay objesi veya tesislerinin tescili ile hükümet tarafından sahip olunan uzay objesi veya tesislerinin tescili arasında bir ayrım yapılması gerekebilir. Bu düzenleme, Türkiye’de henüz bireyler arasında uzay faaliyetlerine ilişkin çalışmalar yaygınlaşmadığı için ilk etapta gerekli olmayabilir. Ancak uzay faaliyetlerinin geleceği dikkate alındığında⁹⁴⁷ özel hukuk kişilerinin de mevzuat çalışmaları yapılırken dikkate alınması yerinde olabilir. Buna benzer şekilde, uzay faaliyetlerinin lisanslanmasına ilişkin hükümler de özel hukuk kişilerinin faaliyetlerinin yaygınlaşması ile önemini arttırabilir. Lisanslamanın tescil ve sürekli denetim sorumluluğu ile etkileşimi dikkate alındığında⁹⁴⁸ bir ulusal düzenlemede bu konuya yer verilmesinin olmazsa olmaz olduğu savunulabilir. Bu durumda ayrı bir

⁹⁴⁰ Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7; Austrian Outer Space Act, m.10.

⁹⁴¹ Örneğin, Title 14- Aeronautics and Space, III/401/7.

⁹⁴² Örneğin, Austrian Outer Space Act, m.10/3.

⁹⁴³ Örneğin, Austrian Outer Space Act, m.10/2;

⁹⁴⁴ Örneğin, Austrian Outer Space Act, m.10/2;

⁹⁴⁵ Space Objects Registry Decree, m.4/1.

⁹⁴⁶ Title 14- Aeronautics and Space, III/401, m.19(a).

⁹⁴⁷ Ziemblicki & Oralova-2021, 1.

⁹⁴⁸ Steptoe-1985, 192.

düzenleme ile ayrıntılı olarak düzenlenebileceği gibi⁹⁴⁹ genel düzenlemelerin⁹⁵⁰ arasında da konulabilir⁹⁵¹.

Spesifik olarak çalışılan özel kurumların da düzenlemelerde anılması mümkündür. Örneğin ESA'nın tescil düzenlemesi⁹⁵². Uzun objelerinin veya fırlatma platformlarının tesciline ilişkin devletlerin getirdiği düzenlemeler yanında uluslararası örgütlerin düzenlemeleri de dikkate alınabilir. Bu kapsamda en önemli örneklerden biri ESA'dır. ESA uzay objelerinin tesciline ilişkin düzenlemesinde, kendi otoritesi altındaki uyduları, kendi adına tescil ettirebileceğini düzenlemiştir⁹⁵³. Bunun ardından Arianespace⁹⁵⁴ ile sözleşmeli ticari fırlatmalara ilişkin bir düzenleme getirmiş ve ESA'nın, kendi kaynakları tarafından finanse edilen ve sözleşme kapsamında fırlatılan uyduları tescil ettirebileceği belirtilmiştir⁹⁵⁵.

⁹⁴⁹ Örneğin, Statute on Licensing Space Operations.

⁹⁵⁰ Title 14- Aeronautics and Space, III/401, m.19(a), III/431, m.85(a).

⁹⁵¹ Tescile ilişkin ayrıntılı bir inceleme yer almamakla birlikte Türkiye için uzay hukuku kapsamında bir ulusal mevzuat düzenlemesi önerisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bektaş-2023, 260-271. Çakır-2020, 187-188. Benzer şekilde BM tarafından tescile ilişkin getirilen form önerisi için bkz. Registration report-2023, 30. Aynı raporda uzay objelerinin tesciline ilişkin uzay mevzuatının kapasitesinin geliştirilmesine ilişkin görüşler için bk. Registration report-2023, 39-40.

⁹⁵² ESA, ESA Procurement Regulations and related Implementing Instructions, (10 July 2019), https://esamultimedia.esa.int/docs/LEX-L/Contracts/ESA-REG-001_rev5_EN.pdf (E.T.:28.05.23).

⁹⁵³ Lee-2006, 49.

⁹⁵⁴ Arianespace SA, Fransa menşeli, uzaya fırlatma hizmeti sağlayan bir uluslararası şirketi. Bkz. <https://www.arianespace.com/about-us/> (E.T.:28.05.23).

⁹⁵⁵ Lee-2006, 49.

SONUÇ

Bu çalışmada temel olarak odaklanılan nokta, devletlerin yetkisi ve ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde devletlerin yetkisinin kapsamı ve sonuçları olmuştur. Bu kapsamda, farklı tanımları bulunmakla birlikte yetkinin genel olarak düzenleyici otoriteyi ifade ettiği belirtilmiştir. Nitekim özellikle uluslararası hukuk nezdinde yetkinin kapsamının geniş bir şekilde ele alındığı söylenebilir.

Devletlerin bu düzenleyici otoriteyi, temel üç unsur özelinde gerçekleştirdikleri belirtilmektedir: emredici, yargılayıcı ve zorlayıcı unsurlar. Söz konusu unsurlar uluslararası hukuk kapsamında getirilen düzenlemelerde ayrı ayrı kendini gösterebileceği gibi genelde birlikte kullanılmaktadır. Çalışma sürecinde yetkinin temel iki türünden (i-ülkesel ve ii-ülke dışı yetki) ülke dışı yetkiye odaklanılmıştır. Gelişen uluslararası hukuk kapsamında ülke dışı yetki tipleri çeşitlenmiştir ve kişisel yetki yanında yarı ülkesel yetki vb. yeni yetki türleri gündeme gelmeye başlamıştır.

Ayrıca, çalışma sürecinde, yetki ve kontrol kavramı arasındaki ilişki belirtilmiş ve devletlerin belirli bir araç veya obje üzerinde kontrol kullanabilmesinin, yetkinin varlığı için gerekli kabul edildiği belirtilmiştir.

Günümüzde, kaynakların kullanımı ve seyrüsefer özgürlüğü ile ilgili olarak ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelere ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Bu tip bölgelerin temel özellikleri, bütün devletlere erişim serbestliği tanınması, egemenlik veya yetki iddialarını yasaklaması, fayda paylaşımını teşvik etmesi, barışçıl kullanıma uygun olması vb. şeklinde sayılabilir. Özellikle uluslararası hukukun gelişiminde bu bölgelerin önemli bir rolü olduğu savunulabilir. Nitekim bu bölgeler sadece uluslararası hukukta yeni ilkeler oluşturma fırsatı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda mevcut ilkeleri yeniden tanımlama imkânı sağlamaktadır. Bu sebeple ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde, devletler tipik olarak sorumluluklardan kaçarken hakları savunmaktadır.

Ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde yetki kullanımının temelde tescil ile mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple bu iki kavram arasında önemli bir ilişki vardır. Tescil yolu ile ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde faaliyet gösteren uzay objeleri, hava araçları ve gemiler üzerindeki yetkinin türüne ilişkin tartışmalar olmakla birlikte kanaatimizce bu yetki türünün yarı ülkesel yetki sınıflandırması altında değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Ayrıca, çalışma sürecinde ele alındığı üzere tescilin temel sonuçlarından biri, uyrukluğun belirlenmesini sağlamasıdır. Bu kapsamda bu iki kavram arasında temel bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim, uyrukluğun, ilgili devletin yetkisinin belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır ve özellikle uluslararası hukuk bağlamında, bir aracın veya objenin hangi devlete ait olduğunun tespiti, çeşitli hukuki sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle tescil sürecinin diğer devletlerle işbirliği içinde ve özenle yürütülmesi önemlidir.

Gerek coğrafi özellikleri gerek geçmişleri sebebiyle ulusal yetki alanı dışında kalan bölgeler uluslararası hukukun farklı alt alanlarında *lex specialis* şekilde düzenlenmişlerdir. Bu sebeple uluslararası hukuk normlarının ayrı ayrı değerlendirilmesi ve uluslararası hukukun alt alanları bağlamında farklı değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Nitekim ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde ortak şekilde görülebilen bazı ilkeler (örneğin barışçıl kullanım) her uluslararası hukuk alt alanı kapsamında aynı yorumlanmamaktadır.

Açık denizlere ve deniz yatağına ilişkin uluslararası deniz hukuku düzenlemeleri bu tür alanların önemli bir öncülüdür. Açık denizlerde yetki kullanımı tescil yolu ile mümkün olmaktadır. Bu kapsamda gemilerin bir devlet tarafından tescil edilmesinin ve onun bayrağını taşımasının uluslararası hukuk bağlamında zorunlu olduğu söylenebilir. Bunun temel sebebi ise tescilden kaynaklanan yetkilerin devletler için belirli hakların yanında sorumluluklar da doğurmasıdır. Tescil neticesinde devletlere tanınan en önemli haklardan biri münhasır yetki kullanımıdır. Tescilden doğan sorumlulukların başında ise söz konusu geminin gerek uluslararası hukukun genel hükümlerine gerekse uluslararası deniz hukuku kapsamında getirilen özel nitelikte yükümlülükler riayet etmesini sağlamak, gelmektedir.

Çalışma kapsamında merkezi bir yere sahip olan uluslararası hava hukuku kurallarının ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerde tescil ve yetkiye ilişkin önemli düzenlemeleri olduğu söylenebilir. Tescile ilişkin temel düzenleme Chicago Konvansiyonu m.17’de yer almaktadır. Bu madde kapsamında yetkili devletin tescil devleti olduğu düzenleme altına alınmıştır. Buna ek olarak Chicago Konvansiyonunda yer alan m.5 ve 6 kapsamında tescil devletinin hakları, m. 31-32 kapsamında ise yükümlülükleri sayılmıştır. Uluslararası hava hukukunun tescile ve yetkiye ilişkin hükümleri bunlarla sınırlı değildir. Tokyo Konvansiyonu m.3’de özellikle hava araçlarında işlenen suçlara ilişkin yetki genel olarak tescil devletine tanınmıştır. Bu kapsamda yetkinin unsurlarından olan yargılama yapma yetkisinin (adjudicative) ön plana çıkarıldığı bu düzenlemede tescil devletine cezai bir yetki tanınmıştır.

Devletlerin ulusal yetki alanı dışında kalan diğer önemli bölge ise Antarktika’dır. Antarktika’ya ilişkin temel düzenlemeler 1959 tarihli Antarktika Andlaşmasında yer almaktadır. Bu Andlaşma kapsamında devletlere Antarktika üzerinde tesis kurma ve bilimsel faaliyet gerçekleştirme özgürlüğü tanınmıştır. Bu çalışmada belirtildiği üzere, Antarktika üzerinde inşaa edilen tesisler üzerinde uyruğuna tabi oldukları devlet yetkili kılınmıştır.

Uzay, ulusal yetki alanı dışında kalan bölgelerin önemli bir örneğini teşkil etmektedir ve bu alana ilişkin teknolojik gelişmeler ile hukuki düzenlemeler paralel olmalıdır. Uzay hukuku alanında yapılan düzenlemeler arasında en önemli ve kapsamlı nitelikte olan düzenleme, 1967 yılında yürürlüğe giren ve uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde kabul gören Uzay Andlaşmasıdır. Uzay Andlaşması m.2 kapsamında ulusal yetki alanı dışında kalan diğer bölgelere benzer şekilde, uzayda yer alan gök cisimleri üzerinde bir ulusal iktisap yasağı getirilmiştir. Bu yasağın kapsamına ilişkin tartışmalar günümüzde de hararetli bir şekilde devam etmektedir. Ancak kanaatimizce uzayda belirli bir alan üzerinde ülkesel yetkiye varan iddiaların yasaklandığını kabul etmek mümkün olmakla birlikte uzay kaynakları üzerinde kurulacak mülkiyet iddialarının kesin bir şekilde yasaklandığını söylemek zordur. Bu durumda bütün ülkelerin çıkarlarını gözetecek, adil ve eşit paylaşım ilkesini temele alan bir yaklaşımın benimsenmesi yerinde olacaktır. Bu

durum, devletlerarası iş birliğinin ve uluslararası hukuk normlarının güçlendirilmesi gerekliliğini de gündeme getirmektedir.

Uzayda yetki kullanımına ilişkin olarak ise Uzay Andlaşması m.8’de bir düzenleme yer almaktadır. Bu bağlamda, uzay objeleri üzerinde yetki ve kontrol hakkı, ilgili tescil devletine tanınmıştır. Bu yetki ve kontrol, uzay objelerinin güvenli operasyonlarını, hukuki sorumluluklarını ve uluslararası düzenlemelere uygunluğunu sağlama amacı taşıdığı savunulmaktadır. Bu düzenlemeyi takiben 1974 tarihinde Tescil Sözleşmesi kabul edilmiş ve uzay objelerinin tesciline ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir. Tescil devleti, kendi yetkisi altında bulunan uzay objelerinin faaliyeti ile ilgili olarak, uluslararası hukuk çerçevesinde önemli haklar ve yükümlülükler ile donatılmıştır: bunların başında söz konusu obje tarafından gerçekleştirilen faaliyetin uluslararası hukuka uygunluğunu denetlemek vardır. Bu kapsamda, tescilin, uzay hukukunda uyruğun belirlenmesini sağlamanın yanı sıra gerek devlet sorumluluğuna gerekse sözleşmesel yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin önemli etkileri bulunmaktadır. Buna benzer şekilde, tescilin uzayda şeffaflığı ve belirliliği sağlayarak uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ilkesini desteklediği savunulabilir.

Uzay hukuku kapsamında uzay objelerinin veya fırlatma platformlarının tescili gündeme gelebilmektedir. Ancak gerek Uzay Andlaşması gerek Tescil Sözleşmesi fırlatma platformlarının tesciline ilişkin bir düzenleme getirmemiştir. Uzay objelerinin tescilinin yanı sıra, fırlatma platformlarının tescili de uzay hukuku kapsamında dikkate değer sonuçlar doğurmaktadır. Bu önemli sonuçlardan ilki, uluslararası sorumluluğun belirlenmesidir. Uzay hukuku kapsamında sorumluluk Uzay Andlaşması m. 6 kapsamında ulusal uzay faaliyetini yürüten ilgili devlete tanınmıştır. İlgili devletin tespit edilmesinde temel kriterlerden biri de söz konusu uzay faaliyetini yürüten uzay objesi üzerinde yetki ve kontrole sahip olmaktır. Bu sebeple, sorumluluğun belirlenmesinde önemli bir etken olarak tescil, dikkate alınabilmektedir. Ek olarak, Sorumluluk Andlaşması m.1’de belirtilen fırlatan devlet tanımının dört kategoriden birine girmese bile, tescilin fırlatan devletin belirlenmesinde doğrudan veya dolaylı olarak önemli etkileri olduğu söylenebilir.

Tescile ilişkin uluslararası düzenlemelerin yanında ulusal düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu kapsamda, uzay faaliyetlerini yürütürken devletlerin ulusal uzay mevzuatını geliştirmesi son derece önemlidir. Bu mevzuatın oluşturulması, uluslararası yükümlülüklerin etkin bir şekilde yerine getirilmesine katkı sağlayarak uzay faaliyetlerinin yetkilendirilmesini ve denetlenmesini sağlar. Nitekim Tescil Sözleşmesi kapsamında getirilen yükümlülüklerden birinin de uzay objelerinin tesciline ilişkin bir ulusal mevzuatın geliştirilmesi olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, uzay faaliyetlerinde bulunan devletler tarafından çeşitli düzenlemeler uygulanmaktadır. Bu düzenlemelerin temel aldığı nokta uluslararası andlaşmalardan doğan yükümlülükler olmakla birlikte söz konusu düzenlemeler uluslararası andlaşmalarda yer almayan belirli tartışmalı noktalara da ışık tutmaktadır. Giderek daha fazla aktörün dahil olduğu uzay yarışında Türkiye'nin gelişmelere dahil olabilmek adına bir ulusal mevzuat geliştirmesi önemlidir. Bu ulusal mevzuat kapsamında ön planda olması gereken konulardan biri de elbette uzay objelerinin tescilidir ve bu tescilin bir sonucu olan yetkinin uluslararası hukuka uygun olarak sağlanmasıdır. Bu sebeple Türkiye'nin BM'nin önerilerini, diğer devletlerin ulusal mevzuatını ve tabi uluslararası düzenlemeleri esas alarak kendi uzay objelerinin tesciline ilişkin bir ulusal

KAYNAKÇA

- ABD, Başlık 35- Patent Code, , Kısım 2, Bölüm 10, (16 Eylül 2011).
- ABD, Başlık 47, (Son revize tarihi: 18.05.2023)
- ABD, Başlık 51—Ulusal VE Ticari Uzay Programları, (18 Aralık 2010),
- ABD, Başlık 51—Ulusal VE Ticari Uzay Programları, Kısım 7, Bölüm 713, (18 Aralık 2010) m. 71302,
- ABD, Code of Federal Regulations, Title 14 - Aeronautics and Space, (1 Ocak 2018)
- ABD, Commercial Space Act, 28 Ekim 1998,
- ABD, Commercial Space Launch Competitiveness Act, (25 Kasım 2015),
- Akipek, Ömer İlhan, “Ülke-Dışılık,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sayı 1, (1967), 27-38.
- Alexander Orakhelashvili, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, (Routledge, 9. Baskı, 2022).
- Aoki, Setsuko, “The Standard of Due Diligence in Operating a Space Object”, 55 *International Institute of Space Law*, (2012), 392 – 405.
- Arıkoğlu, Enver, “The Concept of the Common Heritage of Mankind and the Legal Status of Outer Space in International Law”, *Istanbul University Press*, (Uzay Ekonomisi, Uzay Hukuku ve Uzay Bilimleri Sempozyumu, 2021).
- Akkutay, Ali İbrahim, “Uluslararası Hukuk Bakımından Derin Deniz Yatağında Yer Alan Kaynakların Araştırılması, Keşfi ve İşletilmesi,” *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2016) 157-193.
- Aksar, Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, (Yetkin Yayınları, 7. Baskı, 2023).
- Australian Space Activities Act, (1998), Act No. 123, (Australian Space Activities Act)
- Austrian Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry (Austrian Outer Space Act, (28 Aralık 2011).
- Baca, Kurt Anderson, “Property Rights in Outer Space”, *Journal of Air Law and Commerce* 58, sayı 4, (1993), 1041-1085.
- Bal, Ali, *Uluslararası Hava Hukuku Hava Sahasının Hukukî Rejimi*, (Seçkin, Ankara, 2019).
- Başgil, Ali Fuat, *Devletin Ülke Unsuru*, (İsmanil Akgün Matbaası, 1948).
- Betin, Batuhan, “Skies, Spies, and Scientific Surveys – The Legal Aspects of Chinese Unmanned Balloon Flight Over American Territory” *Ejil Talk* <https://www.ejiltalk.org/skies-spies-and-scientific-surveys-the-legal-aspects-of-chinese-unmanned-balloon-flight-over-american-territory/> (E.T: 13.04.23)

- Bernard H. Oxman, "The High Seas and the International Seabed Area," University of Miami School of Law Institutional Repository 10, (1989), 526-542.
- Black, Henry Campbell, M. A. Black's Law Dictionary, Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern, 4. Baksı, 1968.
- Blount, P.J., "Jurisdiction in Outer Space: Challenges of Private Individuals in Space", *Journal of Space Law* 33, (2007), 299- 340.
- BM Genel Kurulu Resolution no. 62/101 (17.12.2007).
- BM Genel Kurulu, "Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment", UN Treaty Series, cilt. 1465, 10 Aralık 1984,
- BM Genel Kurulu, *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*, (11 Temmuz 1984).
- BM Genel Kurulu, *Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space*, (Astronotların Kurtarılması, Astronotların Geri Dönüşü ve Uzaya Fırlatılan Objelerin Geri Döndürülmesine İlişkin Anlaşma) (3 Aralık 1968).
- BM Genel Kurulu, *Agreement relating to the International Telecommunications Satellite Organization "INTELSAT"* (20 Ağustos 1971) (INTELSAT Andlaşması).
- BM Genel Kurulu, *Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space*, (15 Eylül 1976).
- BM Genel Kurulu, *Convention on the Law of the Sea*, Un Treaty Series cilt. 397, 10 Aralık 1982
- BM Genel Kurulu, *Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone*, 29 Nisan 1958, UN, Treaty Series 516.
- BM Genel Kurulu, Genelge no: 1721A (XVII), (20 Aralık 1961)
- BM Genel Kurulu, Genelge no: A_RES_1348(XIII), 13th session of UN General Assembly, (13 Aralık 1958),
- BM Genel Kurulu, Genelge no. 1721 B (XVI), (10 Aralık 1961).
- BM Genel Kurulu, Genelge no. 1721 B (XVI), (10 Aralık 1961).
- BM Genel Kurulu, Genelge no. 3235 (XXIX), (12 Kasım 1974).
- BM Genel Kurulu, Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Bildiri no. A/67/20, (2012), (E.T.:16.05.23).
- BM Genel Kurulu, Uzayın Barışçıl Kullanımları Komitesi, "Review of the Concept of the "Launching State" (21 Ocak 2002).
- BM Genel Kurulu, *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects*, (29 Kasım 1972).
- BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Gemilerin Tescil Koşullarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 13 Mart 1986.

- BM, *Açık Deniz Andlaşması* (Convention on the High Seas), 29 Nisan 1958, UN, *Treaty Series*, 450.
- BM, Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Andlaşma, *UN Treaty Series*, cilt. 187, 1966.
- BM, Charter of the United Nations, 24 Kasım 1945, *United Nations Treaty Series*, cilt. 16.
- BM, *Convention on the High Seas*, 29 Nisan 1958, UN *Treaty Series* 450, 11- 82.
- BM, Draft agreement under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction, *Intergovernmental conference on an international legally binding instrument under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction Resumed fifth session* (3 Mart 2023).
- BM, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, *United Nations, Treaty Series*, 1155 (22 Mayıs 1969),
- Bouchez, L. J., R. Y. Jennings, G. Jaenicke, “International Law Aspect,” içinde *Industrial Island in the North Sea*, (Report on Feasibility Study, North Sea Island Group, (Eylül 1976).
- Bourbonniere, Michel, “Military Aircraft and International Law: Chicago OPUS 3”, *Journal of Air Law and Commerce* 66, sayı 3, (2001), 885-978.
- Böckstiegel, Karl-Heinz, “The Term “Launching State” in International Space Law” *Proc. Coll. L. Outer Space* 37, sayı. 80 (1994): 13-16.
- Buxton Carol, “Property in Outer Space: The Common Heritage of Mankind Principle vs. the First in Time, First in Right, Rule of Property” 4 *Journal of Air Law and Commerce* 69, (2004), 689-707.
- Buxbaum, Hannah L., “Territory, Territoriality, and the Resolution of Jurisdictional Conflict”, *The American Journal of Comparative Law*, cilt 57, 2009, ss. 631-675; s.668.
- Castro, Pia, “Universal Jurisdiction: Concept, Logic, and Reality”, *Chinese Journal of International Law*, 2011, 503–530.
- Chatzipanagiotis, Michael, “Using Space Objects in Orbit as Transaction Objects: Issues of Liability and Registration de lege lata and de lege ferenda”, Conference: The Space Treaties at Crossroads: Considerations for de lege ferenda, At: Athens, Greece, 2015.
- Chatzipanagiotis, Michael, “Using space objects in orbit as transaction objects: Issues of liability and registration de lege lata and de lege ferenda”. *Athens International Conference on New Challenges in Space Law*, 28-29 Ağustos 2015, (Yayın: 11 Kasım 2016).
- Cheng, Bin, “Nationality and Registration of Aircraft- Article 77 of the Chicago Convention” *Journal of Air Law and Commerce*, cilt 32, sayı 4, 1966, 551-570.

- Cheng, Bin, "The Extra-Terrestrial Application of International Law," *Current Legal Problem*, cilt 18, sayı 1, 1 Aralık 1965, 132-152.
- Cheng, Bin, "The Extraterrestrial Application of International Law," *Studies in International Space Law*, (Oxford Scholarship Online: Mart 2012): 1-11.
- Cheng, Bin, "The Legal Status of Outer Space and Relevant Issues: Delimitation of Outer Space and Definition of Peaceful Use" *Journal of Space Law* 11, (1983), 89-105.
- Cheng, Bin, *Air Law*, "Acts and Occurrences on Board Aircraft, Criminal Jurisdiction", Britannica, The Information Architects of Encyclopaedia, <https://www.britannica.com/topic/air-law/Acts-and-occurrences-on-board-aircraft> (E.T.: 29.09.22).
- Cherian, Jijo George, Abraham, Job, "Concept of Private Property in Space – An Analysis", *Journal of International Commercial Law and Technology* 2, sayı 4, (2007): 211-220.
- Colangelo, Anthony J., "What is Extraterritorial Jurisdiction?" *Cornell Law Review*, cilt 99, sayı 6, art.2, 2014, 1303-1352.
- Collis, Christy, "Territories beyond possession? Antarctica and Outer Space", *The Polar Journal* 7, sayı 2, (2017) 287-302.
- Cooper, John C., "National Status of Aircraft", *Journal of Air Law and Commerce* cilt. 17, sayı 3, 1950, 292-316.
- Crawford, James, *Brownlie's Principle of public International Law*, 8. Baskı, Oxford University Press, 2012.
- Çakır, Tuğrul, "Türk Uzay Operasyonlarına İlişkin Kanun'un Hazırlanması Konusunda Öneriler", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5, sayı 2 (2020): 175-196.
- Çalık, Tacettin, *Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmeleri Işığında Bayrak Devletinin Yetkileri ve Yükümlülükleri*, (Ankara, Adalet Yayınevi, 2022).
- Daemmrigh, Bob "Russia Compares Trump's Space Mining Order to Colonialism" (2020), <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/07/russia-compares-trumps-space-mining-order-to-colonialism-a69901> (E.T.: 18.04.23).
- Daimi Uluslararası Adalet Divanı (DUAD), *Legal Status of Eastern Greenland*, Mahkeme kararı, Seri A/B. No 53,05 Nisan 1933.
- Dalfen, Charles, "Towards an International Convention on the Registration of Space Objects: The Gestation Process" *Canadian Yearbook of International Law* 9 (1971), 252. (Daflen-1971). 252-268.
- Dalfen, Charles, "Towards an International Convention on the Registration of Space Objects: The Gestation Process" *Canadian Yearbook of International Law* 9 (1971), 252-268.
- Deplano, Rossana, "Inclusive Space Law: the Concept of Benefit Sharing in the Outer Space Treaty," *International and Comparative Law Quarterly* 72, (2023), 671–714.

- Deplano, Rossana, "The Artemis Accords: Evolution or Revolution in International Space Law?" *International and Comparative Law Quarterly* 70, (2021), 799–819.
- Drakopoulou, Maria, "Of the Founding of Law's Jurisdiction and the Politics of Sexual Difference: The Case of Roman Law," *Jurisprudence of Jurisdiction*, Ed. Shaun McVeigh, Taylor & Francis e-Library, 2007, 33.61.
- DUAD, *Lotus Davası*, Mahkeme Kararı, 7 Eylül 1927, *Publications of the Permanent Court of International Justice* ss. 18-19
- Edwards, Alice, *Nationality and Statelessness Under International Law*, (Alice Edwards & Laura Van Waas ed., Cambridge university Press, 2014).
- Erdem Merve, "Uzaya İlişkin Birleşmiş Milletler Antlaşmaları ile Öngörülen Rejimin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi"(Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2011) 5-20.
- Erkiner, Hakkı Hakan, Kavak, Muhammed Halit, "Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerarası Zararlara Yönelik Tazminatın Belirlenmesi" *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1, sayı 1, (2022), 1-30.
- Ernest, Van C., "Third Party Liability of the Private Space Industry: To Pay What No One Has Paid Before", *Case Western Reserve Law Review* 41, sayı 2, (1991): 503-541.
- Eryavuz, Feriha Beyza, "Uzay Hukukundaki Yükümlülük Rejimi Bağlamında Fırlatan Devlet Kavramı ve TURKSAT-5B Uydusu," *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9, sayı 1, (2022).
- ESA, Procurement Regulations and related Implementing Instructions, (10 July 2019).
- Esmailpour, Alizamini Yaser, "Concept of Jurisdiction in International Law", *International Journal of Sciol and Economic Resaerch*, cilt 3, sayı 3, 2013, 333-338.
- European Space Agency (ESA), *Convention for the establishment of a European Space Agency*, (30 Mayıs 1995) https://www.esa.int/About_Us/Law_at_ESA/ESA_Convention (E.T.:21.04.23)
- Fave, Danilo delle, "The challenges of Dual-use Space Technologies: the Non-peaceful Use of Satellites" *Space Generation Advisory Council* (14 Nisan 2023).
- Failat, Yanal Abul, "Licensing Private Outer Space Activities, " *Globe Law and Bussiness* (2019), 119-140.
- Feber, R., "The Exercise of Jurisdiction in the Antarctic Region and the Changing Structure of International Law: The Interaational Community and Common Interests", *Netherlands Yearbook of International Law*, 21 (1990), 83-137.
- Ferraro, Tristan, "Determining the Beginning and End of an Occupation under International Humanitarian Law," *International Review of the Res Cross* 94, sayı 885, (2012), 133-163.
- Fitzgerald, P. Paul, "Air Marshals: The Need for Legal Certainty", *Journal of Air Law and Commerce*, cilt 75, sayı 3, 2010, 357-406.

- Foster, Caroline E., "Due Regard and Due Diligence", in *Global Regulatory Standards in Environmental and Health Disputes: Regulatory Coherence, Due Regard, and Due Diligence*, (Oxford: Oxford Academic, Online, 19 Ağustos 2021); 89-131.
- Frankle, Edward A., E. Jason Steptoe, "Legal Considerations Affecting Commercial Space Launches from International Territory" *Proc Col L Outer Space* cilt 42, 1999, 297-307.
- Gauci, Gotthard Mark, Aquilina, Kevin "The Legal Fiction of a Genuine Link as a Requirement for the Grant of Nationality to Ships and Humans – the Triumph of Formality over Substance?" *The International Conference on Learning Representations (ICLR)*, cilt 17, sayı 1, 2017, 167-191.
- Gauci, Gotthard Mark, Aquilina, Kevin "The Legal Fiction of a Genuine Link as a Requirement for the Grant of Nationality to Ships and Humans – the Triumph of Formality over Substance," *International Conference on Learning Representations*, cilt. 17, sayı 1, 2017, 167-191.
- Goodrich, Leland M., "The United Nations and Domestic Jurisdiction", *International Organization*, cilt 3, sayı 1, 1949, 14-28.
- Gorove, Stephen, "Legal Problems of Manned Space Flight", içinde *The Use of Airspace and Outer Space for All Mankind in the 21st Century* (Kluwer, Chia-jui Cheng ed. 1995).
- Graham, Gerald, *The Freedom of Scientific Research in International Law: Outer Space, the Antarctic and the Oceans*, (Doktora Tezi, Cenevre Üniversitesi, 1981).
- Günel, Reşat Volkan, *Uluslararası Hukuk Açısından Uzay Madenciliği*, (Turhan, Ankara 2016).
- Güneş, Şule Anlar, "Maden Kaynaklarının Yönetimi Bağlamında Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesinin Rolü," *Uluslararası İlişkiler* 17, (2020), 101-124.
- Hertzfeld, Henry R., "Unsolved Issues of Compliance With the Registration Convention," *Journal of Space Safety Engineering* 8, sayı 3 (2021), 238-244.
- Hertzfeld, Henry R., Frans G. von der Dunk, "Bringing Space Law into the Commercial World: Property Rights without Sovereignty", *Chicago Journal of International Law* 6, sayı.1 (2005), 81-99.
- Hobe, Stephan, Philip de Man, "National Appropriation of Outer Space and State Jurisdiction to Regulate the Exploitation, Exploration and Utilization of Space Resources," *German Journal of Air and Space Law* cilt. 66, sayı. 3, 2017, 460-475.
- Hobe, Stephan, "Art.I", *Cologne Commentary on Space Law, Vol. 1* (Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl et al. eds., 2009).
- Honein, Salah E., *International Law of the Sea Artificial Islands and Other Installations on the Seas*, (Doktora Tezi, University of Southampton, 1990),
- Hugh Handeyside, "The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship Ever Afloat?" *Michigan Journal on International Law* 29, sayı 1, (2007), 71-94.
- Hussainy, Khairy El, "Registration and Nationality of Aircraft operated by International Agencies in Law and Practice" *Air Law*, cilt. 10, sayı. 1, 1985, 15-27.

- ICAO “The International Air Navigation Conference”, Paris 1910, *Journal of Air Law and Commerce*, cilt 19, sayı 2, 1952.
- International Civil Aviation Organization (ICAO), *Convention on Civil Aviation*, 7 Aralık 1944.
- İsviçre, Act on Space Activities (1982: 963).
- Jaeckel, Aline, Jeff A. Ardron, Kristina M. Gjerde, “Sharing benefits of the common heritage of mankind – Is the deep seabed mining regime ready?” *Marine Policy* 70, (2016), 198-204.
- Jakhu, Ram S. Freeland, Steven, “Art.II”, *Cologne Commentary on Space Law, Vol. 1* (Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd & Kai-Uwe Schrogl et al. eds., 2009).
- Jakhu, Ram S., “Iridium-Cosmos Collision and its Implications for Space Operations”, in *Yearbook on Space Policy*, Kai-Uwe Schrogl, Wolfgang Rathgeber, Blandina Baranes, Christophe Venet ed. (Vienna Springer 2008-2009): 254-275.
- Jakhu, Ram S., Bhupendra Jasani, Jonathan C. McDowell, “Critical Issues Related to Registration of Space Objects and Transparency of Space Activities”, *Acta Astronautica* 143 (2018), 406–420.
- Jankowitsch, Peter, “The Background and History of Space Law,” in *Handbook of Space Law*, Frans Von Der Dunk ed. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015), 1-9.
- Jennings, Robert, Arthur Watts, “Oppenheim's International Law: Peace” (Longman, London, 9. Baskı, 1996).
- Karagözoğlu, Ceren, *İnsan Hakları Sözleşmelerinin Ülke Dışına Uygulanabilirliği Çerçevesinde Devletin Yetkisi ve Sorumluluğu*, (On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2023).
- Kassan, Shalom, “Extraterritorial Jurisdiction in the Ancient World,” *The American Journal of International Law*, cilt 29, sayı 2, 1935, 237-247.
- Kaşıkkara, Mustafa Serhat, Devletlerin Uzay Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu, (Adalet Yayınevi, Şubat 2017, Ankara).
- Kamminga, Menno T, “Extraterritoriality” *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press online, (2020).
- Kerrest Armel, “Remarks on the Notion of Launching State,” *International Institute of Space Law*, sayı 4, 1999.
- Kerrest, Armel, “Launching Spacecraft from the Sea and the Outer Space Treaty: The Sea Launch Project” *Air and Space Law Journal* cilt 23, sayı 1, 1998, 16-21.
- Kerrest, Armel, “Remarks on the Notion of Launching State”, *International Institute on Space Law* 99, (1999): 308-315.
- Kerrest, Armel, Lesley Jane Smith, “Art III” in *The 1972 Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, Cologne Commentary on Space Law Vol. II*. Stephen Hobe, Bernhard Schmidt-Tedd, Kai-Uwe Schrogl ed. (Almanya: Heymanns Verlag GmbH, 2013).

- Keyuan, Zou, “The Common Heritage of Mankind and the Antarctic Treaty System,” *Netherlands International Law Review* 38, sayı 2, (1991), 173-198.
- Keyuan, Zou, “The Common Heritage of Mankind and the Antarctic Treaty System” *Netherlands International Law Review*, 38, sayı 2, (Ağustos 1991), 173 - 198.
- Kim, Doo Hwan, *Global Issues Surrounding Outer Space Law and Policy*, (IGI Global, Hershey, 2021).
- Kingsbury, Eneidict, “Sovereignty and Inequality” *European Journal of International Law*, 1998, cilt 9, 599-625.
- Kolb, Robert, *Theory of International Law*, (Hart Publishing, 2016).
- König, Doris, “Flags of Convenience”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Online, Kasım 2008.
- Kurun, Murat, *Uluslararası Hukukta Yapay Adalar ve Tesisler*, (Gazi Kitabevi, Ankara, 2021)
- Law of the Russian Federation, no: 104, Statute on Licensing Space Operations, (2 Şubat 1996).
- Law of the Russian Federation, no: 5663-1, Uzay Aktiviteleri Kanunu, (Son güncelleme: 18 Aralık 2006),
- Lee, Yoon, “Registration of Space Objects: ESA Member States’ Practice,” *Space Policy* 22, (2006), 42-51.
- Linden, Dimitri, “The Impact of National Space Legislation on Private Space Undertakings: Regulatory Competition vs. Harmonization”, *Journal of Science Policy & Governance* 8, sayı 1 (2016): 1-17.
- Livoja, Rain, “Service Jurisdiction Under International Law”, *Melbourne Journal of International Law*, cilt, 11, 2010, 309-336.
- Lütem, İlhan, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, (Ankara, Sakarya Basımevi, 1947).
- Maillart, Jean-Baptiste, “The Limits of Subjective Territorial Jurisdiction in the Context of Cybercrime”, *Era Forum*, cilt 19, 2018, 375–390.
- Mann, F. A., “The Doctrine of Jurisdiction in International Law (Volume 111)”, içinde *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, (Brill, Online, 1964).
- Mansell, John N.K., *Flag State Responsibility Historical Development and Contemporary Issues*, Springer, 2009.
- Marchisio, Sergio, “National Jurisdiction for Regulating Space Activities of Governmental and Non-Governmental Entities”, *United Nations/Thailand Workshop on Space Law, Activities of States in Outer Space in Light of New Developments: Meeting International Responsibilities and Establishing National Legal and Policy Frameworks*, 16-19 Kasım 2010, Bangkok, Tayland.
- Marchisio, Sergio, “National Jurisdiction For Regulating Space Activities of Governmental and Non-governmental Entities ,” *Thailand Workshop on Space Law*, (16-19 Kasım 2010).

- Mann, F. A.. 'The Doctrine of International Jurisdiction Revisited after Twenty Years' *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* 186, (1984), 19-99.
- McCarthy, Conor, "The Paradox of the International Law of Military Occupation," *Journal of Conflict & Security Law* 10, sayı 1, (2005), 43-74.
- McNair, Arnold D., *The Law of the Air*, Editörler: Michael R. E. Kerr, Anthony H. M. Evans, 3. Baskı, 1964.
- Mejia-Kaiser, Martha, "Collision Course: 2009 Iridium-Cosmos Crash", *Proc. International Institute of Space Law* 52, (2009): 274-284.
- Mertus, Julie, "The Nationality of Ships and International Responsibility: The Reflagging of the Kuwaiti Oil Tankers" *Denver Journal of International Law & Policy* cilt.17, art.11, 207-233.
- Meray, Seha *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, (Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964).
- Mills, Alex, "Rethinking Jurisdiction in International Law", *The British Yearbook of International Law*, cilt 84, sayı 1, 2014, 187-239.
- Moenter, Rochus, "The International Space Station: Legal Framework and Current The International Space Station: Legal Framework and Current Status," 64 *Journal of Air Law and Commerce*, sayı 4, (1999), 1032-1056.
- Morozova, Elina, Vasyanin, Yaroslav, "International Space Law and Satellite Telecommunications" *Oxford Research Encyclopedias, Online*, (23 Aralık 2019), 1-24.
- Morris, Madeline, "High Crimes and Misconceptions: the ICC and Non-party States," *Law and Contemporary Problems*, cilt 64, sayı 1, 2001, 13-66.
- Myers, John, "Extraterrestrial Property Rights: Utilizing the Resources of the Final Frontier" 77 *San Diego International Law Journal* 18, (2016), 77-128.
- Nair, K.K. "The Principle of Peaceful Use of Outer Space: Reviewing the Scope of "Peaceful" in the Changed Context" içinde, *Small Satellites and Sustainable Development - Solutions in International Space Law*, (Springer, Cham, 2019).
- Nandan, Devki, *Legal Aspects of Artificial Islands in International Law*, (Galgotias Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).
- National Aeronautics and Space Administration (NASA), "Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes" (Artemis Accords, 2021).
- Netherlands Minister of Economic Affairs, Amendments to Rules Governing Licence Applications for the Performance of Space Activities and the Registration of Space Objects, (16 Nisan 2010).
- Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules Concerning Space Activities and the Establishment of a Registry of Space Objects (Space Activities Act), (06 Mart.2007),

- Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules Governing Licence Applications for the Performance of Space Activities and the Registration of Space Objects, (7 Şubat 2007).
- Netherlands Minister of Economic Affairs, Rules with Regard to a Registry of Information Concerning Space Objects (Space Objects Registry Decree), (7 Kasım 2007).
- Newsome, Ted Adam, “The Legality of Safety and Security Zones in Outer Space: A Look to Other Domains and Past Proposals”, (2016, Yüksek Lisans Tezi, McGill University).
- Nuclear Test Ban Treaty, (ABD, Rusya ve Birleşik Krallık,) (26 Haziran 1963); *Treaties and Other International Agreements Series no: 5433*; General Records of the U.S. Government; Ulusal Arşiv.
- Oduntan, Gbenga, “Who owns space? US asteroid-mining act is dangerous and potentially illegal” (2015) <https://theconversation.com/who-owns-space-us-asteroid-mining-act-is-dangerous-and-potentially-illegal-51073> (E.T.: 18.04.23).
- Oduntan, Gbenga, *Sovereignty and Jurisdiction in the Air and Outer Space, Legal Criteria for Spatial Delimitation (Routledge Research in International Law)*, Routledge, 2019.
- Orakhelashvili, Alexander, "Chapter 1: State jurisdiction in international law: complexities of a basic concept". *Research Handbook on Jurisdiction and Immunities in International Law*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 2022.
- Paliouras, Zachos A., “The Non-Appropriation Principle: The Grundnorm of International Space Law”, *Leiden Journal of International Law* 27, sayı 1, (2015): 42 37 – 54.
- Palmas Adası Davası, (Netherlands v. USA), Tahkim Kararı, *UN Reports of International Arbitral Awards* 2, (4 Nisan 1928) 338-339.
- Palmisano, Giuseppe, “Fault” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Online, (2007).
- Pazarcı, Hüseyin, “Pozitif Uzay Hukuku ve Bugünkü Sorunları” *Seha L. Meray’a Armağan*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Yayınları, no.465, 1981).
- Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2021.
- Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, (Ankara, Turhan Kitabevi, 20. Baskı, 2021).
- Reçber, Sercan, “Açık Denizlerin Korunması ve Deniz Koruma Alanları” *Public and Private International Law Bulletin* 42, sayı 1 (2022), 1-40.
- Reif, Susanne U., “Shaping a Legal Framework for the Commercial use of Outer Space: Recommendations and Conclusions from Project 2001” *Space Policy* 18, (2002): 157–162.
- Ryngaert, Cedric, *Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2. Baskı, 2015.

- Sachdeva, G.S., “Select Tenets of Space Law as Jus Cogens” içinde *Recent Developments in Space Law: Opportunities & Challenges*, (R. Venkata Rao, V. Gopalakrishnan Kumar Abhijeet ed. Springer, 2017).
- Schwelb, Egon, “The Nuclear Test Ban Treaty and International Law,” *The American Journal of International Law* 58, sayı 3 (1964), 642-670.
- Second International Peace Conference, The Hague, *Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, (18 Ekim 1907).
- Secure World Foundation, *Handbook for New Actors in Space*, Christopher D. Johnson ed. (Online, 2017).
- Shaw, Malcolm N., *International Law*, (Cambridge University Press, 8. Baskı, 2017)
- Simma, Bruno, Müller Andreas Th., “Exercise and Limits of Jurisdiction”, (Crawford & M. Koskeniemi Editörler), *The Cambridge Companion to International Law* (Cambridge Companions to Law, 134-157). *Cambridge University Press*, 2012.
- Sorgucu, Ayhan, Hava ve Uzay Hukuku, (Adalet Yayınevi, Ankara, 5. Baskı, 2019).
- Sprankling, John G., *The International Law of Property*, (New York, Oxford University Press, 2014).
- Stephens, E. Jason, “United States Government Licensing of Commercial Space Activities by Private Enterprise”, *Documents on Outer Space Law* 7, (1985): 191-196.
- Strauss, Andrew L., "Beyond National Law: The Neglected Role of the International Law of Personal Jurisdiction in Domestic Courts," *Harvard International Law Journal* 36, sayı 2 (1995), 373-424.
- Su, Jinyuan “Peaceful Use of Outer Space: Non-Militarization, Non-Aggression and Prevention of Weaponization”, *Journal of Space Law* 36, sayı. 1, (2010), 253-272.
- Sürekli Hakemlik Mahkemesi (SHM), *Island of Palmas*, (*The Netherlands / The United States of America*), 4 Nisan 1928, *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. II, 829-871.
- Talmon, Stefan, “The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist,” *International and Comparative Law Quarterly* 58, (2009), 1-21.
- Tapio, Jenni, Alexander Soucek, “The European Space Agency’s Contribution to National Space Law” (113-134) in *International Actors and the Formation of Laws*, Katja Karjalainen, Iina Tornberg, Aleksi Pursiainen ed. (Springer, 2022).
- Taş, Alperen Furkan, “The Registration of Ships: an Evaluation in the Context of Genuine Link and Flag of Convenience Practices,” *Law & Justice Review*, Year: 12, sayı 22, (2021), 67-88.
- Tache, Simon W., “The Nationality of Ships: The Definitional Controversy and Enforcement of Genuine Link,” *International Lawyer Journal* 16, sayı 2 (1982), 301-312.

- Taubenfeld, Howard J., "International Environmental Law: Air and Outer Space," *Natural Resources Journal* 13, sayı 2, (1973), 315-326.
- Tabanlı, Figen, Uluslararası Hukukta Deniz Yatağı Faaliyetlerinden Kaynaklı Deniz Kirliliği ve Devletlerin Sorumluluğu, (Yetkin, 2021).
- Tditi, Judit, "The 'Genuine Link' Principle in Nationality Law," *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, (2014): 45-56.
- The Peace of Westphalia, 24 Ocak 1648,.
<https://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf> (E.T.: 26.09.22)
- Triggs, Gillian, "The Antarctic Treaty Regime: A Workable Compromise or a Purgatory of Ambiguity," *Case Western Reserve Journal of International Law* 17, sayı 2, (1985), 195-228.
- Tsagourias, Nicholas, "The Legal Status of Cyberspace: Sovereignty Redux?," içinde *Research Handbook on International Law and Cyberspace*, (Edward Elgar Publishing, 2. Baskı, 2021, Nicholas Tsagourias & Russell Buchan ed.),
- Tuori, Kaius, *The Oxford Handbook on Jurisdiction in International Law*, Editörler Stephen Allen, Daniel Costelloe, Malgosia Fitzmaurice, Paul Gragl, Edward Guntrip, *Oxford University Press*, 2019, Birleşik Krallık.
- Türkiye Uzay Ajansı, Milli Uzay Programı, (2022-2030)
<https://cdn.tua.gov.tr/63da672cab079.pdf> (E.T.:25.05.23) (Milli Uzay Programı).
- U.S. Congress, Office of Technology Assessment, "Space Stations and the Law: Selected Legal Issues --Background Paper" Documents on Outer Space Law 12 (1986)
- UAD, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, (Bosnia & Herzegovina Yugoslavia) Mahkeme Kararı, 11 Temmuz 1996, para. 616.
- UAD, *Arrest Warrant (Democratic Republic of Congo v. Belgium)*, 14 Şubat 2002, s.214.
- UAD, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, (5 Şubat 1970).
- UAD, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Mahkeme Kararı, 27 Haziran, 1986
- UAD, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo*, (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Mahkeme Kararı, (19 Aralık 2005).
- UAD, *Fisheries Case*, (United Kingdom v. Norway) Mahkeme Kararı, 8 Aralık 1951.
- UAD, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Danışma Görüşü, 8 Haziran 1996.
- UAD, *Nottebohm Kararı (Liechtenstein v. Guatemala)*; *İkinci Aşama*, 6 Nisan 1955.
- UAD, *Reservation to Genocide Convention*, Danışma Görüşü, (28 Mayıs 1951).
- Uchitomi, Motoko, "State Responsibility, Liability for "National" Space Activities" *Proc. on L. Outer Space* 44, sayı.51 (2001), 51-60.

- Uchitomi, Motoko, "State Responsibility/Liability for National Space Activities: Towards Safe and Fair Competition in Private Space Activities Emerging Issues of Interpretation and Application of Space Treaties" *Proc. on L. Outer Space* cilt 44, sayı 51, 2001.
- Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), "Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind with Commentaries", *Yearbook of the International Law Commission*, , cilt 2, part iki, 1996.
- UN Office for Outer Space Affairs, *Registration of Objects Launched into Outer Space*, (Stakeholders Study, Kasım 2023).
- UNCOPOUS, *Guidance on Space Object Registration and Frequency Management for Small and Very Small Satellites*, A/AC.105/C.2/2015/CRP.17, (13 Nisan 2015).
- Ünivar, Güneş, "Can National Laws on Space Resources Serve as Evidence of Customary International Law?" *Opinio Juris*, (2022)
<https://opiniojuris.org/2022/11/08/can-national-laws-on-space-resources-serve-as-evidence-of-customary-international-law/> (E.T.:11.05.23)
- Vaucleeroy, Alexia De, "The Exercise of Jurisdiction in Antarctica: A Comparative Analysis from the Perspective of Belgium, France and the United Kingdom," *Revue Belge de Droit International* 2, (2018), 548-580.
- Vereshchetin, V. S., "State Sovereignty and Use of Outer Space for Applied Purposes," *Soviet Law and Government* 15, (1976), 75-87.
- Von der Dunk, Frans "International organizations in space law" in *Handbook of Space Law*, Frans Von Der Dunk ed. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015).
- Von der Dunk, Frans G. "Liability versus Responsibility in Space Law: Misconception or Misconstruction?" *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 21, (1992): 363-371.
- Von der Dunk, Frans G., "Back in Business? The Moon Agreement, Private Actors and Possible Commercial Exploitation of the Moon and Its Natural Resources" (Moon Proceeding Workshop session five, McGill Üniversitesi, 2006).
- Von der Dunk, Frans G., "Regulation of Space Activities in The Netherlands: From Hugo Grotius to the High Ground of Outer Space", *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* (2010), 225-245.
- von der Dunk, Frans, "Current and Future Development of National Space Law and Policy" *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 12, (2005): 25-51.
- von der Dunk, Frans, "Fundamental Provisions for National Space Laws", *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 11, (2006): 91-99.
- von der Dunk, Frans, "International Organisations as Creators of Space Law: A Few General Remarks", *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 5, (1999): 335-343.
- von der Dunk, Frans, "Issues of Authorisation of Private Space Activities in the Light of Developments in European Space Cooperation" in *National Space Legislation in Europe*, (Series: Studies in Space Law vol.6, Online, 09 Eylül 2011).

- Vereshchetin, Vladlen S, “Outer Space,” Max Planck Encyclopedia of Public International Law, (2006),
- Weaver, Jefferson H., “Illusion or Reality--State Sovereignty in Outer Space," Boston University International Law Journal 10, sayı. 2 (1992): 203-240.
- Wright, David, “Ship Registration,” *Encyclopedia of Maritime and Offshore Engineering*, cilt 1, 2017, 1-11.
- Yüksel, Melis, *İnsanlığın Ortak Mirası ve Antarktika'nın Hukuksal Statüsünün Belirlenmesi*, (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2021).
- Załucki, Krzysztof, “Extraterritorial Jurisdiction in International Law”, *International Community Law Review*, cilt 17, 2015, 403-412.
- Zhukov, Gennady, Yuri Kolosov, *International Space Law*, Çeviri: Boris Belitzky. (Statut Publishing House, 2. Baskı, 2014).
- Ziemblicki, Bartosz, Yevgeniya Orlova, “Private Entities in Outer Space Activities: Liability Regime Reconsidered”, *Space Policy Journal* 56, (2021): 1-11.
- Zou, Keyuan, “Peaceful Use of the Sea and Military Intelligence Gathering in the EEZ,” *Asian Yearbook of International Law* 22, (2016),161-176.

Online Kaynaklar

- https://www.esa.int/About_Us/Corporate_news/Member_States_Cooperating_States (E.T.:21.04.23)
- <https://www.unoosa.org/oosa/en/osoindex/data/documents/esa/st/stsgser.e961.html> (E.T.: 10.05.23)
- <https://www.unoosa.org/oosa/en/spaceobjectregister/national-registries/index.html> (E.T.: 12.05.23)
- <https://www.unoosa.org/oosa/en/spaceobjectregister/submissions/states-organisations.html> (E.T.:07.05.23).